

Округли сто

Дом културе „Студентски град“

Булевар Зорана Ћинђића 179

11070 Нови Београд

Тел: +381 11 2691 442

Моб: +381 62 267 841

<http://www.dksg.rs>

понедељак, 15.05.2017. године од 18 часова

Округли сто

Научни опус Јована Б. Душанића

Учесници (по азбучном реду презимена):

Слободан Антонић (5)

Блабоје Бабић (10)

Зоран Видојевић (15)

Бојан Димитријевић (30)

Бошко Живковић (49)

Небојша Катић (62)

Љубомир Кљакић (69)

Слободан Комазец (84)

Слободан Покрајац (92)

Слободан Рељић (106)

Марко Секуловић (117)

Јовица Тркуља (125)

Модератор (уредник научног програма ДКСГ):

Милош Кнежевић

Слободан Антонић
редовни професор универзитета
Београд

Јован Б. Душанић
– узор интелектуалца за све нас из других наука –

Највећа заслуга Јована Душанића за српску друштвену науку јесте та што је он био међу оним економистима (њих је било мало и неки од њих седе за овим столом, али је он био свакако међу најистакнутијима) који је нама, људима из осталих друштвених наука, објаснио шта се дешава у српској економији, шта се дешава у светској економији.

То уопште није било тако лако разумети. Наиме, готово све оно што смо ми слушали или читали током 90-их година само је мутило нашу перспективу и водило нас ка томе да не разумемо шта се заиста заправо дешава. Ја сам у то време учествовао на неколико научних друштвених скупова где су били различити профили – социолози, политиколози, па и економисти. Говорим о 90-им годинама. То су били скупови који су врло често организовани као нека врста критике тадашњег стања у друштву и ређања решења која би требала да поправе то стање.

Добро се сећам две метафоре које су тада једногласно економисти понављали. Обе су се односиле

Округли сто

на приватизацију. Прва метафора је гласила овако: ако хоћете псу да одсечете реп, најбоље би било га одсечете одмах и целог. Значи да не сецкате на комаде него целог. Та метафора је наравно требала да значи да приватизација треба да буде одмах и потпуна. Што бржа то боља. То је била једна од тих чувених флоскула – најбоља је брза приватизација.

Друга метафора је била следећа: ако хоћете да прескочите провалију то ћете урадити у једном, а не у више корака. Све то је ишло за тим да нама објасни, да нам утуви у главу, да је једино најбоље решење брза и потпуна приватизација. Ви знате сви ту аргументацију: приватник боље води рачуна о свом предузећу него што је то држава и све ће бити боље – људи ће бити продуктивнији, биће боље плаћени, тржиште ће све то да регулише.

Заиста, готово су сви тако причали и сада морам да кажем да ја као социолог и моје колеге који нису економисти ми смо стварно у то веровали. Дакле, не само да су нас лагали него смо ми те лажи онда ширили даље. Као јавне личности које су коментарисали дешавања у друштву, који су предлагали решења, ми смо учествовали у томе да целокупна јавност прихвати ту врсту идеологије. Када се после 5. октобра (2000) кренуло у такозвано решавање проблема ми смо сви аплаудирали када је долазило до великих приватизација. Између осталог, сећам се добро када су банке приватизоване, када је Динкић укинуо оне четири велике државне банке, сви смо били, имајући у виду ту врсту контекста, приче, идеологије и тако даље, врло задовољни. Па да, то је сада супер, на тржиште ће да уђу приватне стране

банке, повратиће се сигурност банкарског тржишта и све ће бити одлично.

Истина, почетком тог периода ја сам видео да у тој причи има нешто проблематично али ми није било јасно шта и тек када ми је професор Душанић донео своју књигу Вашингтонски консензус мени су се ствари сложили.

Да вам испричам и ову анекдоту. Чини ми се да је то било 2002. године. Реч је о презентацији једног билтена, часописа који се звао Призма. Ту је била једна позната економисткиња (нећу да јој поменем име, ви ћете је сви и онако препознати) која је између осталог презентовала свој текст у коме се залаже за што бржу и што потпунију приватизацију и тада је понудила један графикон који показује корелацију између приватизације и раста БДП-а, по коме што је бржа и већа приватизација то је већи раст БДП-а. После те презентације ја је питам на основу којих података је урадила графикон, и добијам одговор да је он преузет из папира Светске банке. На моје додатно питање на основу којих података је Светска банка урадила тај графикон (које земље су у питању и у ком периоду), добијам одговор да не постоје одређене земље и одређено време него је то просто на основу њиховог искуства. Тада сам ја заправо схватио да тај графикон није емпиријски него илустративни који треба само да илуструје неку идеју.

И као што сам рекао, када ми је професор Душанић донео књигу Вашингтонски консензус и када сам почео да читам његове радове онда су ми се ствари сложили. Дакле, научио сам шта заправо

значи велики део онога што се дешава у економији, не само Србије него и у светској економији. Када читате разне извештаје који се служе углавном критеријумима Светске банке и њиховим оценама ви уопште нисте у стању да то разумете. Дакле, не само да сам научио шта значе, рецимо, финансијски деривати него сам научио тај однос између финансијског капитализма, да га тако назовем, и реалног капитализма, те научио како то функционише и што је карактеристика данас светског капитализма.

У том смислу професор Душанић је одиграо значајну, пионирску улогу и када се буде писала историја интелектуалног живота у Србији почетком XXI века мислим да ће он имати значајно место. Из његових књига можете сазнати колико је он водио полемика и расправа у оквиру економске струке. Морам да кажем да тако, нажалост, није у неким другим струкама где се углавном избегавају полемике и да се људи који имају дисидентска мишљења, да их тако назовем, углавном прећуткују и гурају са стране. Истина и професор Душанић је такође маргинализован, али некако се он није дао, тражио је расправу и није одустајао када су му, како сам каже, бацали његове прилоге и студије, у часописима и на научним скуповима, у кош. То је добро.

Без обзира на то што ми из у других друштвених наукама можемо да кажемо економистима: па, ви сте нас лагали, ви нисте обавили свој посао како треба, ви сте нам говорили погрешне ствари па смо ми свим осталим погрешно говорили и штета је направљена за цело наше друштво, али да смо сви ми имали другачије ставове на прелому XX и XXI века,

као што је имао професор Душанић, претпостављам да би све било другачије. Задатак интелектуалца, који истина не може много тога да промени, је да не да легитимитет таквим погрешним стварима. Да не дајете легитимитет, да нешто оспоравате и критикујете, је заправо посао и задатак правог интелектуалца.

Када говоримо о струкама, мислим да професор Душанић остаје као неко ко може да буде узор и за нас из осталих друштвених наука како се треба упорно борити, када си у потпуној мањини и када си врло усамљен у својој струци, све док се не покаже да си у праву. Свакако никада ти непосредни противници то неће признати да си у праву. То је показано када је реч о сменама парадигми у природним наукама где је ствар егзактна. Нова парадигма победи, заправо, тек када биолошки оду представници старе парадигме, када оду са универзитета и када се повуку у пензију, када изгубе свој утицај на научне часописе и на Академију. Тек онда нова парадигма победи у природним наукама где је ствар егзактна, а како је тек у друштвеним наукама. Поготово у оним наукама где имате директну везу са хонорарима и учешћем у системској ренти коју добијате јер опслужујете систем као њен идеолог.

На самом крају да кажем и ово: ја се надам да ће професор Душанић наставити још много година да пише на ове теме. Када је реч о људима из других друштвених наука надам се да ћемо ускоро да покажемо да та врста униформности, која доводи до тога да се онда не разуме оно што се дешава у свету, не разумемо озбиљно кризе и озбиљне изазове, ускоро да буде разбијена.

Благоје Бабић
редовни професор универзитета
Београд

Јован Душанић
– *особени стваралац и врстан полемичар* –

Велико ми је задовољство што сам почаствован позивом да учествујем у разговору „округлог стола“ о делу професора Јована Душанића.

Професор Јован Душанић је својим делом и односом према окружењу стекао посебно место међу економистима Србије. Прво, он задивљује својом високом стручношћу за питања о којима пише. Истина, стручност се може научити. Друго, следи оно што не може да се научи. То је смисао за литерарно изражавање. Да се на време определио за бављење књижевношћу, вероватно би надмашио Петра Кочића. Али бисмо имали мање једног великог економисту. Треће он успева да долази до најновијих дела из ове области која се објављују широм света. Зато се и каже: Ако не знаш шта је најновије у економској науци, потражи то у књигама Јована Душанића.

Посебну пажњу заслужује етика научног рада коју гаји професор Душанић. Он се доследно придржава истраживачког поступка.

Прво, професор Душанић не постулира. Не настоји да по сваку цену брани свој став. Не бира само разлоге који иду у прилог његовом ставу, него истовремено наводи и противразлоге, тако да читаоцу оставља могућност да извлачи закључке друкчије од његових.

Друго, професор Душанић не упада у схоластичке замке. Не иступа као апологет ни једне економске доктрине. Уосталом, економска историја нас учи да нема ни једне успешне привреде која се развила на само једној економској доктрини. Све успешне привредне политике су еклектичке.

Међу економистима најчешћа је спорење око улоге државе и тржишта у привреди, то јест да ли је важније тржиште или држава. Професор Душанић се ту држи искуства наталоженог у економској историји. Према томе искуству, тржиште и држава су два битно важна средства макроекономске регулације. Ни једна привреда на свету се није развила захваљујући само тржишту нити само држави. Најуспешније су оне привреде у којима владе најумешније користе улогу држава и тржишта истовремено.

Тржиште постоји од првобитне заједнице, откад је почела натурална размена до данас. Никада нико није успео да тржиште укине. Оно је увек постојало, и увек је његово дејство зависило од тога ко га организује. То је увек био друштвени чинилац који има одлучујућу моћ, и увек га је организовао у своме интересу. Исто тако, нема ни једне успешне привреде у којој држава није, у одређеним фазама развоја, одиграла одлучујућу улогу. Оцем индустријализације САД сматра се Александар Хамилтон. Он је први у економској историји увео царинску заштиту, да би младу америчку индус-

трију заштитио од конкуренције из Велике Британије, која је тада имала монопол у међународној трговини. Хамилтонов ученик, Фридрих Лист је отац немачке индустријализације. Његовом заслугом је у Немачкој основана Царинска унија, која је младу немачку индустрију заштитила од британске конкуренције. После Другог светског рата, у току Четврте Републике, у Француској је било слободе тржишта више него што су могли да поднесу привреда и друштво, па се Француска била нашла у економском, социјалном и политичком расулу. Генерал Де Гол је 1958. основао Пету Републику. То јест организовао је државу тако да је она постала способна да организује тржиште. За десет година Француска је била постала пета привредна, четврта индустријска и трећа технолошка сила у свет. Улогу сличну де Головој, одиграли су и привредном развоју у Сингапуру Ли Куан Ју, на Тајвану Чанг Кај Шек, у Кини Тен Шјаопин, у Јужној Кореји генерал Парк Чунг Хи, у Русији Владимир Путин. Какву ће улогу и када држава одиграти у привреди, зависи од стицаја унутрашњих и спољних историјских околности.

Треће, у нас је међу економистима просуто доста жучи и мастила у распрама о избору између „либерализма“ и „интервенционизма“. Професор Душанић не спори да је либерализам као филозофски правац афирмисао личну слободу као једну од темељних људских вредности. Но, као што постоје право и злоупотреба права, тако постоје и слобода и злоупотреба слободе. Ствар је у томе што неолиберализам као идеологија злоупотребљава појам слободе фетишизацијом слободног тржишта које Штиглиц назива „тржишним фундаментализмом“. Душанић наводи како Карл Полањи у

књизи *Great Transformation* истиче да је појам слободе противречан. Поред „добрих слобода“ (савести, изражавања, удруживања, избора занимања итд.), постоје и „лоше слободе“ (експлоатације, остваривање незаслужених екстра-профита, богаћење на општој беди и несрећи итд.).

Четврто, професор Душанић гаји „стваралачку критику“. Оваква критика нужно има два степена. Први је оспоравање постојећег стања у привреди и примерености привредне политике. Душанић је можда први, или бар међу првима упозорио на погубне последице заснивања домаће економске политике на основима постулата неолибералне идеологије. Други степен критике је предлагање решења како би се стање учинило бољим, односно економска политика примеренијом. Мислим да у овом погледу професор Душанић служи за пример. Он је у својим радовима предлаже низ решења за унапређивање наше економске политике, а тиме и домаће привреде. Друга је ствар да ли ће носиоци економске политике таква решења узимати у обзир.

Пето, Јован Душанић спада у највештије полемичаре међу економистима. За то испуњава све услове. Прво, добро познаје материју о којој полемисхе. Из празне главе се и не може добро полемисати. Друго, има природни дар за драматургију. Треће, држи се доброг обичаја: иде у расправу, а не у распру. Своје исказе усмерава *ad rem* а не *ad personam*. Неистомишљеницима не узвраћа погрдама, него поштовањем. Зато му и неистомишљеници узвраћају поштовањем.

На основу радова професора Душанића које сам ја до сада прочитао, и беседа на округлим столовима које сам слушао, слободан сам да изнесем две препоруке:

Округли сто

Прво, ко жели да се увери да се и сувопарна материја, као што је економија, може излагати на литераран начин, нека чита његове књиге.

Друго, ко жели да чује како се полемисе уз пуно поштовање неистомишљеника, нека слуша његове беседе.

Зоран Видојевић
редовни професор универзитета
Београд

НЕОЛИБЕРАЛИЗАМ НЕ МОРА БИТИ СУДБИНА

Ово што ћу изговорити о најновијој књизи Јована Душанића „Економија постмодерне“ и поводом ње, можда ће се схватити као претеривање човека који није у средишту проблематике којом се њен аутор бави. Ипак ћу без двоумљења рећи да је то, као целина, веома квалитетна књига, неопходна нашој науци и истинској преображавалачкој пракси. Њено језгро чине природа, начин функционисања и последице система глобалног неолиберализма, кога он, по мом суду исправно, назива постмодерном економијом. Јер је економски и целокупни систем неолиберализма производ капитализма ове епохе, започете пре неколико деценија. И други делови књиге су актуелни и озбиљно обрађени. Али то њено језгро је од највећег значаја.

На почетку те књиге Јован Душанић цитира Кејнзову мисао да је „економија суштински морална, а не природна наука“. То не чини случајно. Кроз целу ту књигу провлачи се принцип моралности, али не и морализма, пре свега у доследном залагању

аутора за економско-социјалну правду, насупрот доминантној стварности света која је у знаку све дубљих и све распрострањенијих социјалних неједнакости што доводе стотине милиона људи у положај нових робова. Његова полазна вредносна позиција слична је ставу Џоане Робинсон да је смисао економске науке „да се целокупном човечанству олакша живот“.¹ Таква ауторова позиција за поборнике неолиберализма као система, њему својствених вредности и идеологије а приори се одбацује, ма колико озбиљних аргумената стајало иза ње.

Сам термин „неолиберализам“ је скривалица лажи. Систем који се њиме прикрива *није никакав нови либерализам*. Напротив. Ако се либерализам схвати не само, и не пре свега, у смислу слободе приватносвојинског стицања него првенствено као опредмећење целовите човекове слободе, праведне државе и људског достојанства, што је изворно значење оног најбољег из либерализма као филозофије и друштвене теорије, онда је данас на делу не нови либерализам него *антилиберализам планетарних размера*. У делима највећих умова либералне мисли, на пример, А. Смита, није садржана равнодушност према животу сиромашних. Та равнодушност је битна карактеристика неолибералне економије. Она је *трајни начин функционисања* те економије. У Душанићевој тези да „живимо у времену у коме је врховни бог новац, а главни храмови берзе“, сажима се истина стања ствари и стања духа у данашњој

¹ Џ. Робинсон, Економска филозофија, Истраживачко-издавачки центар ССО Србије, Београд, 1981, стр. 126.

епохи. Гладни људи, тешка сиротиња, милиони експлоатисаних и обесправљених у светским оквирима никако не могу бити слободни. То Јован Душанић убедљиво показује овом, и не само овом књигом.

Он, такође, убедљиво, даје целокупну слику економије постмодерне. Упућује и на разлику између постмодерне као епохе у настајању и постмодернизма као смера у филозофији, друштвеним наукама и уметности, мада то, треба више образложити.² Али мало ко од економиста обраћа пажњу на неопходност повезивања економије и филозофије, готово постмодернистичке.

Економија постмодерне и неолиберализам су *два лица исте ствари*. Неолиберализам је систем, идеологија и политика у којима се остварује та економија. Но, постоји и одређена веза између те економије и постмодернизма као духовног правца, пре свега у следећем. Виртуелна економија, на једној, и виртуелна истина у делима већине постмодерниста, на другој страни, очито имају исти корен – сварност каква јесте не види се, нити се може видети, ни у тој економији, нити у таквој фалсификованој „истини“. У тој економији то је резултат интереса капитала, у постмодернизму као духовном усмерењу то је резултат уверења већег дела припадника тог опредељења да нешто што има статус

² Треба напоменути да је наш познати филозоф Миле Савић у својој књизи „Изазов маргиналног, донети критике логоцентризма у спору Модерна-Постмодерна“ и једну и другу смештао у подручје којим се филозофија мора бавити, при чему је успешно анализирао оспоравања основних идеја Модерне у делима филозофа постмодерниста.

објективне истине не постоји. Оправдана критика „великих прича“ такође се претвара у *нову велику причу*, а истина да нема апсолутне истине, претвара се у гледиште да нема никакве објективне истине него само оне субјективне. Доследно ли се домисли такво гледиште онда произлази да је подједнако истинит став да у економији постмодерне епохе нема никакве експлоатације, као и став да је експлоатација, која иде и до *надексплоатације*, те ништења свих права у радном односу, садржана у самој бити тог типа економије. Овај други став је доступан и масовном искуственом мишљењу. Израз је услова живота не само у најамном, него још више у исподнајамном односу који садржи својства оновременог ропског положаја или, што је још горе, положаја слугу стотина милиона људи широм света. Ако нема никакве објективне истине онда, примера ради, изађемо ли на ширу есенцијалну и егзистенцијалну раван, нема ни доказиве разлике између ултрабогаташа који је до свог иметка дошао пљачком и бедника који једва преживљава, или, пак, између Хитлера и Гандија. Произлази да свако има сопствену истину, подједнако важну.

Но, треба напоменути да код неких значајних филозофа постмодерниста има веома оштрих и заснованих критика капиталистичког универзума. Важно је то истаћи због кључних идеја садржаних у Душанићевој књизи. У првом плану је Лиотаров став да се „човечанство дели на два дела. Један део се

суочава са изазовом комплексности; други са старим, страшним изазовом преживљавања“.³

Обједињујућа идеја постмодерне филозофије је идеја „рат целини“. Она се, пре свега, односи на метафизику целине садржене у филозофији Модерне. Али се може схватити и као критика целине бивствовања у постмодерној епохи. Ту целину обликује профит. Он је метафизилко начело, супстанција-субјект не само капиталистичке економије, него целокупног света капитализма. „Рат целини“ морао би се односити и на тако схваћену целину. Појмови који су били дика модерне филозофије, као што су ум, прогрес, критика, просвећеност, како Лиотар наглашава, „истрошили су се од претеране употребе“.⁴

Бодријар виртуелну стварност као конкретно-историјску доминанту, означава појмом „симулакрум“. Он је уверен да је једино могућа стратегија за целокупан свет катастрофичка. С тог становишта врши темељну критику савремене капиталистичке цивилизације. Он пише да се „смрт изједначава са законом вредности“⁵ и позива се на Веберову тезу о напретку лишеном значења.⁶ Дерида у књизи „Бела митологија“ истиче да та митологија „скупља и рефлектује културу Запада: бели човек узима сопствену

³ Према: М. Савић, Изазов маргиналног, донети критике логоцентризма у спору Модерна-Постмодерна, Институт за филозофију и друштвену теорију, Филип Вишњић, Београд, 1996, стр. 192.

⁴ Према: М. Савић, исто, стр. 82.

⁵ Ж. Бодријар, Симболичка размена и смрт, Дечје новине, Горњи Милановац, 1991, стр. 210.

⁶ Исто, стр. 185.

индоевропску митологију, свој *логос*, тј. *Митос* властитог идиома, као универзални образац за оно што он још сме хтећем да назове Разум“.⁷ Иза те митологије је империјализам најмоћнијих земаља Запада. И Фукоова критика биополитике као политике која овладава човековим животом, те претварања односа субјект-објект у однос субјект-абјект⁸ (што значи понижени), погађа темеље дегенеративних историјских токова, пре свега неолибералног, који је данас доминантан. Он сматра да је либерализам као облик власти заснован на принципу максималне економије. Великом снагом подсећа нас на неугасла разорна збивања на тлу на ком обитавамо. Опоменом одзвањају Фукоове следеће речи. „Моћ да се цео један народ изложи смрти наличје је моћи да се неком другом народу зајемчи опстанак у животу“.⁹ Додајмо томе да је и владавина светом, или његовим највећим делом, када је реч о државама планетарним господарима, израз те моћи.

Све је то повезано са логиком репродукције капитала, неодвојиве од освајачког насиља и рата као његове парадигме, као и са статусом профита као сврхе над сврхама. Али има и шири домет који се тиче антрополошке структуре већег дела људског рода, примата себичности и похлепе, жудње за богатством и надмоћи у карактерној човековој струк-

⁷ Ж. Дерида, Бела митологија, Братство-јединство, Нови Сад, 1990, стр.13. О идејама овог филозофа опширније у Филозофској хрестоматији Ивана Коларића, Учитељски факултет, Ужице, стр. 349, 350.

⁸ Трансформацију тог односа помиње С. Блекбурн у Оксфорд-ском филозофском речнику, Светови, Нови Сад, 1999, стр.132.

⁹ Према: М. Савић, оп. цит. стр. 185.

тури. Овде су регистровани само неки моменти те повезаности.

Када је реч о стварности економије постмодерне Душанић веома успешно разара лажи које имају статус истине. Из његових анализа може се извући закључак да је то економија *двеју врста ропства*: робовања профиту као самосврси, када је реч о крупно-власничким класама и њиховим елитама, као и робовања најамном и исподнајамном положају, сиромаштву и беди највећег дела становништва света. На примеру економије Сједињених Држава током осамдесетих година прошлог века он показује да модел неолибералног капитализма све горе функционише, као и да једино одговара оним најбогатијим. У колонијализованим земљама његова лоша својства се умногостручују. Ту је на делу модел убрзане и целовите економско-социјалне пустоши. Примењен је и у Србији. Он се мора одбацити, без крвопролића и вандализма, да би се опстало. Но, тај модел и поред тога што је запао саморазарајућу кризу и трансформацију која одступа од „светости” догме да је тржите образац рационалности, те да држава не сме да га спутава, удаљен је од свог нестанка са историјске сцене. Поред осталог и зато што нема довољно јаким субјеката његове замене бољим, нити јасне концепције тог бољег. Хоће ли се и једно и друго појавити — остаје да се види. Повест никада није једнодимензионална, али ни могућности које су јој иманентне никада нису подједнаке снаге.

У систему неолиберализма стопе привредног и профитног раста, као и све већи бруто домаћи производ имају третман „раста среће”. Није спорно да

су сва та три раста пожељна. Али се не би смели апсолутизовати. Покретање питања праведности расподеле тог производа, а оно је суштинско за јачину и распон економско-социјалних неједнакости, третира се као удар на слободу власништва и тржишне конкуренције, као погубна опасност повратка „комунизма”. И најнечовечије неједнакости сматрају се посве оправданим. Заборавља се да се такве неједнакости могу опредметити у озбиљним границама саме производње и могућностима потрошње, а у крајњој линији и у великом социјалном бунту. То се већ збива у низу земаља.

Крајње је неубедљиво гледиште да се кроз све наведене системске одлике неолиберализма мора проћи да би се остварило благостање за све. Опасна је идеологија која полази од става да моралу нема места у економији и политици, опасна чак и за власнике капитала. Пракса у којој се избацује морал из економије и политике одавно траје. Таква пракса доводи и до легитимизације агресије, али у перспективи и до реалних могућности разорних и крвавих револуција.

Несумњиво, неопходна је критика „великих наратија“, метафизике револуција и њених субјеката. Али ако се запостављају, или сматрају неважним узроци тих револуција, ако се жудња за социјалном правдом и људским достојанством сврстава у те „наратије“ као велике колективне заблуде, онда и најбескрупулознији системи у којима се посредством радикалног зла усмрћујују стотине хиљада, чак и милиони оних који се сматрају историјским талогом – добијају оправдање. Највеће зло стиче

статус објективног ствараоца највећег добра. Милиони жртава тог зла постају историјски неважни. Постојеће се третира као највиши степен остваривања ума.

Треба скренути пажњу и на садашњу моду „постцизма“. Када та језичка кованица постане елемент владајуће идеологије она такође води програмирано лажној слици света. Оно „пост“ аутоматски добија статус бољег од пређашњег, а истина економских и најширих друштвених токова непрекидно се угрожава. Није случајно да се сада јавио термин „пост-истина“. Он не служи критици затомљивања и камуфлаже истине, која, да поновимо, никада не може да буде потпуна, него таквом њеном умањивању да је нестане и да се фактички сматра да није ни потребна.

Свакако, постоје разлике, неке од њих су и велике, између модерне и настајуће пост-модерне епохе. Али међу њима нема јаза, што констатује и Лиотар, један од кључних аутора пост-модернистичке филозофије. Пост-модерна епоха, те стога и њена економија није настала ни из чега него управо из одређених особина оне модерне. Пре свега из дегенеративног прогреса и свемоћи профита.

Следећи тематски комплекс садржан у Душанићевој књизи тиче се питања има ли суверенитета држава, не само малих, него и оних средњег обима и нивоа моћи у епохи пост-модерне. Одговор на то питање није могуће дати а да се он не повеже са учинцима глобализације и то сагледаване првенствено као вестернизација, још више, као американизација света, бар у овој фази тог планетарног про-

цеса. Касније ће се ствари, највероватније, много више мењати, првенствено у корист Кине, под условом да она настави са садашњим привредним успоном и да у њој не дође до веома снажних социјалних немира.

На још неке моменте који се тичу садашњости и блиске будућности света треба обратити пажњу. Ради се о односима Русије и Кине. На одређеним подручјима, посебно економском, оне јесу стратешки партнери у мери која одговара интересима једне и друге. Те две земље чине стожер новонастале Евроазијске економске уније. Али, њихови односи нису, нити могу бити, у знаку „срдачне“ источне антанте. Између тих двеју суседних држава-цинова, које су пре неколико деценија међусобно и ратовале и имају знатним делом различите системе и културе, до неке величанствене блискости не може доћи. Конкуренција за глобални утицај мора међу њима постојати. Важно је шта преовлађује. Русија је сада ближа неолибералном моделу него Кина. Велике социјалне, као и регионалне неједнакости, постоје и у једној и у другој. Кина се брже развија него Русија захваљујући понајвише спони осмишљеног државног интервенционизма и јевтине радне снаге. У обема је сиромаштво, иако смањено, и даље распрострањено. Социјални протести већих размера, узроковани сиромаштвом, могу се очекивати у обе те државе у блиској будућности, ако остане садашње стање, поготово ако се погорша.

Ако нека великомоћна светска сила започне нови светски рат, онда ће то, вероватно, најпре бити Америка, која је презадужена до огромних размера,

па би тим ратом настојала да се тог дуга ослободи и себи обезбеди (дуго)трајну светску хегемону улогу. Она, и поред такве задужености, поседује долар као светску валуту, има оружану силу јачу него неколико великих држава скупа, војно опкољава Русију и Кину и све чини да и у овом веку буде светски господар, који другима намеће неолиберални капитализам у његовом „аутентичном” издању, а сама га напушта снажним државним интервенционизмом.

Да ли ће Кина у блиској будућности преузети светску улогу коју данас има Америка и шта би то значило за светску економску и политичку сцену, у ком смеру ће се кретати Русија, хоће ли евентуална промена водеће улоге међу најмоћнијим државама у планетарним размерама довести до бољег света, те стога и смањења огромног сиромаштва већине његових становника, или ће се све збити као пука замена империја – питања су од прворазредног значаја. Још недостају поуздани одговори на њих.

Само у холивудским филмовима припадници тешке сиротиње, захваљујући унапред предвиђеној „доброти” појединих људи и „вредноћи” тих „санкилота” – јадника често доживљавају срећни излазак из свог бедног животног стања. У стварном свету то се догађа ређе него удар грома у коприве, посебно у земљама колонијално-периферног неолибералног капитализма. Логика тог система то не допушта. Она одређује и основне карактеристике глобализације.

Глобализација, десуверенизација, колонизација и неолиберализам, чине целину. Такав закључак произлази и из Душанићеве књиге. Мноштво доказа он

пружа за то. Из тих сазнања јавља се и питање могу ли, а ако могу како, мале земље које се даве омчом спољних дугова, уопште да буду суверене. Међу њима је и Србија. Поробљавајуће задуживање је битан елеменат стратегије глобалног неолиберализма и њених комрадорских „извођача“ у локалним оквирима. Формула стратегије задуживања може се свести на следеће:¹⁰ једном навелико дужна држава стално мора бити дужна, што значи без једног од битних услова свог суверенитета.

Компрадорске елите као експозитуре страног капитала и властите жудње за влашћу и богатством, призивају страни капитал да дође и „унапреди“ привреду њихових земаља, која је на умору. Стране инвестиције, свакако, под разумно ограничавајућим условима корисне, добијају статус спасилачког мита. Приказују се као чаробни пут „изласка из кризе“. У вези с тим Небојша Катић, слично Душанићевим размишљањима, пише следеће. „За разлику од колонијализма који је наметнут силом, уз отпоре и побуне, нови колонијализам се радосно призива. Државе моле, чак клече и плаћају да колонизатори дођу. И државе које никада нису биле колоније, то данас постају“.¹¹

Треба овом ставу додати да иза тих молби и клечања власти такође стоји насиље, али камуфлирано. Већина „обичног народа“ као и запослени код послодаваца-експлоататора, страних или домаћих, знају какав им је положај и шта их чека. Али не-

¹⁰ Према: Ј. Душанић, оп. цит. стр. 68.

¹¹ Н. Катић, „На путу за срећну (колонијалну) будућност“, *Политика*, 29 март, 2017, рубрика „Погледи“.

вољно пристају на ново ропство јер немају никакве изгледе за нешто боље. Ропство, само по себи, укључује различите облике насиља над условима елементарне егзистенције и људским достојанством.

Шта ће се догађати у непосредној будућности у земљи у којој живимо?

Прогнозе те врсте увек су несигурне. Али ако се пође од оног што су битне детерминанте њеног стања могу се формулисати две, међусобно супротне, али и зависне хипотезе. Прва: наставак, а можда и погоршање постојећег стања, јер нема снажних субјеката промена боље, и друга – провала социјалног гнева на неким најкритичнијим подручјима система, гнева који ће се ширити и јачати. Далеко је од пуког несрећног случаја то што се недавно обесио радник у предузећу „Гоша“ које је у власништву страног газде где запослени годинама не примају основну зараду која им припада. Било је и раније таквих неслучајних „случајева“. Они су показатељи битних одлика постојећег система у коме „транзиција“ бива и толико нечовечна да постаје „транзиција“ у смрт.

Да у згуснутом виду сведем своја размишљања поводом књиге Јована Душанића. Из века у век, из епохе у епоху, провлачи се једна *историјска константа*. Системи се мењају, али похлепа, егоизам, безобзирна борба за власт и богатство, насиље, посебно ратови као његов најтежи облик – остају. Свакако, живот готово у целокупном данашњем свету није исти као пре неколико хиљада година. Али, ропство, иако доста смањено, није ишчезло у пост-модерном добу, као ни експлоатација. Она се

Округли сто

чак шири. После пропасти реал-социјализма, који је њу системски углавном укинуо, или битно смањио, мада је садржао политичку неслободу и у њеним најтежим облицима и задржао највећим делом не-ефикасно управљање привредом, експлоатација се вратила и легализовала и у својим најсуровијим видовима.

Шта је историјски напредак? Раст технике? Он постоји само у привредно развијеним земљама. Сам по себи не доноси већу слободу. Најчешће је у служби необузданог профита. Распростирање демократије? Она је, свакако, боља од диктатуре и тоталитаризма, али је сведена на фактичку власт мањине, на смену партијских олигархија. Је ли максимум напретка садржан у моделу социјалне државе, односно, „друштву благостања“, који је такође у кризи што прети његовом нестанку?

Има ли изгледа за укидање погубног неолиберално-колонијалног капитализма и његову трајну замену новим социјализмом или неким другим историјским обликом бољег друштва? Како опстати као друштво, држава, као изразита већина становништва у највећем делу света, чак и као човечанство у околностима апсолутне доминације најсуровијег капитализма у планетарним оквирима? Може ли систем вредности бити суштински друкчији, човечији, него што јесте? Могу ли нестати похлепа, жудња за што већим богатством и влашћу, укореење вероватно у антрополошку структуру већине људског рода? Или је то идеалистичка илузија? Какав је нови тип револуције неопходан савременом свету да би се постигло и опстало његово боље стање? Како

мислити и шта предузети да се земља у којој живимо спасе од ропства страним господарима и властите трулежи?

То су најважнија питања пред којима се налази мисао о човеку, економији, политици, и уопште његовом свету. Нису нова. Вазда су била од примарног значаја. Али је чињеница да цивилизација без експлоатације, класа и ратова није настала, односно, покушаји њеног остваривања нису се одржали. Ако не настане и трајно се не одржи онда је човек осуђен да стално живи у властитој предисторији, ма колико расли инструментални ум и техника као његово чедо.

Не можемо нашим књигама спасити земљу у којој живимо, а поготово целокупан свет, од опасности које прете елементарном опстанку друштава, држава и људског рода. Али можемо и морамо откривати истину о томе и настојати да назначимо могућности изласка из стања много тежег од кризе.

Књига Јована Душанића ка томе је усмерена и несумњиво веома успешна у залагању да се да истинита слика друштва у ком живимо, кључних глобалних трендова, као и да се назначе услови могућег изласка из таквог стања. То је књига часног аутора, који је прошао веома тегобан пут у свом животу, али никада није одступио од својих темељних опредељења. Она је и резултат таквог његовог пута.

Бојан Димитријевић
редовни професор универзитета
Београд

Размишљање поводом научног дела
професора Јована Душанића
– неолиберализам као
***тоталитарна идеологија и пракса* –**

Овај прилог подељен је у две целине. Први део текста написао сам као рецензију за Душанићеву књигу „*Економија постмодерне*” (друго издање). Међутим, у међувремену, добио сам и позив за учешће на округлом столу који је посвећен овој и другим књигама професора Душанића које се баве питањем неолиберализма. Стога сам, припремајући се за овај округли сто, додао још нека размишљања на ову тему, од чега је настао други део прилога, а поводом изузетне књиге нашег домаћина.

Пре тога, морам да признам да сам ја био један од оних који је учио од Јована Душанића. На почетку колега Антонић рече како су нас економисти лагали. Можда нисам био међу економистима који су лагали, али сам свакако био међу економистима који су били у заблуди када је реч о правој природи економског неолиберализма.

* * *

Најновија књига Јована Душанића наставља низ ауторових књига, есеја, расправа и теоријских прилога, којима он већ више од 15 година у континуитету излаже беспопштедној критици неолибералну економску теорију и праксу која доминира међународним економским односима, владајућим економским институцијама и праксом транзиције бивших социјалистичких земаља, укључујући и Србију.

Душанић је образован економиста, влада теоријским корпусом модерне економске теорије и економске мисли, али су његове књиге и чланци карактеристични по мултидисциплинарном приступу, у коме осим економије, постоји анализа и широко упућивање на референце из области филозофије, социологије, политичке теорије и историје. Оно што фасцинира читаоца и што заслужује сваку похвалу, јесте Душанићева ерудиција, детаљно праћење и познавање свега што се у последњих 20-так година дешава на плану светске теоријске мисли у економији и економској политици, свежина података којима располаже, обиље емпиријских чињеница којима поткрепљује своје тврдње и непрестано ажурирање и дописивање својих чланака, критика и књига у којима одговорно и доследно анализира економску стварност Србије, Европске Уније и међународних економских односа.

Душанићева критика неолиберализма, његових теоријских основа и праксе, коју су тако неодговорно прихватиле све земље у транзицији, па и Србија, може се сматрати већ класичним доприносом српској економској мисли. Аутор је у економску литературу Србије практично увео читав низ термина, кованица и категорија које су сада већ незаобилазно место свих

теоријских приступа анализи светске економске кризе, неуспеха транзиционих земаља и економског заостајања Србије, а истичемо само неке од њих:

- **Економија постмодерне** (колико је мени познато у свету је то први покушај конституисања нове економске дисциплине – *економије постмодерне*) којој одговара неолиберални модел капитализма и чија је основна карактеристика морална неосетљивост, социјална неодговорност, немилосрдна експлоатација и раст међународне неједнакости у расподели дохотка;

- **Бећарска економија**, чија су начела: продај – позајми – потроши, односно (рас)продаја кроз приватизацију, задуживање у иностранству и све то се усмерава на текућу потрошњу;

- **Вашингтонски консензус** о начелима неолибералне политике и убедљива критика овог програма примењеног на стварност земаља у транзицији;

- **Доларска алхемија** у којој штампање долара без робног покрића и виртуелна економија надуваних берзанских балона, прети да уруши реални сектор, а модерни капитализам претвори у чисту надреалистичку фикцију „казино“ економије;

- **Компрадори** – израз на Истоку коришћен за домаће посреднике који су били у служби и радили за интересе колонизатора. Постајали су космополите и некритички су прихватили све што је долазило од стране колонизатора. Упорно понављајући да се у земљи ништа добро не може да уради *без спољних притисака* (у савременој варијанти су то ММФ, Европска унија...) ширили су дефетизам у сопственом народу и афирмисали поданички менталитет, те заговарали старатељство над сопственим

народом, а себе нудили за посреднике – *стручњаке за варварска питања*.

Као аутор ове рецензије посебно бих желео да укажем на неколико битних квалитета Душанићевих књига и његовог теоријског рада:

Прво, аутор је био једини који је неолиберални модел капитализма критиковао од првих дана његове примене у Србији, почев од „петооктобарских“ промена још с краја 2000-те године; иако усамљен на економској сцени све до појаве велике економске кризе из 2008. године, аутор је доследно, храбро и бескомпромисно заступао тезе о томе да ће примена овог модела економски уназадати Србију и довести до великих поремећаја у функционисању светске економије; тој чињеници допринело је Душанићево искуство боравка у Русији током 90-тих година, јер је ту „из прве руке“ и са „лица места“, могао да сагледа све погубне ефекте и последице примене Вашингтонског модела стабилизације, либерализације и приватизације, што ће касније довести и до појаве друге највеће економске кризе у историји човечанства коју већ сада називамо *Великом рецесијом*;

Друго, ако је кључни задатак сваке, па и економске науке, способност предвиђања будућих догађаја, како би се они предупредили и како би се њима лакше управљало, треба признати да су Душанићеви текстови звучали готово пророчки, јер је аутор недвосмислено предвидео да ће исход примене неолибералног модела бити неуспешан за земље транзиције, да ће довести до пораста међународне неједнакости и да ће виртуелна економија ослоњена на хипертрофирану берзанску активност, неограничену емисију долара, неконтролисану

либерализацију и дотад невиђену похлепу крупног капитала, довести до светске економске кризе и оголити теоријски доминантни модерни правац неокласичне-неолибералне економске мисли као идеологију богатих и моћних за глобално господарење светом.

Треће, аутор је по дубини и свеобухватности критике неолиберализма, по теоријској аргументацији и аналитичко-синтетичкој методологији, по способности предвиђања и визионарства, стао „раме уз раме“ са највећим међународним економистима и критичарима неолибералног модела међу којима издвајамо: нобеловце Штиглица, Кругмана, Тобина, Спенса, затим Пикетија, Галбрајта Млађег, Колотка, Чанга, руске академике и друге ауторе. Истовремено, Душанић поред критике доминантне економске теорије и политике, у свакој својој књизи предлаже алтернативни модел развоја и економске теорије, ослоњен на кејнзијанизам, значајнију улогу државе и тековине социјално одговорне „државе благостања“ која је напуштења почетком 80-тих година прошлог века.

Посебно истичемо и наглашавамо Душанићев морални став, хуманистичку оријентацију и одговорност за судбину обичних људи и друштва у целини, па и народа коме припада, иза које стоји лична и професионална савест човека укорењеног у традицију, свој народ и веру. Аутор је на бројним страницама које је написао, оживео стару поделу наше науке (која потиче још од Аристотела), на **економију**, чији је примарни циљ задовољење људских потреба и **хрематистику**, чији је циљ искључиво профит и похлепа. Сви смо заборавили да је економија створена као вештина, па и наука, у чијем центру треба да буду људске потребе,

праведна расподела и квалитет живота. Још од Адама Смита и Џ. С. Мила, потиснута је и заборављена ова кључна компонента економске активности, која је наша израз у модерној држави и њеним функцијама које треба да задовоље не само приватне, већ и колективне и јавне интересе друштва и појединаца.

Стога Душанића треба читати, стално, редовно и пажљиво, јер је увек нов, свеж и актуелан. У времену без „душе“ и морала, овакве књиге дођу као „мелем на рану“, јер охрабрују и указују да постоје морални и одговорни појединци, који својим целокупним друштвеним ангажманом јесу лучоноше, бољег и праведнијег друштва, које разуме се, неће почивати на било каквој комунистичкој утопији. Топло препоручујемо најновију Душанићеву књигу, јер се из ње може стално и непрестано учити.

* * *

Без обзира на критичаре теорије завере, наводим следећа три аргумента везана за одређене догађаје у прошлости који су од изузетног значаја за нашу тему, а чија временска подударност, по мом мишљењу, никако не може бити случајна.

Прво, Адам Смит је своју Библију економског либерализма („*Богатство народа*“) објавио 1776. године. Ова књига ће пресудно утицати на потоњу економску мисао, али и праксу, нарочито англосаксонских земаља и њихових сателита.

Друго, Декларација о независности САД објављена је такође, 1776. године. Несумњиво је доказано да су кључну улогу у обликовању Америчке револуције,

њених циљева, садржаја устава и изградње државе, имали амерички масони. То је стварање масонске државе по пројекту Френсиса Бекона изложеног у утопијској књизи „*Нова Атлантида*“. Америка ће, као што знамо, касније постати „лидер слободног света“ и вођа „новог светског поретка“.

Треће, на дан Првог маја 1776. године Адам Вајсхаупт, бивши језуита, у Инголштату оснива **Друштво илумината** које ће затим одиграти значајну улогу у покретању Француске револуције. Разуме се, ова улога је закулисна. Први мај ће знатно касније постати Међународни празник рада, али многима није познато да је то заправо, у германској митологији Празник вештица – Валпургијска ноћ, који је описао и Гете у свом *Фаусту*. Необично је, (а можда и није), да се Хитлер у свом бункеру убио 30. априла уочи Валпургијске ноћи. Да ли се стога узимање Првог маја за међународни празник рада може сматрати случајним датумом, када знамо да тајна друштва која стоје иза „новог светског поретка“ веома држе до ритуала и симболичних датума. Подсећам вас да је напад на Светски трговински центар био на дан Усековања главе Светог Јована Крститеља, а напад у Паризу на „петак тринаести“, карактеристични празник у масонској традицији (када је дошло до ликвидације Витезова Темплара). Подсећања ради, Вајсхаупт је у свом програму имао циљеве као што су уништење вере, породице, приватне својине. Нека од тих начела преузеће касније многи анархистички, нихилистички покрети и наравно, комунисти.

Сама **Француска револуција**, била је по својој суштини побуна против Бога, а увод је представљала рационалистичка филозофија, идеје просветитељства и

економски либерализам који су припремали јавност и стварали дух епохе за предстојеће промене. Циљ је био створити материјалистички, антропоцентрични друштвено-економски поредак у коме су човек и људска слобода мера свих вредности, а не Бог и слобода у Христу, односно слобода од човекове самовоље, како то проповеда Црква и Свети Оци. Тако је из себелјубља – гордости (мајке свих грехова), као темеља либерализма и модерне науке, настао читав низ других грехова од којих Свети оци говоре о три групе: **среброљубље** (изражено у похлепи савременог неолибералног капитализма), **сластољубље** (везано за потрошачки начин живота, хедонизам и неморал) и **славољубље** у коме успех постаје готово једино мерило друштвеног статуса. Уосталом, споменик направљен на париском острву преко пута цркве Нотр дам током Француске револуције, чија је реплика Кип слободе у њујоршкој луци, јесте споменик паганској богињи разума која стаје на место Бога љубави – Христа Спаситеља. Идејни творци Француске револуције, у основи, наступају на начин описан у Јеванђељима: као вуци у јагњећој кожи и по начелу: „по делима њиховим познаћете их“ промовишући на први поглед неспорне универзалне вредности: *слобода-једнакост-братство*.

Како изгледа данашња слобода у свету, а поготово у земљама Запада, описао је Орвел у својој култној књизи „1984“. Шта је остало од једнакости, можемо видети из бриљантне књиге Томе Пикетија („Капитал у XXI веку“), који је, гле ироније и сам Француз! Има ли у модерном капитализму и међународном поретку, братства, љубави, солидарности, емпатије, разумевање за

људе и блискости? Одговор знамо и сами, тако да ни на то није потребно трошити много речи.

Француска револуција завршава у крвавом терору, али преживљавају кључне тековине овог догађаја које ће обележити неславну судбину човечанства и у модерном добу:

1) економски либерализам чији врхунац представља неолиберализам као економија постмодерне;

2) секуларна држава Европе коју авва Јустин назива „дехристијанизована и подмукла Европа“ а то је основни узрок деструкције и духовне декаденције Запада;

3) демократија оличена у парламентаризму и владавини права, а која, управо смо сведоци, ових година почиње да бива разграђивана, напуштана и постепено замењивана неком врстом постдемократије у којој се све више напуштају чак и правила лажне политичке легитимности.

А шта је заправо неолиберализам?

Прво, то није наука, већ идеологија, иако заступници ове идеологије настоје да је прикажу као науку: у политичкој и правној, те у економској теорији. Дуго би трајало набрајање погрешних метода и правила која је установила модерна неолиберална економска мисао, оличена у неокласичној економској теорији. О неким грешкама и заблудама писао је и проф. Душанић.

Друго, неолиберализам је тоталитарна идеологија. У њему нема места за колективни и органски идентитет као што су вера, нација, пол, породица, национална држава, па чак ни за људски идентитет. Дугин је у једном свом ауторском тексту поводом књиге „Четврта политичка теорија“, навео да је (нео)-

либерализам „ослободио“ свет од вере (секуларизам), нације (глобализам, мондијализам), пола (феминизам, хомосексуализам и транссексуализам), а у најновије време на сцени је трансхуманизам, ослобођење човека од његове људске природе, владавина аутомата, робота и киборга која предстоји. Ко не верује, нека погледа интервју Жака Аталија, сиве еминенције Јелисејске палате и кључног саветника Емануела Макрона, (у листу Република из 2016., а преноси га београдски „Печат“), предавање Дејвида Ајка у Београду, а може се уверити и из бројних холивудских филмова који увек најављују будуће трендове глобалиста и неолиберала. Уосталом, све оно што смо читали код Олдоса Хакслија у „Врлом новом свету“, постаје застрашујућа истина.

Неолиберализам је „на мала врата“ увео Орвелов политички новогovor који маскира праве намере својих аутора цинизмом незабележеним у модерној историји. Тако, напад на Србију, добија шифровано име „Милосрдни анђео“, а почетак разарања Либије, ко зна зашто, постаје „Одисејева зора“, док се драстичан губитак права запослених и атак на социјалну државу обично назива – већом флексибилношћу тржишта рада. У односу на те називе, план „Барбароса“ као шифровани напад на СССР, звучи сасвим ратнички и витешки. Орвел је цинично говорио: „*Рат је мир. Слобода је ropство. Незнање је моћ*“. Вероватно не знајући за ова Орвелова поигравања, Џ. Буш Млађи је рекао: „Само бих волео да знате да, када говоримо о рату, ми заправо мислимо о миру.“ Интересантно да се у знаменитој Орвеловој књизи „1984“, сукобљавају три супердржаве: Евроазија, Истразија и Океанија! Колико ово може бити актуелно и

како звучи пророчки (будући да је књига написана 1947. године), просудите сами!

Раме уз раме са циничним новогovorом, иде говор политичке коректности, чији је циљ подела у друштву, изазивање сукоба, увођење вербалног деликта, морално-политичке подобности у маниру најцрње комунистичке праксе и стварање својеврсне аутоцензуре као механизма гушења људске слободе. У том контексту, Путин и Трамп су најзначајнији државници који су покушали да напусте тај вид друштвене комуникације и наравно били подрвргнути сатанизацији и беспошtedним нападима неолибералног западног јавног мњења.

Како примећује Дугин, **неолиберализам је и ниhiлистичка идеологија**. Крајње консеквенце неолиберализма су анархизам, комунизам, фашизам и тоталитаризам. Дозвољено је и политички коректно да будете само либерал, оријентисан лево, десно, или у центру. Свако ко одступа од тог клишеа (који је под контролом стварних владара из сенке), бива проглашен, за екстремног десничара (Марин ле Пен), екстремног левичара (Пепе Грило), или, у најгорем случају, за популисту (Трамп, Вилдер) и диктатора (Путин). Бити либералан значи бити десничар у економском смислу (читај: сурова експлоатација у модерном капитализму) и левичар у вредносном смислу – политичка коректност, феминизам, владавина мањина, „пета колона“ у форми сорошевских невладиних организација, транс-сексуалност, подршка истополним браковима.

Комунизам јесте један од идеала неолиберализма управо због огромне концентрације моћи и својине у рукама централизоване државе. Огромну концентрацију економске и политичке моћи имао је и фаши-

зам. Међутим, ако анализирамо неолиберализам у САД данас, онда видимо да је то заправо облик корпоративне државе у којој грађани нису власници готово ничега: све се налази у рукама међународних мултинационалних корпорација, чије се власништво, своди на неколицину породица. Грађани имају станове, или мале привате фирме под хипотеком и сваког часа им могу бити одузете уколико своје кредите не враћају на време. Корпорације господаре целокупним животом почев од исхране, лечења, па све до забаве. Корпорације контролишу и јавно мњење. То није ништа друго него облик прикривене тоталитарне државе фашистичког типа, а препоручујем да на ту тему прочитате књигу америчког професора Џефрија Група која се управо зове „*Корпоративизам*”. На нивоу међународног капитализма, све је већа концентрација богатства, политичке моћи и контроле ресурса у рукама малог броја људи, организација, или корпорација.

Непрестано се спроводи социјални инжењеринг коришћењем два модела о којима је говорио Дејвид Ајк:

1) Први је **проблем – реакција – решење** у коме један део система који је под контролом, изазове проблем (тероризам), затим уследи оправдана реакција јавности праћена страхом, а потом се намећу решења која су била првобитно планирана и која је требало плански увести.

2) „**Тоталитарно шуњање**” као процес „кувања жабе”, у коме се, корак по корак, спроводи унапред планирана агенда коју јавност не би била спремна да одмах прихвати (рецимо изградња Европске уније,

или потпуна контрола над друштвом у циљу борбе против тероризма који се често вештачки изазива).

Као и у било којој другој тоталитарној држави, неопходна је непрестана производња непријатеља који оправдавају социјални инжењеринг и дају легитимитет средствима која воде постепеном поробљавању човечанства. Свет заправо, све време, живи у форми модерног ропства које само даје пуки привид слободе избора. Стварна слобода избора не постоји, што се јасно може видети на изборима у Француској, али и у било којој другој држави где постоје ритуални демократски избори, који су до сада омогућавали стварну владавину људи из сенке, док политичари представљају дежурне кривце и марионете које је могуће уклонити и жртвовати у сваком тренутку, уколико одступе од унапред зацртаног плана.

Како с правом примећује Дугин, неолиберализам је **идеологија нихилизма и негативне слободе**. То је слобода од вере, нације, пола, идентитета; то је слобода против, али није слобода за; стога крај историје који је најављивао Фукујама, у оваквом друштву мора да води ка некој врсти негативне утопије какву су описивали Орвел, Хаксли, Велс и други који су дошли до извесних планова из идеолошких радионица неолиберализма. То је друштво једне светске владе, у коме је уништен колективни, али у основи и лични идентитет, које завршава у једној врсти тоталитарног технолошког симулакрума, у коме су људи сведени на полуробове и аутомате, а служе остваривању циљева својих невидљивих, или мало видљивих господара. У Западном друштву већ се обликују потпуно паралелни светови у којима живи највећи део становништва с једне стране, и мали

број ексклузивних богаташа с друге стране. Ове две стварности су потпуно алтернативне, одвојене, без додира, а често и без знања о међусобном постојању. Крајња консеквенца тога су фавеле латиноамеричког типа, или подељени живот какав рецимо постоји у Јужноафричкој Републици између црначког становништва и малог броја белих супербогаташа.

Руски теоретичари Евроазијства, Трубецки, Савицки и други, тврдили су да је комунизам у Русији крајња последица либералног капитализма, његов увезени производ који је стран руском бићу и руској цивилизацији. Заиста, ако се погледа у историју XX века, тешко је рећи да ли је Русија више пропатила и више штете имала од комунизма, или од неолибералног капитализма. Нихилизам који у основи потиче од неолиберализма у Русији је почео као тероризам и анархизам, а коришћен је као средство за освајање политичке власти и уништење Русије, као што се сада користи, злоупотребом верских осећања, за тероризам, ширење страха, наметање програмираног обликовања друштва и уништење аутохтоних цивилизација и друштава.

У систему који уништава колективни, органски идентитет, па и само друштво, не постоји разлика између грађана - припадника одређене државе, нација, и избеглица, имиграната. Ови други, добродошли су и пожељни је као извор јевтине радне снаге, као средство које разара органску цивилизацију и уништава колективни идентитет, али и као топовско месо за извесни војни обрачун са онима које није могуће ставити под контролу на другачији начин. Та жеља за потпуном контролом, усисавањем, освајањем и топљењем у мелтинг поту нетолерантног неолибералног друштва, јесте у

Округли сто

основи русофобије која несмањеним интензитетом траје и данас. На тај начин, глобализам и неолиберализам уништавају не само модерно друштво, већ и европски идентитет, што је први схватио Виктор Орбан. Отуда нулта толеранција према избеглицама и све чешћи сукоби Мађарске са безличном бриселском бирократијом, у покушају да се сачува национална држава. Уосталом, парола да „нема слободе за непријатеље слободе“, мада потиче од Лењина, може се без дилеме применити и на савремени неолиберализам као владајући образац у обрачуну са неистомишљеницима и слободом схваћеном на модеран начин.

Крајни израз неолиберализма и економије постмодерне јесте финансијски капитализам, или *казино економија*, како је лепо рекао професор Душанић. То је убрзање виртуелне економије чији су израз финансијски деривати, иза којих не стоји никаква реална економије, робе, или, индустријски капитал. То је производња новца без покрића чија је количина више хиљада пута већа од стварне вредности светске производње и такав виртуелни капитализам, законито производи финансијске кризе, шпекулативне мехурове и берзанске крахове, од којих, зависно од интензитета страда, или читава светска економија (као 2008. године), или, поједине земље и групе земаља, као Азијски тигрови крајем 90-тих година, или пак, земље медитеранске Европе као сада, претварајући се постепено у полуколоније Немачке као новог апсолутног господара Европе.

Постоји ли алтернатива неолиберализму, да ли је он доживео свој крах, или, управо у овим данима пока-

зује своју жилавост и отпорност? Како се борити против и има ли алтернативе?

Алтернатива постоји и Дугин је то назвао **четвртом политичком теоријом**. Има неколико могућих правца деловања:

⇒ Потребно је деконструисати либерализам, разобличити га и демистификовати као лажну науку, нарочито у економији и правно-политичкој теорији. То је само идеологија владавине малобројне супербогате и супермоћне отуђене елите која улази у фазу постдемократије (Слободан Владушић у „Печату”) и која, по свему судећи, више не признаје референдуме и демократске изборе ако нису у складу са њеним циљевима; то показује, донекле, BREXIT, али и пример са изборима у САД и протестима против Трампа; ситуација у Румунији, али и у Србији; то је идеја делиберације, стварања покрета, а не странака, владавина „просвећене” грађанске мањине окупљене око невладиних организација које су под контролом глобалиста.

⇒ У економији алтернатива такође постоји: а) кејнзијанизам и јака улога државе која представља брану „дивљем” неолибералном капитализму; о томе у својим последњим књигама убедљиво пише нобеловац Штиглиц; у том контексту, изузетно је важно напустити орвеловску идеју одрживог раста и илузију бескрајног раста који се мери искључиво кретањем БДП; б) треба обновити економију наспрам хрематистике; то је идеја коју заступа Душанић, али и холандско-чилеански двојац Макс Ниф и Смит у својој сјајној књизи „Раскринкана економија” која представља критику неолибералне економске теорије и политике; ц) обновити политичку и економску идеју евроазијског покрета о

Округли сто

друштву које задовољава колективне економске интересе, о домаћину, а не предузетнику, чији основни мотив није профит, већ добробит шире схваћена; д) треба стварати нови, праведнији међународни економски поредак, који ће смањити моћ америчког долара и глобалистичких институција попут ИМФ, WB, WTO, ИБРД, ЕУ, НАТО, јер оне представљају моћно оружје неолиберализма.

⇒ У политичком смислу реафирмисати идеју националне државе, конзервативизма у смислу традиционалних вредности (вера, нација, породица, хришћански морал), обновити средњу класу кроз повратак држави благостања (социјалној држави), обновити изворно значење демократије као владавине већине (у основи реч популистички значи демократски, заснован на вољи народа) и републиканизма у коме стварно владају они који су и изабрани; у озбиљној реформи политичког система, за шта у овој фази нема довољно времена, потребно је обновити идеју евроазијаца о владавини **идеократије**, квалификоване групе компетентних људи који нису мотивисани материјалним интересима, већ идејама, идеалима и аутентичним вредностима.

⇒ У геополитичком смислу мора се стварати мултиполарно друштво у коме постоји противтежа Атлантизму, „таласократији”, владавини „морских сила” (трговина, реформизам, материјализам), кроз развој стратешке интеграције Кине и Русије на економском, политичком и безбедносном пољу, стварањем телурократије, владавине копнених сила, чије су вредности традиција, духовност и хероизам, у смислу поделе на хероје и трговце, како је то већ истакао Вернер Сомбарт.

⇒ Само духовна обнова Русије, Европе и света, у складу са хришћанским вредностима (када је о Русији и Европи реч), може учврстити темеље западне цивилизације и обновити декадентни друштвени поредак; стога врховно начело опет треба да постане вера, (а не разум и наука као производи Француске револуције); дугорочно могу опстати само друштва укореењена у веру, традицију и аутентичне цивилизацијске вредности (Русија, Кина, Иран, Индија, древне цивилизације), ако се врате својим коренима и колективном идентитету; у противном, уследиће растакање ових друштава и стварање механичких, ропских цивилизација у власти антихриста; уосталом, како истиче Дугин, можда управо хришћанска Русија и православље игра улогу **катехона**, силе која спречава да се материјализује власт антихриста на Земљи.

Да ли је модерни, „пали човек”, како уче Свети Оци, у стању да се тргне и да то учини? Само уколико је спреман на враћање Богу и пробуђење, јер спас душа (а ово је битка за душе) могућ је само на тој страни. Француска је имала алтернативу, не идеалну, али, свакако, много бољу од Макрона; нико Французе није спречио да гласају за другачију опцију; чини се као да су они изабрали опцију која може довести и до грађанског рата, као што такав сценарио прети америчком и европском друштву, макар и у форми сукоба са избеглицама, или сукоба између традиционалне Америке која је гласала за Трампа и Америке коју оличава холивудски и естаблишмент Источне обале. Људи имају избор, али спавају, испрани су им мозгови, контролисани су и непогрешиво бирају опције које воде ка нестајању њиховог људског идентитета; зато се мора и

Округли сто

једино може извршити појединачно буђење кроз веру и бекством од „кавеза” неолибералног модела цивилизације. Никаква револуција није и не може бити замена за тај појединачни чин освешћивања, јер ће револуције и грађански ратови само водити огромним жртвама и остварењу циљева „владара из сенке”. Није случајно у „Откровењу по Јовану” речено:

„И онеме који побиједи и одржи дјела моја до краја, даћу власт над незнабошцима” (2.26.).

„И збачена би аждаја велика, стара змија, која се зове ђаво и сатана, која заводи сву васељену, и збачена би на земљу, и с њом збачени бише анђели њезини.” (12.9.)

Бошко Живковић
редовни професор универзитета
Београд

Јован Б. Душанић
– аутор отвореног ума и слободних идеја
чији радови подстичу на нова промишљања –

Читање књиге Јована Б. Душанића *Економија постмодерне* је за мене била мотивација да формулишем хипотезу о расту општег нивоа ризика који прати еволуцију економије постмодерне. Ово је прва јавна провера те хипотезе.

Наводим основне аргументе у корист ове хипотезе.

Први аргумент је метрички: варијабилност кључних економских и финансијских променљивих се у током последње две деценије увећава. Специфичне доказе у овој врсти расправе није потребно наводити. Довољно је једноставно навођење: стандардна девијација курса валута, каматних стопа и индекса цена основних облика имовине (роба, хартија од вредности, некретнина) се повећава.

Друга група аргумента јесте идентификација и опис структурних узрочника овог процеса. Модерне и постмодерне социјалне и економске структуре се брзо мењају. Ризици који природно настају услед тих проме-

на нису лако видљиви. Традиционална средства заштите од ових ризика нису ефикасна. Због тога расте вероватноћа изненадног поремећаја (застоја, прекида у раду, хаварије, кофликта) у развоју појединачних процеса, друштава али и целих система. Структурне промене појачавају неке традиционално познате ризике али и стварају нове.

Користићу аргументе из Душанићеве књиге. Светска привреда је у сталном покрету и Душанић то лепо описује. Ја бих ту употребио аналогију са механиком тектонских плоча. На тачкама додира тектонских плоча настају вулкани, настају земљотреси, настају многе појаве са огромном разорном енергијом. Душанић тврди, и доказује врло егзактно, да настају и нови полови раста, пре свега у Азији. Докази које је он понудио у својој књизи у вези са тим проблемом су просто необориви или тешко обориви. Није само промена структуре глобалне привреде узрочник томе. Постоји нешто што је у суперструктури и појачава ово трење које настаје на додирима тектонских плоча. То је природна и очекивана амбиција такозваног центра да задржи монополску позицију. Мислим при томе примарно на одржање позиције америчког долара као светског новца.

1. Технологија и раст ризика

Убрзани развој технологије јесте први у скупу структурних фактора који, у садашњим условима, изазивају раст општег нивоа ризика. Убрзани развој модерних технологија утиче на процес увећања ризика на четири основна начина.

Први начин јесте истискивање људског рада из економског процеса. Замена људског рада аутоматима је у класичној индустрији већ изазвала раста незапослености и смањивање надница великог броја традиционалних професија. Тренутно је у току процес брзе замене људи у услужним делатностима (здравствена заштита, финансијске услуге). У свим друштвима и привредама се појављује незапосленост изазвана деловањем ових фактора. Велики број људи постаје излишан. Савремена друштва и привреде још увек нису нашли одговор на овај проблем.

Други начин на који убрзани технолошки развој утиче на раст ризика јесте појава нових монопола и на њима засновано повећање неједнакости. Неке модерне технологије доводе до појаве природних монопола у делатностима у којим их никада није било. Правило да победник односи све (The winner-take-all effect) доводи до драматичне промене у тзв. Креативним делатностима, као што су уметничке делатности и, у општем смислу делатности чији профит и наднице зависе од масовних комуникација и дигиталне репликације. У ове делатности спада и универзитетско образовање. Врло је вероватно да ће у наредној деценији студенти слушати преко интернета предавања малог броја одабраних професора из неке области. Они ће бити победници. Остали ће трпети последице.

Трећи начин на који развој технологије утиче на раст ризика јесте убрзање глобализације. Процеси глобализације и убрзања технолошког развоја се међусобно подржавају. У сада већ видљивом исходу синергија ова два процеса је довела до појаве нових по-

Округли сто

лова раста у Источној Азији и нове велике прерасподеле глобалних доходака, имовине и финансијских резерви. Синергија ова два процеса делује на раст ризика следећим обрасцем: модерне технологије комуникације и саобраћаја смањују ефикасност традиционалних просторних и институционалних баријера економске кооперације међу појединцима, групама људи, организацијама и предузећима. Укратко: развијају се нови процеси и облици глобалне поделе рада. Традиционалне баријере међународне размене националних економија постају проходне. Овај процес на изванредан начин елиминише проблем ниске просторне мобилности радне снаге и на њој заснованих монопола у међународној размени и високих надница у развијеном свету. Замена скупко плаћених радника из развијеног света ниско плаћеним стручњацима из неразвијеног света је већ сада видљив процес који се убрзава.

Четврти начин на који технологија увећава ризике јесте разбијање једног традиционалног монопола – производње и промета оружја. Модерне технологије су учиниле доступним производњу ефикасног оружја сиромашним земљама и терористичким покретима. Тероризам је увек био рат сиромашних против богатих. Ризици великих сукоба се увећавају поред осталог и због тога што неке врсте оружја, укључујући и оружја за масовно уништење могу бити произведене и употребљене са ниским трошковима.

2. Раст системског ризика

Појам системског ризика (systemic risk) се разликује од појма систематског ризика (siteamtic risk). Други

појам је одавно дефинисан и, поједностављено, означава ризик који, различитим интензитетом, делује на све или готово све облике имовине. Методи мерења ове врсте ризика су одавно развијени. Средства заштите од ових ризика се одавно користе.

Појам системског ризика настао је скоро, на искуствима кризе 2008-9 године и, опет поједностављено, означава вероватноћу колапса неког система или дела система. (Појам систематски ризик означава вероватноћу промене вредности неке појединачне врсте имовине.) Системски ризик се метрички региструје кроз присуство високе корелације у кретању вредности великих скупова или свих облика имовине унутар неког система. Карактеристични примери системског ризика регистровани у последњој кризи су били масовна банкротства банака у неким земљама и симултано смањивање цена финансијских инструмената у појединачним земљама и на глобалном нивоу.

Основне компоненте овог скупа ризика су следеће. Прво, порекло ризика је на макро нивоу. Шок који покреће процеса раста ове врсте ризика је тешко предвидив. Зона његовог утицаја је, такође, на макро нивоу, делујући симултано на цео економски систем или његове битне компоненте (банкарство, финансијска тржишта итд.). Ови поремећају успоравају или блокирају токове информација и ресурса у систему. Појединци, и предузећа не могу да развију заштиту од ове врсте ризика.

Типични ризици из ове групе су преливање (*spillover*) поремећаја са једног агента на другог или са једног економског процеса на други. Преношење поремећаја се често не ограничава на парове агената (купци vs

добављачи, банке vs клијенти) него се развија у ланцима који се гранају и обухватају све већи број учесника.

Осим у ланцима ова група ризика се развија и у мрежама. Многе делатности модерне привреде су организоване као националне или транснационалне мреже. Типичан пример ове врсте је банкарство. Мреже, по правили имају једно или више чворишта. Поремећај у једном елементу мреже (банкротство, неликвидност, губици) се брзо преносе на друге јединице у мрежи, преко канала који се могу идентификовати аналитичким апаратом теорије мрежа. При том се иницијални удар током преноса кроз мрежу појачава. За разлику од ланчаног преноса ризика, где се поремећај преноси само између агената који имају директан економски контакт, овде се поремећај шири и на субјекте који нису у директној вези са јединицом код које се региструје иницијални шок. Типичан феномен ове врсте јесте ефекат заразе (contagion efect). Овај проблем је у великим размерама регистрован током последње кризе. Неликвидност или инсолвентности једне јединице у оквиру мреже генерише реакцију осталих јединица у смислу изолатије од утицаја заразе. Пример: банке нису смеле да дају краткорочне позајмице једна другој дуго након 'првог удара кризе. Уместо пласмана сопствених вишкова ликвидности другим банкама преко међубанкарског тржишта оне су депоновале велике износе ликвидне имовине код својих централних банака. Ефекат удара се брзо ширио, попут епидемије у биолошким системима: неликвидност се увећавала у одржавала у дугом периоду, генеришући велике поремећаје у целој мрежи.

Током последње кризе је било видљиво да је превенција системских ризика била недовољна и неефикасна. Регулаторна тела су била пристрасна у корист једне групе учесника на тржишту. Нека два позната примера буду илустрација ове тврдње.

Први је понашање ФЕД-а у годинама пре кризе. Америчка централна банака је одржавала вештачки ниске каматне стопе иако је било познато да рефинсирање стамбених кредита по све нижим каматним стопама доводи до убрзаног раста цена некретнина и формирања спекулативног балона на овом тржишту. Одсуство ваљане превенције је довело до (не)очекиваног пуцања спекулативног балона и брзог ширења заразе не глобални финансијски систем и пада цена некретнина у целом свету. Овде је очигледна пристрасност регулатора и, консистентно, раста системског ризика који је изазвало одсуство превенције поремећаја.

Други пример јесте глобалан регулација леве-рица банака у оквиру Базел II стандарда. Иако је било извесно да су банке са високим леверицом врло осетљиве на поремећаје регулаторна тела су била пристрасна у корист власника тих банака допуштајући њихов опстанак у систему без додатног улагања капитала. Ова појава се може регистровати у готово свим развијеним земљама. Ризик масовног банкрутства великих банака, са огромним штетама које тај поремећај може изазвати је довео до убрзане и масивне докapi-тализација банака из фискалних извора. Последица: експлозија јавног дуга чији се износ у развијеном свету готово удвостручио у кратком року. Приватни губици банака су социјализовани. Ефекат ове врсте системског

ризика је много већи од износа недостајућег капитала (по стандардима Базел II).

3. Неефикасност стратегија заштите од ризика

Трећа група аргумената у корист полазне хипотезе се тиче промена у начину функционисања традиционалних и модерних инструмената и стратегија заштите од ризика. Регистроване су промене парадоксалне природе. Традиционалне стратегије које су људи и организације користили да би смањили ризике генеришу последице које могу увећавати ризике.

Увећање штедње на микро нивоу (појединци, породице, предузећа) јесте био и остаје типичан образац понашања на ризик неравнотеже биланса потрошње и дохотка. Та врста реакције је видљива у условима кризе. Појединци и породице штеде више у лошим него у добрим временима, због промена очекиваних вредности доходака и потрошње. Та врста штедње се уобичајено назива штедња из предострожности. Консеквентно, раст штедње смањује каматне стопе и повећава склоност сектора предузећа да инвестира. На макро нивоу се развија позитиван процес убрзања привредне активности. Последња криза и деценија после ње показују промену: штедња расте, чак и сиромашним земљама, па чак и када се реални дохоци сектора становништва смањују. Али, инвестициона активност сектора предузећа и јавног сектора не прати ту динамику, упркос ниским каматним стопама. Дакле, традиционална логика да раста штедње води уравнотежењу макробиланса јесте нарушена услед тога што раст штедње у овим условима може изазвати смањивање агрегатне тражње и, консистентно, успоравање динамике обнове привредне актив-

ности. Централне банке, ФЕД и ЕЦБ пре свих, реагују на ову ситуацију повећаном понудом централнобанкарског новца (тзв. квантитативне олакшице) стварајући још једну парадоксалну ситуацију: регулаторне каматне стопе се смањују до приближно нулте вредности или испод ње.

Овај парадокс је могуће објаснити са две хипотезе: прва, становништво реагује на раст ризика повећањем штедње; друга, предузећа реагују на присуство ризика одустајањем од инвестиција.

Левериџ предузећа јесте традиционална мера његовог ризика. У једноставним дефиницијама то је количник сопственог капитала и укупне активе фирме, или однос дуга и капитала. Интуитивно, левериџ је мера зависности предузећа од екстерних извора финансирања. У околностима када расту ризици и када се увећава вероватноћа поремећаја предузећа традиционално реагују увећањем капитала из интерних извора или докапитализацијом са тржишта. Током последње кризе регистрована је важна промена у овој стратегији: у условима високих ризика, када цене акција падају, предузећа, уместо увећања капитала, смањују своју активу. Ова промена је сама по се извор ризика. Смањивање изложености ризику (рас)продајом активе доводи до активирања лавине продаја (или распродаја. Ово је током последње кризе било посебно карактеристично за предузећа из финансијског сектора. Ако се, при том, региструје и смањена ликвидност на тржишту онда се овај проблем додатно компликује. Предузећа, ради што бржег прилагођавања новим условима, продају најквалитетније компоненте своје имовина. Смањивање цена хартија од вредности не доводи, као код других облика

имовина, до раста тражње за њима. Напротив, смањивање цена смањује тражњу. Развија се процес који се уобичајено назива колапс тржишта.

Диверсификација портфолиа је традиционална стратегија смањивања њеног ризика. Овом стратегијом су се појединци, фирме и организације бранила од тзв ценовног ризика. Стотинама година је ово рађено интуитивно. Теорија оптимизације портфолиа је формирала основу за развој сложених модела оптимизације и софтвера који их подржавају. Кључна идеја овог концепта је формирање структуре имовине (портфолиа) са циљем да се достигне што нижа вредност његове варијансе и истовремено максимизује његов укупни принос. Дакле, тражене су у комбиноване оне компоненте портфолиа које имају имперфекту корелацију приноса. Током кризе 2008 и 2009. године регистрован је феномен раста корелације приноса готово свих хартија и то смеру смањивања вредности тржишног индекса. Дакле, сви тежили да из свог портфолиа искључе хартије са високом корелацијом приноса, што је природна последица чињенице да су сви портфолији били оптимизовани на сити начин односно на истој теоријској основи. Овај парадокс је изазвао смањивање цена хартија које се концептуално искључују из портфолиа и померања вредности коефицијента корелације према максимуму (+1). Тако је, у условима поремећаја, диверсификација постала неефикасан унутар скупа ризичних хартија од вредности и других облика имовине оптерећене ризиком. Фактички се диверсификација сводила на укључивање у портфолио све већих вредности државних хартија од вредности.

Четврта базна стратегија заштите од ризика јесте употреба изведених финансијских инструмената (финансијских дериватива) чија експанзија се везује за раст ризика девизних курсева, који је настао распадом Бретонвудског система. Ови инструменти су под различитим називима постојали стотинама година и коришћени су успешно у околностима када су потенцијални или садашњи власници неке врсте имовине били изложени ризику промене њене цене. Стандардизација ових инструмента и формирање тржишне инфраструктуре је довела до њихове масовне употребе и у реалном и у финансијском сектору.

Проблем функционисања ових инструмената уочен је још у време Азијске кризе. Кључни проблем јесте у чињеници да ови инструменти, примарно фјучерс и опција не могу да „савладају“ ризике наглих и неочекиваних промена цена базне активе. Други велики проблем јесте екстремно висок левериџ који је уграђен у ове инструменте. Брзе и неочекиване промене цена базне активе из којих су они изведени чини готово немогућом процену њихове вредности. Због тога сложени модели њиховог вредновања не функционишу ваљано у условима увећаних ризика. Трећи проблем јесте морфологија тржишта ових инструмента. Они могу ефикасно функционисати клоко диспезују ризик на широки круг учесника, смањујући појединачну изложеност сваког од њих. Међутим, уколико се, уз прећутну сагласност регулатора на овим тржиштима формирају монополске или монопсонске структуре формирају се екстремно опасни пулови ризика. Управо се ово догодило са CDS. Једна страна (AIG) је поседовала највећи део тзв. кратких позиција на овом инструменту. Иницијални

удар кризе учинио је ове позиције неизвршивим. Трошкове је морала да покрије држава.

* * *

Да ли има решења?

Када постављам ово питање мислим на серију правила и скупова правила којима се жели смањити тај системски ризик који погађа све учеснике процеса. Ја не могу да будем оптимиста, још увек. Ево на шта мислим конкретно. Много времена и енергије сам потрошио да разумем Базел I, па Базел IА, па Базел II, па Базел IIА, па Базел III. И верујем да ћу што због пензије, што због досаде престати то даље да радим. Не видим да се било шта значајно догађа у смислу смањења општег нивоа ризика. И то може бити велика невоља. Не само за сиротињу какви смо ми него и за оне који контролишу те процесе.

Јован Душанић је сјајно, користећи налазе младих швајцарских научника, показао тај процес концентрације власништва. Ако се посматра међусобно деловање та два процеса онда се долази до једног интересантног питања: шта ако у седишту те кугле, која означава она чворишта и мреже велике концентрације власништва, појави морални хазард великих размера? Дакле, мали ситни играчи на свакодневним тржиштима свакодневно раде. Шта се тада може очекивати и шта се тада може догодити?

Колико год била та слика тамна ми се овим проблемима морамо бавити, рекао бих, са што мање унапред дефинисаних претпоставки, а са што више отвореног ума и слободних идеја. То је главни разлог због чега сам ја и дошао данас. Јован Душанић и ја полемишемо дуже

од 30 година. Много пута се нисмо сложили и много пута јесмо али је увек Душанићев текст био резултат слободног и отвореног ума и ја му на томе честитам и одајем признање.

Небојша Катић
пословни консултант
Лондон

Јован Б. Душанић
– једна необична академска каријера –

Ако ме сећање добро служи, Јована Душанића сам упознао фебруара 2009., када смо на позив *Београдског фонда за политичку изузетност* држали предавања на једном од годишњих семинара ове невладине организације. Наше дружење и пријатељство датирају од тада.

Поред приватног, персоналног афинитета, везују нас и сличност погледа на доминантне токове светске економске мисли, и још важније, сличност погледа на пут, или боље на странпутицу, којом Србија иде. Није срамота рећи и да је наш јавни ангажман остао на маргинама српске економске науке. Кажем на маргинама, будући да су ставови које заступамо у нескладу са економском мисли која у Србији доминира бар последњих двадесет година и која сада обликује генерације и генерације младих економиста.

Душанићева биографија је интересантна, понекад и болно интересантна, и атипична је за академске економисте.

Прво, академски економисти су у правилу прагматични људи који се лако прилагођавају политичким трендовима. Са ретким изузецима, они су и у правилу на победничкој страни историје, где год она била. Када је у моди самоуправни социјализам, они су његови грлати промотори. Када се време промени, када социјалистичке идеје постану *passé*, економисти ће са невероватном лакоћом и ентузијазмом пригрлити нове, победничке идеје. Тиме се и може објаснити тријумф неолиберализма у Србији, и не само у Србији.

Друго, академски економисти, поготово они који се баве макроекономском политиком, најчешће су одсечени од реалног привредног живота и са великих висина економске теорије и апстрактних доктрина гледају на свет око себе. Морам са жаљењем да приметим да сам увек изнова бивао изненађен наивношћу којом су понеки од познатих српских економиста које сам срећао, гледали на свет око себе. Та удаљеност, готово изолованост од стварности, данас је једна од кључних карактеристика српске економске науке и препрека је промени владајуће парадигме.

Душанић је имао и срећу и несрећу да му живот омогући другачије увиде од оних који су типични за смирену и ушушкану академску егзистенцију. Вероватно је кључни догађај у његовој каријери било хапшење 1985., а потом и избацивање са Економског факултета у Бања Луци 1986. У тамном босанском вилајету, у складу са класичном фразеологијом вунених времена, Душанић је страдао због морално-политичке неподоб-

Округли сто

ности и деловања „са позиција грађанске деснице и српског национализма“.

Само неко ко је прошао сличан пут може разумети сву драму таквог искуства. Колико сам могао да приметим, муке и трауме тог периода нису на Душанићу оставиле видљивог трага. Ни резигнација, ни цинизам, ни горчина, ни параноични опрез који обично прати таква искуства, нису променили нити обликовали његову личност. При томе, своју дисидентску историју он никада није потенцирао, нити је имао потребу да се њоме хвали или да себе приказује као жртву. И његов поглед на прошлост је одмерен, објективан и није помућен лошим искуствима.

Сада, када се све ипак сретно завршило, можда је то трауматично искуство било оно што англо-саксонци називају „*a blessing in disguise*“. У Србији би рекли: ко зна зашто је то (било) добро.

Крајем 1986. Душанић долази у Београд, прекида академску каријеру и почиње да ради у привреди, прво у „Металсервису“ (саветник генералног директора), а потом у „Змају“ (заменик генералног директора). Иако никада о томе нисмо озбиљније разговарали, претпостављам да су ова искуства била драгоцене и да су му помогла да боље разуме економску стварност, ону стварност о којој „дебеле књиге“ не пишу.

Управо су године које је Душанић провео у привреди биле изузетно интересантне, не поновиле се. Овде мислим на укупну дестабилизацију политичког и економског система која баш од 1986. почиње да бива све снажнија. Тај период почиње великим убрзањем инфлације, а завршава се реформама Анте Марковића и распадом Југославије. О политичким догађајима тог

времена се готово све зна, али је генеза економске кризе углавном остала у сенци, или се интерпретира са превише штетног, политичког и идеолошког набоја.

Током деведесетих година (1991-1997) Душанић борави у Русији. Иако се не сећам да смо детаљније разговарали о његовим „московским годинама“, верујем да су оне пресудно утицале на коначно формирање његових економских ставова. Ту пре свега мислим на однос према неолиберлизму који је основна, дугогодишња и готово опсесивна тема Душанићеве критике.

Током деведесетих, неолиберална политика је баш у Русији показала све своје најцрње стране и довела је државу на сам руб пропасти и самоуништења. Реч је о вероватно највећој економској и друштвеној катастрофи и највећој пљачки у модерној људској историји. Узгред, за разлику од Душанића који са оптимизмом гледа на будућност Русије, ја верујем да су штете (демографске, моралне, економске и територијалне) које је Русија претрпела распадом СССР-а и прихватањем неолибералне политике такве, да се Русија од њих никада неће опоравити.

Душанић је, као вероватно једини српски економиста академске провенијенције, имао прилике да изблиза гледа огољени неолиберализам на делу, и пре него што је он тријумфално стигао и у Србију. То искуство мора да је било и страшно, и страшно отржењујуће. Када је о неолиберализму писао, Душанић то није чинио само на бази литературе, већ и на основу живота који је непосредно гледао. Као мало ко у Србији, Душанић је јасно и на време видео катастрофу која се спрема и која у Србију долази.

Округли сто

На једном скупу сам се нашалио и Душанића сам назвао првоборцем рата против неолиберализма. Иако звучи шаљиво, то је непобитна истина. Код Душанића није реч о накнадној памети и пост-мортем анализи. Његова упозорења су била правовремена и велика је штета што су прошла без већег одјека у широј јавности.

Упркос узалудности, упркос том орању мора, Душанић је наставио да упозорава на фаталне грешке економске политике. Када смо разговарали о смислу даљег писања, он ми је са босанским миром говорио да је важно оставити траг за будућност. Можда ће неке нове генерације извући какву поуку, или бар видети да нису сви ћутањем или аплаузима испратили Србију на пут без повратка. Душанић је и мене, који сам много циничнији, успео да убеди у потребу да се пише упркос свему, и да се написано стави у књиге.

У складу са добром српском традицијом чију цену увек изнова плаћамо, добронамерна и коректна Душанићева упозорења су или игнорисана, или су дочекивана „на нож“ у оном делу стручне јавности чије је посао да идеолошки обликује нову стварност. Занимљиво је да међу критичарима Душанићевих текстова преовлађују они који су невиђеном лакоћом, па и елеганцијом, пресвукли своју стару, социјалистичку кожу и ушли у нову.

Душанић је један од ретких српских економиста који није био „добар“ ни старом ни новом систему, и кога критикују они који су били добри сваком систему. У социјализму су га критиковали као представника грађанске деснице, док га данас неолиберали критикују због дирижистичких ставова и „левих скретања“.

Нажалост, увек исти ментални склоп обликује српску стварност, бар ону којој сам савременик и о којој могу да сведочим из прве руке. И увек су последице исте – погубне по Србију. Волео бих да грешим, али ми се често учини, да када би им околности ишле на руку, нови идеолози би волели да направе неки нови Голи оток, ако не баш физички онда интелектуални, и да тамо сместе своје неистомишљенике. Душанић би тада вероватно био у „првом транспорту“.

Колико год су Душанићеви критичари били академски брутални, толико је он успевао да мирно и аргументовано, без љутње и агресије, одговара на такве критике. Ово тим пре, што је тужна транзициона судбина Србије дала за право Душанићу, а не његовим критичарима. Мало је примера да у Србији неко остане достојанствен и цивилизован и онда када је изложен тако грубим, неукусним и потцењивачким нападима надобудних идеолога.

Душанић је написао велики број радова и он спада у онај мали број вредних економиста који су своју мисију нашли у писању, а не у празнословљу кафанских економских разговара. Такође, он није тражио афирмацију кроз тужне и несретне српске медије и на економској естради. Овде је реч и о скромности и о самодисциплини, особинама које су, нажалост, атипичне за нас са Балкана.

И на крају моје приче, поменуо бих са поштовањем и Јованов афинитет за историју, посебно за историју свог краја којом се он данас бави и о којој пише. То ме наводи и на помисао о којој са Душанићем нисам разговарао – да су околности биле другачије, да се родио у каквој богатој „спахијској“ кући, да није морао да

Округли сто

бира неко од практичних занимања, да ли би и тада одабрао да буде економиста? Мени се чини да можда наслућујем одговор, али ћу то оставити за неки нови сусрет и разговор. А сваком се, изнова, радујем.

Љубомир Кљакић
политиколог
Београд

**„НЕОЛИБЕРАЛНИ“ ПОРЕДАК
КОРПОРАТИВНЕ ДИСТОПИЈЕ
ИМА АЛТЕРНАТИВУ**

На самом почетку, дозволите ми да скренем пажњу, нарочито онима међу нама који књигу још нису прочитали, да у случају *Економије постмодерне* Јована Б. Душанића¹² немамо посла само са представљањем извесног теоријског, критичког и политичког становишта њеног аутора унутар владајућег академског корпуса економских доктрина и школа мишљења, него имамо посла са једном вишеслојном књигом.

Осим што примарно проблематизује уже економске теме, ова књига, наиме, такође рефлектује и више других паралелних реалности од интереса за разумевање целине света у коме живимо – историјска, културолошка, антрополошка, социолошка, економска, пси-

¹² Јован Б. Душанић: *Економија постмодерне*, друго допуњено издање, Универзитет у Бањалуци. Економски факултет, Бања Лука, 2016.

холошка, филозофска, научна, технолошка, политичка... стварност са њиховим посебним таласним матрицама и њиховим посебним историјама.

Отуда је *Економија постмодерне* Јована Б. Душанића књига која увелико излази изван доктринарних оквира владајуће универзитетске економије. То практично значи да она излази из гвоздених доктринарних оквира светског поретка корпоративне дистопије и његове владајуће идеологије „неолиберализма“¹³ која, у складу са интересима, апаратима моћи, власти и доминације које заступа, скрива и којима служи, структурирана под заставом Т.И.Н.А.,¹⁴ нема, не може да има, нити сме да има, алтернативу.

Међутим, закорачивши у простор изван доктринарних координата владајућег поретка корпоративне дистопије и његове идеологије “неолиберализма”, Душанић је на узоран начин демонстрирао не само врлине и досеге свог теоријског, критичког становишта и ваљаност аргумената на које се позива, него је урадио и нешто много више од тога. И он је, наиме, показао да „неолиберална“ корпоративна дистопија има, може да има и сме да има алтернативу.

Следствено, Душанић је и са *Економијом постмодерне* поново и веома уверљиво потврдио да се заиста приближио истини о политичкој економији свет-

¹³ Опширније о светском поретку корпоративне дистопије, о његовим инструментима доминације и његовим својствима, видети у Љубомир Кљакић: *Криза. Корисни идиоти и колапс Србије*, Печат – Фонд Слободан Јовановић, Београд, 2011.

¹⁴ Т.И.Н.А., енгл. акроним од паролe „*There Is No Alternative – Не постоји алтернатива*“, који је скovala Маргарет Тачер као слоган под којим је у УК од њеног доласка на власт 1979. покренута и спровођена „неолиберална“ офанзива „тачеризма“.

ског поретка корпоративне дистопије, истини о стварним својствима и стварном стању света у коме данас живимо. Тако је Душанић овом својом књигом, поново, потврдио да се налази међу оним мислиоцима који критику политичке економије „неолиберализма” и светског поретка корпоративне дистопије виде као своју прво-разредну људску и професионалну дужност.¹⁵

¹⁵ Видети, на пример: *Victims of the Chilean Miracle: Workers and Neoliberalism in the Pinochet Era, 1973-2002*, Editor: Peter Winn, Contributors: Paul W. Drake, Peter Winn, Valter K. Frank, Joel Stillerman, Thomas Miller Klubock, Heidi Tinsman, Rachel Schurman, Duke University Press, Durham, NC, 2004. / Gérard Duménil, Dominique Lévy: *Capital Resurgent. Roots of the Neoliberal Revolution*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 2004. / David Harvey: *A Brief History of Neoliberalism*, Oxford University Press, Oxford - London - New York, 2005, српско издање, Dejid Harvi: *Kratka istorija neoliberalizma*, Mediteran Publishing, Novi Sad, 2012. / Michael Foucault: *Naissance de la biopolitique. Cours au College de France (1978 - 1979)*, Edition établie sous la direction de Francois Ewald et Alessandro Fontana par Michel Senellart, Seuil-Gallimard, Paris 2004; српско издање, Мишел Фуко: *Рађање биополитике. Предавања на Колеж де Франсу 1978-1979*, Издање приредио Жак Лагранж под руководством Франсоа Евалда и Алесандра Фонтане, Светови, Нови Сад, 2005. / *Neoliberalism: A Critical Reader*, Edited by Alfredo Saad-Filho and Deborah Johnston, Pluto Press, London-Ann Arbor, MI, 2005. / Naomi Klein: *The Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism*, Knopf Canada- Random House of Canada, Toronto, 2005, хрватско издање, Naomi Klein: *Doktrina šoka. Uspon kapitalizma katastrofe*, V.B.Z., Zagreb, 2008; српско издање, Naomi Klajn: *Doktrina šoka – Procvat kapitalizma katastrofe*, Samizdat B92, Beograd, 2009. / John Bellamy Foster and Fred Magdoff: *The Great Financial Crisis. Causes and Consequences*, Monthly Review Press, New York, 2009. / David N. Gibbs: *Humanitarian Intervention and the Destruction of Yugoslavia*, Vanderbilt University Press, Nashville, Tennessee, 2009; српско издање, Dejid Gibbs: *Humanitarno razaranje Jugoslavije*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci-Novı Sad, 2010. / Loïc Wasquant: *Punishing the Poor: The Neoliberal Go-*

Наравно, за сам владајући поредак, по логици саме ствари, ови мислиоци представљају анти-системску

vernment of Social Insecurity, Duke University Press, Durham, NC – London, 2009. / Ruth Blakeley: *State Terrorism and Neoliberalism. The North in the South*, Routledge, London and New York, 2009. / Gérard Duménil, Dominique Lévy: *The Crisis of Neoliberalism*, Harvard University Press, Cambridge, MA - London, 2011. / Bernard E. Harcourt: *The Illusion of Free Markets. Punishment and the Myth of Natural Order*, Harvard University Press, 2011. / Mark Blyth: *Austerity: The History of a Dangerous Idea*, Oxford University Press, New York, 2013. / *The US Economy and Neoliberalism. Alternative Strategies and Policies*, Edited by Nikolas Karagiannis, Zagros Madjd-Sadjadi, Swamp Sen, Routledge, London and New York, 2013. / David Harvey: *Seventeen Contradictions and The End of Capitalism*, Profile Books Ltd., Oxford University Press, London, 2014. / Bradley Smith: *La Dialectique du neoliberalisme aux Etats-Unis: aux origines de "revolution conservatrice" et de la crise financière de 2008*, Histoire. Université Sorbonne Paris Cité, École Doctorale des Études Anglophones, Germanophones et Européennes, Thèse de doctorat, Études du monde anglophone, Spécialité "Civilisation des États-Unis", Thèse de doctorat 2015., <https://tel.archives-ouvertes.fr/tel-01508543/document/> / David M. Kotz: *The Rise and Fall of Neoliberal Capitalism*, Harvard University Press, Cambridge, MA - London, 2015. / Wendy Brown: *Undoing the Demos: Neoliberalism's Stealth Revolution*, Zone Books – Distributed by The MIT Press, New York – Cambridge MA – London, February 2015. / Corey Robin: "The First Neoliberals. How free-market disciples and union busters became the prophets of American liberalism", *Jacobin*, 28. 04. 2016, <https://www.jacobinmag.com/2016/04/chait-neoliberal-new-inquiry-democrats-socialism/>. / "Neoliberalism Is a Political Project. An interview with David Harvey", *Jacobin*, 07.23.2016, <https://www.jacobinmag.com/2016/07/david-harvey-neoliberalism-capitalism-labor-crisis-resistance/>. / *The Handbook of Neoliberalism*, Edited by Simon Springer, Kean Birch, Julie MacLeavy, Routledge, London – New York, 2016. / Noam Chomsky: *Who Rules the World?*, Metropolitan Books, Henry Holt and Company, New York, 2016; српско издање, Noam Čovski: *Ko vlada svetom?*, Akademska knjiga, Novi Sad, 2016.

аберацију, одступање и отпадништво, побуну и субверзију, опасност. За „неолиберални“ поредак и његову теологију, они су јеретици.

Дакле, *Економије постмодерне* Јована Б. Душанића јесте једна веома добра, поучна и веома инспиративна књига. И то зато што слика света коју види њен аутор није слика парохијалног света редукованог на равну плочу владајуће економске доктрине једне школе мишљења, него је то велика слика света, једна од могућих великих слика света, на којој се, синхроно и асинхроно, каузално и акаузално, хоризонтално и вертикално, узајамно условљавају, преливају, укрштају, преплићу, потиру и репродукују, реалности свих оних облика и манифестација – историјски, климатски и географски, антрополошки, психолошки, културолошки, социолошки, економски, филозофски, религиозни, политички... облици и манифестације и њихове аутономне реалности – које са њиховим посебним историјама заправо и представљају саму целину тог света и његову безмерну комплексност.

Као добре примере у овој ствари навешћу два места из Душанићеве књиге. Прво, то је одељак „О универзитетском економском образовању“ из првог поглавља. Овде, поред осталог, Душанић опширно наводи мишљење Бранка Хорвата о резултатима тзв. транзиције у Хрватској из његове (за живота последње) књиге¹⁶ – „Проф. др Бранко Хорват у књизи (*Какву државу имамо и какву државу требамо*, Загреб, 2002) пише да 'тек пишући овај Предговор увидео сам какав се надак догодио у Хрватској. Озбиљне књиге о прив-

¹⁶ Branko Horvat: *Kakvu državu imamo, a kakvu državu trebamo*, Prometej, Zagreb, 2002.

реди не могу се објављивати, нити се студенти могу о томе поучавати... На факултетима наставници марљиво преписују или преводе стране уџбенике из савремене неокласичне економије...' и тако даље.¹⁷

Управо овде, на месту где почиње опширно навођење делова из Хорватове студије, аутор *Економије постмодерне*, у напомени број 35, публиковао је интегрални текст писма које су му 4. новембра 2014, из Загреба, послали Карло Вујева и Филип Павић, двојица студента теоријског смера Економског факултета тамошњег Свеучилишта. Писмо су написали поводом правог просветљења који су, кажу, доживели када им је до руку дошла Душанићева књига *Критика неолиберализма и транзиције* која је у Загребу објављена годину дана раније.¹⁸ Вујева и Павић обавештавају Душанића да је његова *Критика неолиберализма и транзиције* међу овим студентима „почела циркулирати попут манифеста“ и, у наставку, износе своје мишљење о својствима и размерама дубоке академске, али и опште економске, политичке и моралне кризе која је заробила читав свет, па тако и Хрватску. Уосталом, као и сваку другу од „независних“ југословенских држава и друштава на периферији светског система.

Подвргнуте систематским политикама *Damnatio memoriae* (и) ове „независне“ периферијске земље заиста су доживеле назадовање таквих размера да га је, у једној од њих, постао свестан и Бранко Хорват док је

¹⁷ Јован Б. Душанић: *Економија постмодерне*, исто, 43- 47.

¹⁸ Jovan B. Dušanić: *Kritika neoliberalizma i tranzicije*, [jezična prilagodba Lidija Supančić], [Predgovor] Đuro Š. Medić: „Riječ izdavača: zašto knjigu Kritika neoliberalizma i tranzicije objavljujemo u Hrvatskoj?“, [Pogovor], Slobodan Reljić: „Bećarologija“, [str.1-255], Medinek, Zagreb, 2013.

писао предговор за своју последњу књигу. Ово протеривање, забрана и осуда сећања манифестује се као насилна експропријација меморије, као стање силом успостављеног поретка индивидуалног и социјалног несећања, као социјална амнезија. Последишно, насилна експропријација сећања заснована на систематским политикама *Damnatio memoriae*, производи и убрзава регресију целокупних когнитивних и моралних потенцијала сваког појединца и сваког друштва.

Регресија „независних“ југословенских држава на периферији светског система толико је далеко отишла да ни једна од њихових „економија“ није више у стању да произведе ништа од онога по чему су некада, у заједничкој земљи, биле конкурентне на међународном тржишту („застарели“ појам који се више не користи). Насилна експропријација сећања, систематска политика *Damnatio memoriae*, регресија целокупних когнитивних и моралних потенцијала појединца и друштва, најразорнија су структурална својства поретка корпоративне дистопије и његове „неолибералне“ идеологије. Реч је о колонизацији свести као највишим облику до кога је светски (капиталистички) систем стигао под структуралним претпоставкама своје текуће историјске демисије.

Писмо двојице студената сведочи о размерама ове колонизације. Насилни поредак индивидуалног и социјалног несећања не дозвољава данашњој „академској заједници“/„академским заједницама“ чак ни интимну успомену на чињеницу да је критика овога што данас имамо као поредак корпоративне дистопије са његовом „неолибералном“ идеологијом отпочела у „тренутку“ када се тај поредак први пут манифестовао

на сцени светских послова у годинама између 1973. и 1981.¹⁹

Ипак, и упркос свега, и као што је то већ написано, „књиге не горе“, па овде подсећам на домете критике са самих почетака поретка корпоративне дистопије и њеног „неолиберализма“ – на анализу учинка војно-фашистичких хунти у Чилеу и Аргентини из 1976,²⁰ на двотомни зборник *Нова десница, неоконзервативизам, неолиберализам* из 1983,²¹ као и на зборник *Савремена*

¹⁹ 1. септембар 1973, војни удар против законите владе Салвадора Аљендеа у Чилеу; 24.03.1976, десничарски пуч против законите владе Изабеле Перон и успостављање власти војне хунте у Аргентини; 05.09. 1977, светска промоција француских „нових филозофа“ под маркетиншким слоганом „Marx is Dead“ – „Маркс је мртав“ на насловној страни и странама 6 и 8-13 европског издања њујоршког недељника *Time* од 04.05.1979, Маргарет Тачер преузела дужност Првог министра Уједињеног краљевства; 20.01. 1981, Роналд Реган положио заклетву као 40. председник САД...

²⁰ Видети, Zoran Vidaković: *Stari i novi fašizam*, IC Komunist, Beograd, 1976.

²¹ Видети, *Nova desnica, neokonzervativizam, neoliberalizam*, I-II, *Marksizam u svetu*, (MUS), 4-5 (str.1-341), 6-7 (str. 1-353), gl.urednik: Miloš Nikolić, IC Komunist, Beograd, 1983. Објављени текстови – (I) J. Habermas: Konzervativizam i kapitalistička kriza (5-20), Kritika kulture kod neokonzervativaca u SAD i SR Njemačkoj (21-38); Claus Offe: „Nemogućnost vladanja“ ili renesansa konzervativnih teorija (39-61); Chantal Mouffe: Demokratija i nova desnica (62-81); Stuart Hall: Zaokret udesno (82-103); Sven-Eric Liedman: Neoliberalizam i neokonzervativizam (104-114); Elmar Altvater: Nimalo diskretni šarm neoliberalne kontrarevolucije (115-133); Hans Kastendiek: Neokonzervativizam? (134-162); Patric Moreau: Konzervativna revolucija i nova nemačka desnica (165-221); Hajo Funke: Strauss kao provokacija (222-233); J. Berlin, D. Joachim i dr.: Neofašizam u SR Nemačkoj (234-276); G. Chiarante, L. Gruppi, M. tronti i dr.: Levica i opasnost konzervativizma u Evropi (277-338); (II) Peter Steinfels: Neokonzervativci (5-110); Michael Hughey: Neokonzervativizam: politička

економска криза из 1984.²²

У простору данашње псеудо јавности и простору симулирања „академске заједнице“, нема места за ове артефакте наше новије историје, као што нема места ни за бројне друге чињенице од интереса за разумевање наше људске „судбине“ под звездама. Карло Вујева и

ideologija i klasna struktura u Americi (144-179); Allen Hunter: Iza kulisa ideologije i organizacije nove desnice (144-179); Alan Wolfe: Sociologija, liberalizam i radikalna desnica (180-213); Mike Davis: Put nove desnice ka vlasti (214-233); Robert L. Heilbroner: Tražnja za “Supply-side” ekonomikom; Jim Campen: Ekonomska kriza i konzervativna ekonomska politika (299-331); Alexander Schubert: Militarističke pretnje Reganovog konzervativizma (332-351).

²² *Savremena ekonomska kriza, Marksizam u svetu, (MUS)*, 5-6 (str. 1-577), gl. Urednik: Miloš Nikolić, IC Komunist, Beograd, 1984. Objavljeni tekstovi – Elmar Altvater: Kapitalizam u krizi oblika (5-26); Thomas Weisskopf: Tekuća ekonomska kriza u istorijskoj perspektivi (27-73); Armando Cordova: Osnova obeležja savremene krize i strategija krupnog kapitala (74-100); Alexander Schubert: Od krize zaduživanja do međunarodnog finansijskog haosa (125-142); Elmar Altvater: Svetski monetarni sistem i inflacija (143-159); Augusto Graziani: Kapitalistička inflacija (160-172); Paul Baccara: Visoka inflacija, raširena nezaposlenost i trajna preterana akumulacija (173-196); Christine Buci-Glucksmann: Socijaldemokratija i kenzijanska država (197-221); Willi Semmler: Kriza i ekonomija ponude (222-244); John Holloway, Sol Picciotto: Kapital, kriza i država (245-278); Carlo Donato: Političke forme u društvenoj krizi (279-301); Norbert Lechner: Šta znači voditi politiku? (302-323); Kevin McDonnetti: Ideologija, kriza i redukcija javnih rashoda (324-372); Michael A. Lebowitz: Opšte i posebno u Marxovoj teoriji krize (373-394); Johannes Berger: Osnovna misao Marxove teorije krize (395-409); Makoto Itoh: Marksističke teorije krize (410-438); Giovanni Arrighi: Ka jednoj teoriji kapitalističke krize (439-466); John Weeks: Proces akumulacije i hipoteza o padu profitne stope (467-487); David M. Gordon: Faze akumulacije i dugi privredni ciklusi (488-529); Andre Gunder Frank: Šta posle Reganomije i Tačerizma (530-548); Jörg Giombowski: Marx i Keynes: Teorija krize i „alternativna ekonomska politika” (549-570).

Филип Павић сведоче о размерама ове пошасте. То је разлог због кога њихово писмо, као прворазредно сведочанство о времену у коме живимо, наводим овде интегрално, онако како га је Душанић објавио.²³

²³ „Недавно сам (04.11.2014)“, пише Јован Б. Душанић у напомени број 35 (стр.43-44) своје *Економије постмодерне*, „од студената теоријског смера Економског факултета у Загребу (Карло Вујева и Филип Павић) добио писмо у коме пишу да је моја књига (*Критика неолиберализма и транзиције* која је објављена у Загребу) међу њима „почела циркулирати попут манифеста, и то на факултету који представља тек *reliquiae reliquiarum* праве знанствене мисли и промишљања, а који ће се ускоро претворити у обичну пословну школу, која већински одгаја студенте потпуно цијеplене од разумијевања властите политекономске стварности, као уосталом и већина професора који на њему остају. Из уџбеника и курикулума се сваким новим издањем и сваком новом академском годином све више се избацује проблематика сукоба различитих школа економског мишљења и уопће сазнање да исте постоје. Економска знаност се тако представља у сингуларној форми, у чистим и непобитним неокласичним оквирима, који не само да негирају постојање различитих теоријских усмјерења, већ и изопачују класике и класичну мисао на које се поносно и селективно позивају. Уз само пар година закашњења, цијела ова проблематика би и нашој генерацији потпуно остала недоступна, као што ће уз садашње трендове бити за оне што долазе.

Зато Вама особно исказујемо захвалност а уједно се испричавамо на патетици, јер нам је Ваша књига послужила као мотивација да не прихватимо дефетистичко гесло *Vencereis, pero no convencereis!*, да одбацимо комфор који нуде идеолошки подобне позиције и да барем покушамо. Учимо и надамо се још пуно учити и упијати изван догматских оквира, а поготово изван илузија о новом свијету, Фукујамине тезе о смрти идеологија и апологетског славља сасвим слободног тржишта, које се у нашој стварности манифестирало као разоран спој рентијерског квази-подузетништва, шпекулативног капитала и *ad hoc* паничне државне интервенције. Често у властитим рефлексијама пропитујемо мотивацију извршне власти, политичких и економских елита, важемо омјере њихове неспособности

Ово је, дакле, први пример који говори о врлинама Душанићеве књиге. Други је „Дисидентство као природно стање“, онај „Додатак“ објављен као последње поглавље *Економије постмодерне*, један изванредно узбудљив садржај који је Душанић поклонιο својим читаоцима публикујући, изгледа, највећи део доступне архивске грађе о случају политичког прогона, хапше-

и свјесне намјере да остваре властити материјални пробитак, али закључак је увијек и свакако поражавајућ: десетљећа изгубљеног економског раста, сасвим неизвјесна будућност и животарење на периферији капитализма, уз коначну продају националних богатстава ради пуког финансирања камата на дуг.

Ријетке су књиге и ријетки су људи који дигну глас у тешким временима, прогресивна мисао се увијек ретроспективно слави, али у доба настанка је увијек исмијана, потиснута, игнорирана. Ви сте за нас међу тим ријеткима. Поготово су декадентна времена кад се губици социјализирају а профити приватизирају, када крупни капитал са својим специфичним интересом има монопол над средствима информирања, тешко је бити увјерен у некакву побједу правде и сами себе коримо да смо наивни и сувише млади. Али свака нова криза, како економска тако и духовна, нуди потенцијал за нове снаге и нови отпор. Ваљда у томе и јест смисао, тражити истину а онда се за њу и борити. Ставити праведност испред механичке ефикасности. Јер ми људи не живимо сувише дуго, и напоследку што значи комфор, нови ауто у гаражи, базен у дворишту, тај блистави сјај за нас је изблиједио већ у старту. Па ако то напоследку за резултат има коначан пораз, мање дохотке, маргинализацију и на крају крајева опетовани *status quo* — мање је важно. Јер како сте Ви рекли, што неуморно парафразирамо пријатељима и ближњима: *‘Мислим да је наша професионална, али прије свега људска обвеза да на зло и неправду не пристајемо и с њима се не миримо, те да их непрекидно откривамо и јавно разголићујемо. Против зла и неправде треба се борити не зато да би се они побиједили (увијек ће их бити, у већој или мањој мјери) него прије свега због тога да они не би побиједили човјека у нама.’*

Хвала Вам.“

ња, сваковрсног психолошког притиска и изгона двојице младих наставника бањалучког Економског факултета у годинама 1985-1986. године.²⁴ Реч је о тадашњем доценту, самом др Јовану Б. Душанићу и тадашњем мр Миодрагу Зецу, на којима је због полицијско-политичке конструкције о политичкој, идеолошкој и моралној неподобности био примењен арсенал неостаљинистичког притиска и насиља.

Моделски идентични случајеви, што значи концептуално и структурално идентични случајеви, били су карактеристични за сваку од епизода унутрашњих фракцијских борби и периодичних криза у југословенском социјализму.²⁵ По извесном устаљеном ритмич-

²⁴ Јован Б. Душанић: *Економија постмодерне*, исто, „Додатак. Дисидентство као природно стање“, стр. 441-491.

²⁵ На пример: 1973, прогон и затворска казна против проф. др Михаила Ђурића, на београдском Правном факултету и прогон професора и асистената који су потписали петицију за његово помиловање: проф. др Андрија Гамс, проф. др Ружица Гузина, проф. др Стеван Врачар, доц. др Бранислава Јојић, др Александар Стојановић, асистенти Данило Баста и Војислав Коштуница; 1973, прогон Божицара Јакшића, асистента на сарајевском Факултету политичких наука; 1975, прогон професора и асистената београдског Филозофског факултета: проф. др Михаило Марковић, проф. др Љубомир Тадић, проф. др Миладин Животић, проф. др Светозар Стојановић, проф. др Загорка Пешић Голубовић, др Драгољуб Мићуновић, асистенти Триво Инђић и Небојша Попов; 1975, прогон проф. др Есада Ћимића на сарајевском Филозофском факултету; 1984, прогон и затворска казна против Војислава Шешеља, асистента на сарајевском Правном факултету; 1985, прогон Ласла Секела, асистента на новосадском Правном факултету; 1985-1986. хапшење и прогон др Јована Б. Душанића и прогон мр Миодрага Зеца на бањалучком Економском факултету, итд. За целовиту слику ове димензије наше стварности и историје, требало би, такође, додати каталог политичких процеса (нпр. против Владимира Мија-

ком обрасцу ови случајеви битно су утицали на усмеравање, манипулацију и контролу јавности нарочито од половине шездесетих година, а посебно током осме деценије XX века, те последње деценије већ декадентног владајућег политичког система и њеног апарата, али и последње деценије југословенског социјализма уопште.

Душанићево „Дисидентство као природно стање“ представља драгоцену архивску грађу за веома комплексну културолошку, политичку, психолошку и сваку другу анализу која би се на основу ове грађе могла направити. Ова архивска грађа, такође, снажно подржава напред већ изнети суд о високим дOMETИМА Душанићеве *Економије постмодерне*.

Између ова два, Душанић се концентрисао на друге тематске кругове – у Првом делу „Економија постмодерне“, после наведеног првог поглавља „Економија постмодерне и криза економске науке“, следе поглавља „Виртуелизација економије и економска криза“, „Демонтажа државе и концентррација богатства“, „Неолиберализам – идеологија постмодерне“, док су у Другом делу књиге, под заједничким насловом „Транзиција у Србији“ обједињени „Научни текстови и јавни наступи“, као и „Полемике и коментари“.

новића, Лазара Стојановића, Драгољуба Игњатовића), забрана листова, часописа, књига, изложби, позоришних представа, филмова, јавних трибина, затим идеолошке кампање против тзв. „црног таласа“ на филму и сликарству, идеолошке кампање против неких књига и њихових аутора, злоупотребу психијатрије у политичке сврхе и друго. Апарат политичке, идеолошке, економске, судске и психолошке репресије демонстрирао је овде не само зачуђујућу упорност, него и нарочиту дијаболичку имажинацију.

Већ је речено – *Економије постмодерне* Јована Б. Душанића јесте једна веома добра, поучна и веома инспиративна књига. Такође и отрежњавајућа. Али, такође и књига коју и наш локални владајући поредак корпоративне дистопије са његовом идеологијом „неолиберализма“ не може а да не игнорише, не може а да (и) ову књигу не стави под строги режим института и политика *Damnatio memoriae*, о чему је, исто тако, већ по нешто казано. Наиме, главно својство сваког поретка доминације, субјугације, тираније, експлоатације кроз историју, па тако и главно својство поретка корпоративне дистопије и његове „неолибералне“ економије – поредак *плутономије*, *плутократије* – у коме се у рукама малобројне олигархије концентрише сва ефективна моћ, власт и друштвено богатство, јесте да, колико год је то могуће, сакрије своје стварно лице, свој стварни учинак у историји и да остане невидљив, недокучив и неухватљив.

Дуг пут је преваљен у том скривању. Од „неолибералне“ политике приватизације и реприватизације индустријских сектора у Мусолинијевој Италији и Хитлеровој Немачкој²⁶ двадесетих и тридесетих година, па

²⁶ Видети, Germà Bel (Universitat de Barcelona i GiM-IREA): “The coining of ‘privatization’ and Germany’s National Socialist Party”, *Journal of Economic Perspectives*, 20, no. 3. 2006. pp. 187-194, <https://www.scribd.com/document/255049063/The-Coining-of-Privatization-and-Germany-s-National-Socialist-Party>; Germà Bel: “The first privatization policy in a democracy: Selling state-owned enterprises in 1948-1950 Puerto Rico”. WP IREA-2009,15, University of Barcelona; Germà Bel: “Against the mainstream: Nazi privatization in 1930s Germany”, *Economic History Review*, 63, no. 1, 2010, pp. 34-55, www.ub.edu/graap/EHR.pdf ; Germà Bel: “The first privatization: Selling SOEs and privatizing public monopolies in Fascist Italy (1922 -

до деведесетих и почетка двехиљадитих које су обележиле спектакуларна берзанска трговина „опцијама“ заснована на математичким теоремама двојице професора математичке економије, Фишера Блека и Мајрона Шолца и једног математичара, Роберта Мертонa, али такође и спектакуларни крах ових операција високософистицираног, на фикцији, математици и рачунарским мрежама заснованог нео-меркантилизма,²⁷ много је знања, новца и голе силе уложено у то да читав конструкт остане непрозиран, мистериозан и невидљив. Али, то није могуће. *Економија постмодерне*, као и други радови Јована Б. Душанића на узоран начин ово показују.

Као аутор, Душанић припада оној групи мислилаца у данашњем свету који настоје да схвате, осветле и критички преиспитају текуће историјске процесе дубоких структуралних трансформација, ову епохалну револуцију која се пред нашим очима одвија као синхрони процеса краја досадашњег и рађања новог света и да савременицима помогну да свет који се рађа, тај будући светски систем који се конституише, не буде свет порицања човека и човечанства него да буде људски, слободни и егалитарни свет.

У току је титанска борба за будућност сваког човека, сваке појединачне људске заједнице и читавог човечанства. Људски опстанак дословно зависи од исхода ове борбе.

1925)“, pp. 1-29, <http://www.ehs.org.uk/dotAsset/34c4611a-1e18-4919-a784-a9c3cb0cdf37.pdf>.

²⁷ Владимир Тасић: *Њушкач јабука. Есеји*, Светови, Нови Сад, 2005, „Наука, фикција, економија, мастурбација“, стр. 76-108, о математичким конструктима Фишера Блека, Мајрона Шолца и Роберта Мертонa, трговини „опцијама“ на берзи и балону који је та трговина произвела и који је експлодирао, стр. 99-106.

Слободан Комазец
редовни професор универзитета
Београд

Јован Б. Душанић
– критичка чистоћа и јасно научно опредељење –

Моје познанство и сарадња са Јованом Б. Душанићем траје дуже од четири деценије. Упознао сам га на Економском факултету у Бањалуци где сам, као гостујући професор држао предавања на предмету Монетарна економија, а Душанић ми је био асистент.

После неколико година он је са 29 година живота био изабран за доцента на истом предмету као најмлађи наставник на Универзитету у Бања Луци. При редовном оцењивању наставника (од стране студената) на Универзитету у Бањалуци др Душанић је био један од три најбоље оцењена (често и најбоље оцењен) наставника на Економском факултету.

Због познатог случаја у Бања Луци из 1985. године морао је да прекине универзитетску каријеру и пресели се у Београд. И сам сам морао због избијања рата у Хрватској да почетком септембра 1991. напустим Сплит и рад на Економском и Правном факултету и пређем у Београд. Ту се наставља наша плодна сарадња и чести сусрети и дискусије о актуелним банкарско-

финансијским проблемима. У пензију смо отишли као професори Београдске пословне школе – Високе школе струковни студија на предметима Монетарне и јавне финансије и Банкарство.

* * *

Јован Б. Душанић је на Економском факултету у Београду завршио је редовне и постдипломске студије из подручја монетарне економије. Докторат економских наука под насловом „Креирање примарног денарја в Југославији“ (*Креирање примарног новца у Југославији*) одбранио је на Економском факултету у Љубљани. Ментор му је био проф. др Иван Рибникар, редовни професор тог факултета и један од водећих монетарних теоретичара у Југославији, а касније један од твораца (са проф. др Јожом Менцигером) успешне транзиције у Словенији. Председник комисије за одбрану био је ништа мање познати и признати редовни професор др Иво Фабинц, тада ректор Универзитета у Љубљани. Људи обично са поносом истичу ко им је био професор, а ја могу рећи да сам поносан што је Јован Б. Душанић био мој асистент и радујем се када ученици надмаше своје професоре.

У докторској дисертацији Душанић се залагао (уместо кредитне) за некредитну емисије примарног новца и за такав модел се залаже све до данас, па и недавно у тексту написаном за пројекат „*Ка српском становишту*“. Нажалост, како пише др Душанић „уместо тога (некредитне емисије), ми скоро све веће инвестиционе радове финансирамо средствима страних кредитора, који нам одобравају кредите и диктирају такве

Округли сто

услове да (*за дивно чудо*) посао добијају само стране компаније по знатно *надуваним* ценама. Услови за добијање посла су постављени тако да их домаћи извођачи радова не испуњавају, али их касније стране компаније ангажују да раде као подизвођаче по мизерним ценама и на тај начин домаће фирме, пре или касније, одводе у стечај".

Др Душанић је редовни професор универзитета и редовни члан Научног друштва економиста Србије, те члан Одбора за економске науке Одељења друштвених наука Академије наука и уметности Републике Српске. До сада је објавио око 30-ак књига од којих сам скоро све прочитао.

* * *

Када се (средином 1980-тих година) Фабрика комбајна *ЗМАЈ* (са 5.000 запослених) налазила пред стечајем уведене су привремене мере и постављена привремена управа, која је од Економског института у Београду наручила пројекат пословног и финансијског оздрављења *ЗМАЈ*-а. Др Душанић је у Институту урадио Програм финансијске консолидације Фабрике комбајна *ЗМАЈ*, а потом је изабран и за заменика генералног директора *ЗМАЈ*-а, па је у пракси реализовао оно што је теоријски предлагао. Сигурно му је ово искуство било од велике користи и у његовом каснијем теоријском раду.

Др Душанић је један од ретких академских економиста који има искуство (и то веома успешно) рада у реалном сектору привреде. То време (1886-1991) било је веома турбулентно – у политичком погледу дошло је

до велике нестабилности која је довела до распада државе, а у економском погледу долази до убрзања инфлације, те велике неликвидности и пада производње. Његово критичко и антидогматско мишљење, које је тако видљиво у његовом теоријском раду, било му је од користи и у вођење великих привредних колектива.

Илустроваћу то једним малим примером. Због селективног људског памћења (у сећању нам остају лепше успомене, а лошије заборављамо) време реформи Анте Марковића памтимо по стабилном (прецењеном) курсу динара, а заборављамо да је то време неликвидности и великог пада производње. Велики пољопривредни комбинати своје производе продају трговини која им робу плаћа са великим закашњењима (од по неколико месеци) и комбинати нису у стању да набављају неопходну ЗМАЈ-еву пољопривредну механизацију. Тада се др Душанић одлучује за нестандартно решење, које је за тржишне фундаменталисте потпуно неприхватљиво и о коме се не пише у економским књигама. ЗМАЈ своје пољопривредне машине (комбајне, бераче, приколице...) директно размењује за производе пољопривредних комбината и на неколико пунктова око огромне територије ЗМАЈ-а отвара монтажне трговинске објекте у којима се на велико продају (за готов новац) брашно, шећер, уље, конзервирано воће и поврће и други производе пољопривредних комбината по веома конкурентним ценама (због елиминисања посредничких трговачких маржа).

Читав низ таквих потеза, а пре свега, чвршће повезивање са произвођачима комбајна у Западној Европи и СССР-у омогућило је ЗМАЈ-у значајан раст производње и огромно (вишеструко) повећање извоза које је

Округли сто

бележено из године у годину. За само три-четири године (када др Душанић ради као заменик генералног директора) *ЗМАЈ* од фирме која је била пред стечајем постаје најуспешнија фирма београдске машиноградње. Где је данас *ЗМАЈ*? Ово посебно када су на економску власт дошли неолиберали и приватизациони плљачкаши, који су готово до темеља уништили и опљачкали (али и продали) реални сектор привреде. То је та "транзиција" после петооктобарског преврата, која, нажалост, траје и даље, уз продубљавање свеопште кризе.

* * *

Неколико дана после петооктобарског преврата др Душанић пише и објављује (октобар 2000) у листу *Данас* ауторски текст под насловом „*Рецепт за колонијалне земље*“ и научни рад „*Југословенска привреда на почетку новог миленијума*“ (који излази јануара 2001) у угледном часопису *Финансије*. У њима он подвргава аргументованој критици неолиберални економски програм који је предложила група Г 17 (група коју је чинило следећих 17 економиста – Љубомир Маџар, Млађан Динкић, Веселин Вукотић, Михаил Арандаренко, Стојан Бабић, Жељко Богетић, Душан Вујовић, Бојан Димитријевић, Бошко Живковић, Петар Ивановић, Милан Ковачевић, Јелица Минић, Бранко Милановић, Милић Миловановић, Михаило Николић, Јован Ранковић и Душко Шушњар), а који су нове власти званично прихватиле. Тада је др Душанић пророчки упозорио: „Уколико се у Србији буде реализовао овај неолиберални програм, кроз десет година ћемо се питати да ли је

за Србију била погубнија последња деценија XX или прва деценија XXI века".

Др Душанић је, уз само нас неколико економиста у Србији, озбиљан критичар наметнутог или презетог модела неолиберализма, са његовим основним стубовима. Да их овде наведем:

- 1) Приватизација, брза, свеопшта;
- 2) Либерализација (домаћа тржишта и спољне трговине и капиталних трансакција;
- 3) Стабилизација и антисиндикална репресија,
- 4) Дефискализација и ограничавање („уравно-тежавање“) јавних финансија и буџета.

Сви процеси и макрополитика засновани на тим „стубовима“ разорно су деловали на привреду и друштво – доводећи до праве свеопште кризе и катастрофе. Сведоци смо тога данас.

Др Душанић у својим бројним радовима даје озбиљну научну критику неолиберализма и већ познатог Вашингтонског консензуса – који му служи као основа. Овде ћу навести само неке од тих значајнијих радова: *Неолиберализам* (2015); *Економија постмодерне* (2014); *Неолиберализам, транзиција и криза* (2013); *Критика неолиберализма и транзиције* (2013); *У загрљају неолибералне хоботнице* (2013); *Деструкција економије 1-3* (2010 и 2011); *Бећарска економија – транзиција у Србији* (2008); *Вашингтонски консензус – кодификовани програм економског неоколонијализма* (2007); *Економска транзиција и глобализација* (2005); *Транзиција – велика шанса али и опасна замка* (2001).

* * *

Округли сто

На овом еминентном скупу којем осим самих учесника „округлог стола“ присуствује и велики број врхунских стручњака у другом реду „као публика“, мада би, видим, свако од њих могао да буде и коаутор у овим излагањима. То је само потврда научног рада др Душанића, али и интерес јавности како реагује ова група неортодоксних научника на савремене економске, социјалне и развојне проблеме. Многи су дошли и да чују како аутори на овом скупу, а поводом радова др Душанића, гледају на савремену кризу, modele и могућности изласка из кризе, а посебно мере макроекономске политике наше владе у отклањању узрока кризе.

Нажалост, немамо временску могућност да се дубље упустимо у анализу претеране задужености наше привреде, нарастање брда дугова, каматне обавезе, ограничавање јавне потрошње и посебно пензија и социјалних прихода, уравнотежавање јавних финансија и концепт смањења буџетског дефицита и јавног дуга, који су практично експлодирали. Но, то је тема за посебну научну расправу – коју треба добро припремити.

На овом „округлом столу“ могу слободно констатовати, окупио се сам „крем“ економске мисли у Србији, који спада у објективне критичаре овог данас доминантног неолиберализма у економији. То је критичка економска и социолошка, али и филозофска мисао, која указује на трагичне економске и социјалне ефекте оваквог модела развоја и стабилизације, супротставља се овом догматском моделу и указује на погубне последице његове примене у савременим привредама.

Критика се односи на све „носиве стубове“ неолиберализма, а посебно процес пљачкашке и деструк-

тивне приватизације, либералног и свемоћног тржишта, отворене и незаштићене националне економије, „стабилизације“ као синонима за урушавање социјалне државе или државе благостања, а све у облику „фискалне консолидације“.

Посебно је под лупом критичке мисли ове групе економиста и социолога нарастање дужничке кризе и стварање дужничко-кризних привреда, посебно мање развијених и високо зависних од страног капитала.

Социјално раслојавање, огромне прерасподеле националног богатства, стварање велике масе незапослених и социјално угрожених, бујање спекулативног капитала и процес отуђења су проблеми које генерише неолиберализам.

Слободан Покрајац
редовни професор универзитета
Београд

Јован Б. Душанић
– прелазни, а не финални омаж
истинском хуманисти међу економистима –

Велико ми је задовољство што сам позван да говорим на овом Скупу. Желим да истакнем да од свих вечерас присутних имам најдужи стаж познанства и пријатељства са Јовом: од студентских дана. То сматрам својом нарочитом привилегијом. Био сам и рецензент Јовиних двеју књига и сматрам се добрим познаваоцем његовог дела.

Свој вечерашњи осврт на Јовин опус поделићу на два дела: у првом ћу рећи нешто о његовим доприносима анализи економске теорије и политике, а у другом делу осврнућу се на чињеницу, која је овде мање осветљена, на његове геополитичке анализе. Ове последње одишу наглашеним антиглобалистичким и евроскептичним приступом и веома документованим увидима у путеве и странпутице новијих геополитичких стратегија. Проф. Душанић на нови начин открива везу економије и политике у широком контексту новог светског поретка у настајању, у стварању тзв. постпоретка, тј. стварања полицентричног света и рушења свих постојећих монопола и облика доминације.

Вечерашње окупљање доживљавам као прелазни, а не финални ОМАЗ Јови Душанићу, јер он још није написао све што може и мора. Он може и мора да пише и даље и задужи нас за још много сјајних књига и чланака, а тиме и повода за нека будућа окупљања. Надам се и неких нових, млађих аутора, трагача нових решења за старе проблеме како неолибералне економске догматике, тако и милитантне геополитике којима сведочимо. Нешто касније предложићу и конкретно шта би то наш Јово могао и морао да напише и тиме комплетира свој систем анализе и прошири сазнајни формат.

Имајући у виду сјајна излагања мојих претходника, као и оскудицу времена, ја ћу говорити у фрагментима.

Свака Јовина књига, нарочито последњих 15-ак година, доносиле су не само тематску актуелност него и оригинални аналитички поступак дубинске критичке анализе наше и светске економске реалности коју он увек посматра у најширем конкретно-историјском контексту. Његова пројекција економских проблема никад није била само економска (економицистичка), већ је увек подразумевала, макар дискретну, али јасно уочљиву, димензију социолошке, антрополошке, геополитичке и других анализа.

У фокусу његове анализе највише се налази наша економска и политичка стварност, која је увек, углавном доминантно, одређена утицајима иностраног фактора. Али, Јово добро зна да снага тог утицаја ипак зависи од тога колико смо спремни да се одупиремо том иностраном фактору, ма ко да је он. А то су пре свега тзв. пријатељске западне земље, западне банке,

медијске куће, велике корпорације и сл. Ово „пријатељство” и „партнерство” скупо смо плаћали и трагично доживљавали, али то опет није било довољно да се крене неким другим смером.

Када говори о конкретним актерима разних економских и других догађања, Јово то ради суптилно и са пуно стила, тако да и у реченицама пуних разорне критике њиховог рада и грешака, они не могу озбиљно да узврате или да се наљуте, већ могу само да зажале што постоји неко ко их открива у њиховом незнању, бахатости, подаништву, неодговорности и другим моралним и научним непочинствима која су испуњавали њихову праксу рада. А та пракса наших тзв. елита, посебно управљачких, испуњена је грешкама и пропустима које будуће генерације дуго неће моћи да исправе.

Данас се то види још боље него у време када је Јово критички и аргументовано писао о нашим управљачким елитама, њиховим транзицијским посртањима, глорификовању тржишта, наивном пресликавању либералних образаца управљања, идилама демократске и мултикултуралне Европе без алтернативе итд. Ипак, Јову је највише занимала економска сцена на којој су се дешавале невиђене штете и стратешки промашаји, суноврат реалне привреде, деиндустријализација, неразвој, корупција, разни бећарлуци, неконтролисана задужења итд.

Није потребно подсећати колико је у свему томе Јово био убедљив, оригиналан и оштар, али и креативан у смислу нуђења алтернативних решења. Он се увек трудио да буде критичар, а не критизер, у чему је на бриљантан начин успевао и тако бранио свој научни дигнитет. Због тога он је постао још својеврсна жртва

медијске завере ћутања и маргинализације, што му није сметало јер га није привлачила слава естрадног научника који би свако вече забављао публику са неког ТВ канала. Он је вредно писао књиге и остављао дубље трагове свог рада обезбеђујући себи ретко убедљив алиби. Његово „рекох и спасих душу” имаће, сигуран сам дуже трајање и тешко ће бити будућим истраживачима ововремених економских драма које проживљава наше друштво да заобиђу барем неке Јовине књиге, посебно ову последњу („Економија постмодерне”).

У *matrixu* поменуте економске и друштвене драме Јову је ипак највише интересовала монетарна и фискална проблематика, а нешто мање развојна и тек узгред индустријска политика. Међутим, то је и разумљиво, јер он је у фокусу своје анализе имао критику неолибералне и монетаристичке економске политике која не фокусира производњу и реалну економију. Е, то је она карика која недостаје у Јовином опусу и зато га молим да то уради, посебно у светлу нових настојања западних земаља да изврше тзв. **индустријску ренесансу**, да обнове индустријски сектор (Документ ЕУ 2020 предвиђа учешће индустрије у БДП чак 20 %, а сада је око 14-15%) који и даље има водећу улогу у укупном економском животу савременог света. А наши грлати евроунијати то скоро да и не примећују. Такође, они не примећују ни чињеницу да се у водећим западним земљама озбиљно ради на проблематици *reshoringa* и напуштања *outsourcinga*, да јача економски патриотизам и уопште да држава добија све активнију развојну улогу. Свим озбиљним западним економистима више није тешко да признају да тржиште не може обезбедити

развој, као и да се развој не може доминантно заснивати на иностраним инвестицијама.

Јагма и борба за привлачење иностраних инвестиција јесте у корену наше развојне стратегије. То је потпуно неприхватљиво, посебно када се има у виду на које се све начине то ради, тако да се понекад учини да наша држава више брине о размаженим страним инвеститорима, него о сопственом економском расту. Такође, неразумљиво је што се не траже начини како да се активира сопствена штедња за финансирање инвестиција. Или да се барем изједначе домаћи инвеститори са страним, макар у томе да не плаћају порез на своја улагања. О специјалним бенефицијама (бесплатно земљиште, комунална структура, директне субвенције за запослене итд.) да и не говорим. И на крају свих тих ”херојских” подвига државне администрације добијамо углавном „шрафцигер индустрију”, осредњу технологију, релативно мало запослених и необичне стилове пословног управљања. Пратећа медијска халабука и страст за којекаким рангирањима (doing business list, нпр.) и поређењима су већ постали уобичајени фолклор наше јавне сцене и предмет великих подозрења.

Професор Душанић, као убеђени кејнсијанац (мада се никад не декларише као припадник ниједне економске школе) дубоко разуме незамењиву регулаторну улогу државе у економском животу, али је никада не глорификује и не доживљава као *панацеу*, знајући добро да она носи ризике политизације и претеране бирократизације. Ипак, тај ризик последњих година преузимају све западне земље и нарочито, неким нашим аналитичарима омиљене, чланице ЕУ. Зато молим Јову да изврши додатни напор и у свој аналитички

оквир стави и актуелна питања повећане бриге западних држава за стање свог реалног сектора којег оне не препуштају тржишној саморегулацији. Да ли то оне можда поручују да неолибералном и монетаристичком лудилу и тржишној идолатрији долази крај и да се економија мора вратити својој суштини: **производњи реалног богатства?** Јово, одговори нам на то питање у некој будућој књизи.

И Јово Душанић и неки овде присутни знају да је моја економска филозофија наглашено продуктивистичка. Метафорички, ја и даље читам Марксов „*Капитал*” од прве главе („*Роба*”), а не као неолиберали који полазе од друге главе („*Новац*”), ако уопште читају то знаменито дело, и покушавам да разумем утицај и домете монетаристичких мера на динамику производње и економског раста и развоја, запослености, конкурентности итд. Мало је овде времена и простора да ближе аргументујем како је и у данашње време високих технологија производња остала примарна фаза и сегмент процеса економске (друштвене) репродукције. Мада је то, суштински, свакоме јасно.

Нажалост, постоје неки који мисле да производњу треба препустити неком другом, а они ће се посветити чарима финансијских марифетлука и шпекулација. У томе су, мора се признати, остварили невероватну креативност, немерљиву похлепу и дрскост успевајући у великој мери да убеди велики део света, па и академске заједнице, да су трговина и банкарство сама суштина, такорећи разлог постојања економије. Такав нонсенс је и даље жилава окосница неолибералне парадигме која нам готово свакодневно испоручује којекакве нове испразне мантре, моделе, софистерије и

Округли сто

бројне друге интелектуалне артефакте само њима разумљиве.

Али, како је уопште дошло до тако разорне експлозија монетаристичког волунтаризма, берзанских шпекулација, производње вредности *ex nihilo*, надувавање монетарних балона, експанзије тзв. економије симбола, доларизације светске привреде итд.? Ја мислим да је све почело не тако давне 1971. године укидањем златног стандарда у САД и стварање могућности да се неконтролисано генерише новчана маса (долари) која задобија свој самостални живот и прави дар-мар на светским берзама, али и на локалним финансијским тржиштима. Пуштен је гас из боце и до данас нико нема добру идеју како да се обузда ерупција и насиље доларског новца и разних монетарних деривата који долазе из САД. И све док остатак света буде прихватао такво стање ствари, без изгледа за озбиљније алтернативе (покушај са евром је доживео дебакл, а пре тога јен је „ућуткан”, кинески јуан је још недовољно јак) за неолибералне централе моћи, а то су америчке и неке европске банке, инвестициони фондови итд. нема опасности. Напротив, америчка економија бележи већ неколико година солидан раст, а свет се тобоже налази у јеку економске кризе која траје од 2008. године, никад дуже откако постоји капитализам. О чему се овде ради, Јово, и остали колеге? Ко управља овом кризом и коме она заправо треба?

У оквиру сопствених истраживања текућих политика тзв. реиндустријализације западних привреда, логично се издваја неколико чињеница. Технолошки чиниоци су несумњиво најупечатљивији, али и они имају своју онтогенезу и никако нису самоникли, као

плод тобоже екстремне иновативности људи који живе у тим земљама, већ су итекако индуковани и подстицани снажним мерама државног протекционизма. И то је, наравно, у реду. Али није у реду када се оспорава исто то другим, конкурентним земљама, а посебно малим и неразвијеним које би да покушају нешто слично. На овај двоструки аршин, као и на бројна друга лицемерја западних земаља указује проф. Душанић у многим својим радовима.

Осим тога, поставља се и питање тзв. тржишне конкурентности као мере способности да једна привреда (предузеће) потисне и надмаши другу. Природно је да у условима тзв. тржишне привреде ова тема треба да буде у центру пажње, али на начин да открива све чиниоце, а то значи и оне које креира држава у оквиру своје развојне политике. Ми још увек не знамо шта је у ствари кључни фактор конкурентности нпр. америчке и неких других западних привреда? Да ли је у питању само иновативност, квалитет, продуктивност, динамично предузетништво или још нешто? Колико држава заиста помаже? Посебно у оквиру војних програма.

Уопште, да ли се икад и једна привреда развила само на бази тржишне конкуренције или је развој био итекако субвенционисан на разне начине. Наравно, знамо одговор на ово реторичко питање. Овде се, такође, намеће и питање крајње лицемерног става западних теоретичара (неки су и тзв. економисти – нобеловци, тзв. јер их није предвидео А. Нобел у свом завештању, већ су то постали тек од 1969. године по вољи шведске централне банке) који грлато протерују државу из економског живота, а у њиховим домовинама се ради управо супротно. Због свега, све чешће се

питама каквог уопште има смисла бављење економијом, посебно теоријском, која је скоро потпуно у рукама политике (и војске).

Такође, економска анализа се налази у правом ћорсокаку, а понајвише у лавиринту политике и војних аспирација. Сви ми, професори економије и тзв економски аналитичари, делујемо помало наивно и изманипулисано јер никад не можемо остварити прави увид у праве чињенице, барем не на време. Остаје нам само да нагађамо и то храбро и уз ризик саопштимо јавности. Али, чак и када смо успешни у својим предикцијама и проспективности, све је обично закаснило, а слава и награде неће доћи ако нисте део *mainstream*-а и естаблишмента. Наш пријатељ Јово Душанић није никад припадао "главном току", већ је, напротив, ћопићевски *антипротиван* и критичан. Због тога је имао и личних проблема на шта нас подсећа у додатку своје књиге. И то је врло корисно и поучно штиво, нарочито за млађе читаоце. Али, то је и завет како у науци као "занату тражења истине" не може и не сме бити компромиса.

Срећом (или можда не) већ помеуте 1971.године, (реч је о случајној временској коинциденцији), конструисан је први микропроцесор (Интел, САД), потпуно нови инжењерски производ који је најавио тзв. трећу технолошку (микроелектронску) револуцију. Ова револуција је нешто касније дала нови импулс монетарној револуцији (монетаризам као појам појавио се први пут 1968. године) јер је омогућила брзу метаморфозу монетарних вредности у реалне и обрнуто. Данас је више него јасно да сва та неолиберална и монетаристичка магија великих берзи, банака, фондова и финансијских тржишта не би могла да се остварује без

техничке и технолошке подршке ИТ (информационо-телекомуникационих) технологија. ИТ стварају виртуелна добра и нову класу милијардера, потенцијално најмоћнијих економских актера на планети.

Данас је могуће преко ноћи постати богат, али исто тако остати без ичега. Брзи компјутери дословно премошћују простор помоћу времена и све то из темеља мења начин преноса и чувања новца, плаћања, укамаћивања итд. Зато није случајно што сви ти велики шпекуланти грчевито згрћу злато и јачају своје златне резерве. Ево, баш ових дана Свет живи у великом страху од интернет вируса који може да поништи сва виртуелна богатства, али трезори злата су ипак добро заштићени. Значи, нема те пошаста (чак ни велики ратови нису то могли) да униште свет реалне привреде, индустрије, енергетике, пољопривреде, грађевинарства итд. Да ли то значи да се економији употребних вредности отварају нове перспективе?

Осим малопре поменутог страха, који ће, надам се, брзо проћи, остаје једна дубља и дугорочно опаснија бојазан. Опет је реч о кључном утицају техничког фактора: креирање новог типа новца, тзв. криптовалута (*bitcoin, ripl, monero* итд). Има их већ неколико стотина. Можда је то наговештај успостављања нове монетарне архитектуре савременог света у којој ни долар ни евро ни франак, ни било која друга здрава валута, више неће бити важни и привлачни, већ нови тип електронског новца који ће настајати свуда, а не у емисионим банкама као што је то данас. Да ли идемо ка будућности у којој ће најјача монета бити литар чисте воде, килограм здравог воћа, кубик свежег ваздуха и сл.

А све је почело не тако давне 1971. године.

Што се тиче Јовиних студија геополитике и међународних односа, он је то чинио на два начина. Пре свега као интегрални аспект укупних економских односа и економске политике, с посебним нагласком на токове новца, капитала и инвестиција. При томе, он је увек откривао нове или мање видљиве односе експлоатације и фактичког слабљења економског положаја дужничких земаља које се налазе на ивици тзв. дужничког ропства. Његови подаци су увек били поуздани и тачни и увек су откривали више од званичне статистике, посебно оне коју нуде тзв. светски центри финансијске моћи као што су ММФ, Светска банка и др. Поуздано знам да му је у том захтевном послу прибављања свежих и тачних података издашно помагао његов син-јединац, млад, али већ међународно афирмисан, финансијски експерт који већ годинама ради у лондонском *City*-у. Међутим, Јово је имао помоћ и са „источне стране” света. Његова супруга Татјана, кандидат економских наука са Московског Ломоносова, несумњиво има доприноса у укупном Јовином стваралаштву, не само са емоционалне и моралне стране, већ и са стручног и научног аспекта. Осим изузетног сина она је са Јовом „родила” и заједничке радове и књигу о проблемима руске транзиције.

С друге стране, Јовино праћење глобалних економских и финансијских токова увек је било у функцији бољег разумевања процеса глобализације и посебно европских интеграција, па самим тим и „европских перспектива” Србије. Већ након неколико прочитаних страница било које његове књиге лако се може уочити његов антиглобализацијски став као израз интелектуалног отпора актуелном курсу глобализације која се прет-

ворила у једнострану вестернизацију, заправо американизацију.

У том смислу он указује и на један парадокс: с једне стране европске интеграције трпе од прејаког америчког утицаја, а с друге оне фактички нису могуће без САД, због чега нису привлачне баш свим земљама које још нису постале чланице Европске уније. Јово није острашћени евроентузијаста и стога препоручује опрез у вези са евроинтеграцијама. Он чак сматра да наше „кашњење” у том процесу може бити наша предност. Нажалост, ја сматрам да није реч о кашњењу, него о претераној журби и својеврсној хистерији коју поједине политичке и интелектуалне групације с времена на време потпирују. Њихова загладаност у ЕУ понекад поприма гротескне размере и школски су пример површног и недовољног разумевања те чудесне политичке структуре која хронично пати од кризе свог идентитета и која вероватно никад неће моћи отклонити своје конструктивне грешке и остварити се као наднационална држава. Европа не може копирати амерички *melting pot*, већ треба да унапређује свој вестфалски модел суверених држава које ће се слободно удруживати према сопственом интересу. Ипак, највећи историјски нонсенс (и доказ колико ЕУ треба да се деамериканизује) јесте покушај истискивања Русије из Европе. Такву антицивизацијску бесмислицу форсирају садашње европске „елите”, исте оне које треба да одлуче када ће Србија и под којим, још непознатим, условима (признање Косова је обзнањено, а није искључено да нас услове плаћањем репарација нпр. Хрватској, БиХ, па можда и Косову?) ући у ту „тврђаву” и „храм” благостања, демократије, права и правде.

Округли сто

И Србија и свака земља кандидат за чланство, а пре свега сама ЕУ се морају ослободити заблуде да свака интеграција аутоматски доноси синергију и бољитак за све. Зато мислим да би било најбоље да цео процес евроинтеграција још више успоримо, па чак и замрзнемо на неко време. Наравно, извесне видове тзв. Европеизације треба прихватити и развијати, али не и евроунијатизацију. О свему томе Јово износи слична мишљења, додуше не тако експлицитно као што чиним ја овде. Слично размишљамо и о другим питањима глобалног историјског развоја, свесни да је све теже сагледати брзо долазећу будућност коју снажно детерминишу бројни чиниоци. Мој угао посматрања подразумева давање великог значаја технолошким варијаблама.

Нажалост, многи друштвени теоретичари, па чак и економисти, некако занемарују и потцењују технологију. А то није добро, поготово што уз њу иде и екологија и „прича о одрживом развоју”, која се мора темељито изучавати. Ја то чиним још од студентских дана (почетак 70-их година и прихватање Марксове анализе технике као „највећег револуционара”). Потоње деценије су само потврђивале важност наречених питања, а актуелне high-tech експлозије најављују нове технолошке и посебно економске и шире друштвене таласе. Нажалост, не примарно ради добробити људи, већ као инструментализацију моћи, од војне до финансијске. Тиме се враћам на почетак овог осврта када сам помињао и реиндустријализацију и све видове технологизације наших живота, привреде, света финансија и свега другог о чему је Јово писао.

Промене целокупне реалности чији смо делови, одвијају се неслућеном брзином. Сектор финансија,

виртуелна економија, медијска манипулација и сл. само су део лавирината кроз које свакодневно пролазимо и који нуде стално нове излазе. Али, познавање економије и финансија само су део услова да се преживи и обнови нада у бољи и праведнији свет. Јово је тога непрекидно био свестан и као истински хуманиста пишући своје књиге помогао нам је и да преживимо и да будемо бољи. За то смо му неизмерно захвални. И молимо га да настави да пише.

На самом крају, уместо закључка или поруке, постављам питање: како би свет, а посебно Србија, изгледали да је било више стручњака попут Јове Душанића. Или, да је барем више људи читало књиге проф. др Јована Душанића.

Слободан Рељић
ванредни професор универзитета
Београд

БЕЋАРСКА ЕКОНОМИЈА

**– како су нам систематски уништавали
здрав разум до идиотизма –**

Време у коме живимо одликује се систематским поништавњем здравог разума народа, а да би се манипулација класе оних који управљају друштвом (после пада Берлинског зида и глобалним друштвом) оплодила – то јест, да би се обезбедило увећање њихових профита. Хана Арент је још 1960-их констатовала да су у САД „у име одређених теорија, добрих или лоших, сва здраворазумска правила гурнута у страну. Такав поступак је увек погубан, нарочито у земљи која се у политичком животу у толикој мери ослања на здрав разум“ (Арент, 2016:180).

Кад је једном „гурнут у страну“ тај незамењиви коректив људског понашања се затрпава дебелим наслагама производа „индустрије масовне културе“. Јер, здрав разум је „та врста разума (која) је заиста *заједничко чуло* захваљујући којем се ми и наших пет индивидуалних чула уклапамо у један свет, заједнички свима нама, и уз чију помоћ се крећемо по њему. Нестанак

заједничког чула у данашње време *најсигурнији је знак данашње кризе*. У свакој кризи део света, нешто што нам је свима заједничко бива уништено. Пропаст заједничког чула упира, попут рашље, у место где се такво урушавање десило“ (Арент, 2016:180-181, курзив С.Р.).

У делу професора Јована Б. Душанића кључни друштвени допринос је истрајно и јасно указивање на наше трагично антиздороворазумско прихватање капитализма као колонијалног мутанта. Наиме, капитализам, као историјска понуда, носио је у себи *дарвинистичку идеју фаворизовања најуспешнијих*, али наша *новокapиталистичка елита* (академска и политичка, а о економској да и не говориом) наступа, пре свега, као компрадорски агенс капитализма као пљачкашког похода развијеног западног света, а што за последицу има *национално самоунижавање*, самопоништавање, самоликвидацију.

* * *

Читав тај процес се дешава упркос томе што има бар век како је Рудолф Хилфердинг (1877-1943) објаснио да ширење капитала није никаква помоћ онима које капитал окупира, него поход капиталиста за брутално увећање профита. И цинично је то називати „развојна помоћ“ у земљи која се, како добија ту „помоћ“, стално креће линијом стрмоглавог пропадања на свим нивоима.

„Познато је да је отварање нових тржишта важан момент да се оконча индустријска депресија, да се продужи трајање просперитета и да се ослаби дејство кризе“ (Хилфердинг, 1958: 365), писао је недвосмис-

лено чувени аустријски критички економиста у незаобилазном делу *Финасијски капитал* (1910) и утврдио да у капитализовању нових тржишта није главни проблем недостатак капитала, „напротив, он се уклања увозом капитала; у већини случајева долази до израза једна друга околност која смета: оскудица у 'слободном', тј. најамном раду. Питање радника добија акутне облике и може да се реши само насилним мерама“ (Хилфердинг, 1958: 366).

Савремена Србија, и читав европски Исток, постајао је очигледна жртва, како је то писао савремени аустријски економиста Ханес Хофбауер (Hannes Hofbauer), „колонијализма Европске уније“. Пошто су та друштва већ индустријализована а становништво одвојено од земље, те није било процеса стварања пролетаријата од ослобођених урођеника, већ је висококвалификовану радну снагу требало пребацивати у некакву „индустрију скупљање и обрада перја (у оној мери у којој се то може назвати индустријом)“ и остварити циљ – да радник „постане безвољни објект експлоатације“. Пошто се рутински рачуна на отпор „на који, природно, морају наићи захтеви освајача код урођеника“, онда се кроз извоз демократије ишло на – доследно преузимање државног апарата.

Споља се прописују правила игре, споља се одређује да је систем успешан и „демократски“, па чак и кад је он против народа. Односно, он је у таквој процедури успешан само кад држава вољу свог народа претвара у њену супротност: „Тежња капитала за објектима експлоатације без отпора постаје отсада, у виду 'умирења' подручја, циљ државе, за чије испуњење ваља да се заложи цела нација“ (Хилфердинг, 1958: 367).

Хофбауеров опис савремености зато изгледа као да је наставак Хилфердингове књиге: јер „из тога нужно произилазе друштвено-економске неједнакости из којих разумљиво корист извлачи главни светски играч – Global Player. Свуда тамо где се овај раскорак између економске конвергенције и социјалне дивергенције не може политички решити у националним парламентарима, Европска унија и ММФ инсталирају своје монетарне савете који изводе интервенције у националним буџетима, на пример у Бугарској, Естонији, Литванији, БиХ (као и у Мађарској). *Све оне гарантују константан одлив капитала из периферије Европске уније у центре великих концерна*“ (Хофбауер, 2012:19, курсив С.Р.).

Статистика то јасно показује. Бечки институт за међународно-економско поређење у 2010. години бележи: „10,5 милијарди евра одливано је као добит на основу уложеног капитала из Чешке (притом су нове инвестиције износиле само 5 милијарди), 12 милијарди се одлило из Пољске (уз 7 милијарди нових инвестиција) и 6 милијарди евра из Мађарске (уз нове инвестиције у износу од 1,5 милијарди)“ (Хофбауер, 2012:19).

* * *

Професор Душанић је тај пут у ништавило описао у две речи: *бећарска економија*.

То је један апсолутно антикапиталистички процес. Јер, да би капитализам као аутентичан историјски систем имао привлачну моћ и да би га нека нација усвајала као свој, а не колонијалну лудачку кошуљу, он се не може давати као систематско разарање свега што

је стварано деценијама, а да се онда „са дна“, из Четвртог света (Милановић) зајапурено и безочно јавља о расту БДП и светлој будућности у европској породици народа. Међутим, у друштву поништеног здравог разума, та динкићевско-ђелићевска бука и данас одјекује и у влади, и у привредним коморама и добром делу експертских зналаца. Што ми више падамо, бука је хистричнија.

Где је то могуће? Само у земљама у којима постоји политички систем који је Александар Зновјев назвао *колонијална демократија*. Тај систем је споља имплементиран, а лидерство у њему је *навођено одлучивање* са споља написаним правилима понашања.

Нико као професор Душанић није тако упорно и доследно подсећао *контузовану јавност и компрадорску елиту* да је кључни документ, такорећи надуставни акт, установљен на оном римском циничном начелу *Quod licet Iovi, non licet bovi*. Американци су ту стару поруку, одвојили од симболизма улога Јупитера и волова и преточили у директну наредбодавну поруку за „корисне идиоте“ (*usful idiots*) што је на Запад, наводно, стигло из Совјетског Савеза где су комесари, по тој интерпретацији, своје следе следбенике на Западу звали *полезные дураки*. Како год, и „идиоти“ и „дураки“ су данас вољни да из центра капитализма без упитности следе директиву *Do what we say, not what we do*. Зато је за *дураке* у централи осмишљени спис познат као *Вашингтонски консензус* (*The Washington Consensus*). У њему се „бећарска економија“ инаугурише као силно пожељан профил.

Читав свет се после пада Берлинског зида, убрзаног растурања „државе благостања“ и офанзиве корпоративног система поново суочио са таласом необузданог либерализма који се одликује (не)контролом тржишних механизма, бруталношћу менаџерских структура, безосјеђаностју богатих слојева, и који се на врхунцу претвара у – *касино капитализам*, период кад се рулет врти брзином да и шеф коцкарнице више не може да играче држи у уверењу како ту има неког ферплеја. Ханс-Вернер Зин (Hans-Werner Sin), аутор бестселера под тим насловом, на питање да ли је слом у Волстриту 2008. последица слепог инстинкта који је карактеристичан за играче у коцкарницама одговара: „на делу јесте коцкарски инстинкт, али не и слеп као што се виђа у касину“. Кад коцкар стави неки улог на једно од 37 поља на рулету, његове шансе да добије су 2,7%, с чим се никако не може упоредити посао банкара у Волстриту.

„На крају крајева, данашњи губитак (банака) је повезан са екстремно високим профитима који су остваривани годинама. Шпекулације инвестиционих банака, које су срж проблема, засноване су на рационалним пословним моделима који имају сличности са коцком, али они на дуги рок доносе *огромне приватне профите на штету друштва*. Ово ствари не чини бољим али показује где лежи проблем“ (Sin, 2010: 71, курзив С.Р.).

Али без обзира на сву продукovanу ирационалност касино капитализам је у односу на „бећарска економија“ – здрав приступ. Јер видите, кад и не би било никакве контроле играч има 2,7% шансе да добије, али код друштва на чијем челу су „бећари“ шанса на доби-

так је искључена. Игра се на сигуран губитак! Такав ниво ирационалности играча, уколико не узимамо у обзир преваранте и циркузанте, је у сфери менталне болести.

* * *

Разлог томе је што природа капитализма има поразније последице на друштва изван западноевропске цивилизацијске сфере. Јер, у том свету где је капитализам успео, „идеје либерализма су биле (и) моћан агенс... и послужиле су западним земљама *да изграде јаку државну и економску структуру*, да постану успешна друштва и моћне економије“, али као „продукт западне цивилизације, идеје либерализма *не могу представљати универзалне вредности*... Оне се не могу успешно наметати друштвима и културама другачијег типа... Такави покушаји пре доводе до деструкције друштава, но до њиховог процвата“ (Катић, 2015:92-93). Наша стварност овој тврдњи даје уверљивост.

У Србији, у којој „бећари“ све карте бацају на „стране инвестиције“, нема ни минимума услова да се почне Нешто. Јер, заиста не може бити нормална јавност којој ће представник неке земље, као у Зомбиленду, наступ свог капиталистичког колонијалног механизма представљати као „развојну помоћ“. „Немачка је за 15 година у Србију уложила 1,6 милијарди евра у *развојну помоћ*, наравно *већина тог новца су кредити* који морају бити враћени – рекао је Хајнц Вилхем, амбасадор Немачке у Србији“ (Хајнц Вилхем, 2015). Само лака бећарска мисао такве изјаве не доживљава као повреду здравог разума.

И то упркос томе што је јасно и гласно, и њима речено, да је пут у „бећарски капитализам“ река без повратка. Кад је Зоран Ђинђић, *иначе покровитељ свих бећара*, у марту 2001. године довео Џозефа Стиглица у Београд, и српски бећари су чули да „прекомерно веровање економским моделима узетих из уџбеника, који могу бити корисни при обуци студената, не може бити основа нити се на њих треба ослањати при саветовању влада које покушавају да изграде тржишну привреду“. И баш конкретно: „Постоје бројни случајеви који показују да савети ММФ нису у складу са интересима земље којој су упућени. Зато се (ви Срби!) морате дипломатски супротставити 'шок терапеутима' и 'монетраним, тржишним фундаменталистима' из ММФ, *бранећи властите интересе*, јер улог у транзицији је много већи од економије – у питању је развој целокупног друштва.“ Јадни Стиглиц. Говорио је то људима који су своје уши залили воском, а говорни апарат извежбали по орвеловском принципу: губитак је добитак! Или утешно: и пад је лет (Душко Трифуновић).

* * *

Стање се одржава у *нелегитимној јавности* коју профилише екстремно вестренизован пропагандно-медијски систем. Главна последица је *бећарске атмосфере* „мутна од дима“ у којој се ни у примисли нема добробит сопствене нације и државе. Последица је и да имамо друштвено нелегитимисану (владајућу) класу капиталиста – њих и ова влада држи као извођаче „пљачкашке приватизације“.

Округли сто

Параполитички систем *колонијалне демократије* – за који после четврт века постаје све очигледније! – нити има решења, нити носи способност да га проналази. Програме реформи, као у кошмарним сновима, и даље нам безочно шаљу они који су пројектовали пропаст: ММФ и Светске банке, а *бећарске антинационалне установе* их одушевљено прихватају. Реформе се свODE на приватизацију до последње кокошке која носи јаја у селу и „ружење народа“ који је неспособан да то разуме као „најбоље икад“. С времена на време у погубљену јавност улете спасиоци Арапи, што делује комичније него у ТВ-серији „Срећни људи“ од пре две деценије, али и то се прима као део „великог пројекта“ који неупитно води у „бољи живот“.

Лепа српска реч „бећар“ је, иначе, турског порекла од *bekjar*, која долази од персијског *bikār*. И по приступу економији – „бећар“ или „пљачкаш“ – никад није било питање доброг или бољег избора. А данас наше друштво које се убразно кретало европским нивоима се неупитно своди, како нам је то објавио Бранко Милановић, на Четврти свет. Свет без шанси и наде. То је нама наша бећарска економија дала!

* * *

То је чиста постмодерна – деконструкције свега што је вредност у „нормалном периоду“. Модерност је завршена крајем XIX века кад је Ниче објавио да је Бог мртав. Црква се одржава као традиционална установа, али Христ постаје реално непожељан. Постхришћански свет настаје с обећањем да ће ново доба бити хуманистичко. Наравно, друштво без Бога мора да заврши као

друштво на путу да Човек буде поробљен, одвојен од своје суштине.

Допринос „бећарског друштва“ постмодрени је немерљив. Јер на Западу, упркос процеса дехуманизације пробија потенцијал за промену стање друштва („брегзит“, избор Доналда Трампа), али друштва која су сведена на „бећарску економију“ могу да буду само чиста хиперпостмодерност.

Бећарска економија је деструкција сваке идеје о економији – [економија (грч. *oikonomikos* (οικονομικός), сложеница која повезује грчке речи *nomos* (νόμος), обичај, закон и *oikos* (οίκος), кућа, што значи: закони управљања домаћинством; према грчким списима који се претекли до нас појам је први пут употребио мислилац Ксенофан (427-355) који је своје дело у коме објашњава како добро водити газиднство назвао *Oikonomikos* (Οικονομικός)]. Јадни Грци! Никад нису могли ни да замисле да ће доћи време да ће неки људи географски недалеко од њих живети тако бесловесно да ће најбољим „управљањем домаћинства“ – сматрати уништавање домаћинства из темеља, давањем другом да управља домаћинством.

Кад будемо причали унуцима да смо живели у тако ирационалном времену деца ће се томе смејати као „вицевима без везе“, како је Мића Минимакс звао своје досетке којима се треба смејати иако не знаш зашто. Али ми ћемо имати књиге, као што су ове професора Душанића, које ће ипак показивати да је испод постмодерне смутне површине било људи који су прометејским напором сачували здрав разум.

Огроман је допринос професора Душанића у демистификацијом улоге „светог“ ММФ-а, улоге „свети-

ње“ која се зове Светске банке, јављања да има „Библија“ коју су они сачинили и која се зове Вашингтонски консензус. То нашој јавности нико није децидније, са више аргумената и више срца, учинио него професор Душанић. То је озбиљан друштвени допринос. Незаобилазан. Повратак „здрог разума“ у економију. Без тога економије бити не може. А ни Човека.

Литература

Arent, Hana (2016) Kriza u obrazovanju, *Reč* 86/32, časopis za književnost, kulturu u društvena pitanja, Beograd, str. 177-193

Душанић, Јован Б. (2008) Бећарска економија, Београд, БПШ

Katić, Nebojša (2105) Srpska ekonomska drama i intelektualni eskapizam, *Ekonomске идеје и пракса*, br.16-17, mart-jun 2015, str.81-97

Milanovic, Branko (2009) *Global Inequality and the Global Inequality Extraction Ratio - The Story of the Past Two Centuries*, Washington: World Bank Research Department

Sin, Hans-Werner (2010) *Casino capitalism – how the Financial crises came about and what to be done Now*, Oxford: Oxford University Press

Hilferding, Rudolf (1958) *Finasiski kapital*, Beograd: Kultura

Хофбауер, Ханес (2012) *Наручена истина, купљена правда – колонијализам Европске уније*, Београд: Јасен

Марко Секуловић
редовни професор универзитета
Београд

ЈОВАН Б. ДУШАНИЋ
– *поборник економије као моралне науке* –

У историји друштвене мисли јасно се распознају два њена тока: апологетски и критички. Први ток је у служби владајућег система и поретка (наука у служби политике), а други настоји да кроз критичко сагледавање стварности укаже на могућности превазилажења таквог стања. Док припадници првог тока оправдавају и глорификују владајући систем и тиме доприносе његовој стабилности, критичари разобличавају његове мане и недостатке и утиру пут његовог превазилажења ефикаснијим и праведнијим системом. Први, тако, представљају конзервативну, а други, прогресивну мисао.

Истина, критика постојећег поретка може да буде и са позиције прошлости, када се манама постојећег поретка супротстављају врлине минулих времена, те се таква критика квалификује као ретроградна. Она, пак, критика која у садашњости види потенције боље будућности и настоји да те потенције афирмише и осло-

боди, ризикује да потцијени силе друштвене инерције и заврши у утопизму. Апологете су миљеници режима, те могу рачунати на високе положаје у друштву и свакојаче (материјалне и нематеријалне) привилегије. Критичарима, по правилу, све је то ускраћено, те им је живот скопчан са неприликама и лишавањима, до лишавања слободе и живота! Ријетко су славни за живота, а много чешће тек након смрти.

У корпусу друштвених наука специфична је позиција економске науке као науке о богатству (стварању и распојели богатства). А материјално богатство је претпоставка задовољења других, нематеријалних потреба, те оно има значај како за појединца, тако и за друштво и све његове подсистеме. Још је Аристотел јасно разликовао два облика богатства и двије науке: 1. богатство у употребним добрима (економија) и 2. богатство у новцу (хрематистика). Тежња за првим обликом богатства је природна и она има своје границе, тежња за другим обликом богатства (богатство у новцу) је неприродна и она нема границе, поготову када се то богатство увећава путем камате! Данашња доминација финансијске економије над реалном и последице које из таквог стања произилазе, може се разумјети и у духу Аристотелово разликовање *економије* и *хрематистике*.

Полазећи од Аристотела и пратећи развој економске мисли до наших дана, Јован Б. Душанић је у својој књизи *Економија постмодерне* (2016) дошао до следећег закључка: „У време владавине неолибералне идеологије, под економијом се подразумева само хрематистика, а заступници изворне економије (ретки како у свету, тако и у Србији) на све могуће начине се маргинализују и ућуткују." (с. 31). У те ријетке економисте

који се данас у Србији „маргинализују и ућуткују“, а који не престају да критикују савремену хрематистику, оличену у неолибералној економској парадигми „чичашке школе“, која је била погубна по постсоцијалистичке привреде, па тако и српску привреду, почасно мјесто припада Јовану Б. Душанићу. Да би дошао до јасног разликовања економије модерне (епоха либерализма) и економије постмодерне (период неолиберализма), Душанић је морао темељно да проучи привредну историју капитализма у вези са двије кључне врсте промјена: технолошке и институционалне, на једној страни, и смјену економских парадигми, на другој страни. И више од тога: да проникне у сам дух једне и друге епохе, њихову културу и цивилизацију. Отуда у његовим радовима честа позивања на ауторе из других наука (социологе, историчаре), филозофе и књижевнике. Он се, тако, доследно држао Миловог начела: *Сумњам да је неко велики економист ако је само то!*

Епоха *модерне*, истиче Душанић, раскида са богом и традицијом, а доноси нам капитализам, демократију, либерализам и тржишну привреду. То је епоха националних држава и индустријске буржоазије. Њу ће крајем 70-их и почетком 80-их година 20. вијека смијенити *постмодерна* (доминација финансијске и виртуелне економије над реалном, наднационалних структура и мултинационалних корпорација, вестернизације свијета). Постмодерна је себе разобличила у кризи из 2008. године, када је спас од банкрота дерегулисаног финансијског тржишта у САД и потребу санирања великих хипотекарних банака (одвише су велике да би смјеле да пропадну!) морао да тражи у невиђеном државном интервенционизму: стотине милијарди наштампаних до-

лара као трансфузија за велике банке и аутомобилску индустрију! Однос рада и капитала у условима модерне и постмодерне је битно промијењен. Борба радничке класе је довела до стварања радничких синдиката као облика организованог наступа према послодавцима и штрајка као легитимног оруђа борбе за радничка права. У постмодерној економији умјесто *пролетаријата имамо прекаријат* са високом незапослености, несигурним послом и битно редукованим правима, која су била тековина модерне. Нестанак алтернативног, социјалистичког поретка, охрабрио је тај атак капитала на освојена радничка права. Поларизација друштва на мали број енормно богатих и огромне масе пауперизованих достигла је невидјене размјере.

Проницање у суштину економије постмодерне и њене теоријске парадигме, неолиберализма, омогућила је Душанићу да се критички одреди према процесима постсоцијалистичке транзиције на тржишну привреду. Наиме, *Вашиingtonски консензус* (приватизација, либерализација, стабилизација), који је стваран за решавање проблема презадужених земаља Латинске Америке, сада је био преадресован као универзални модел за постсоцијалистичке привреде. Душанић је одмах препознао да је *Вашиingtonски консензус* израз неолибералне парадигме и њом инспирисане економске политике, те да је он „тројански коњ“ којегa Запад поклања бившим социјалистичким привредама. То је "кодификовани програм економског неоколонијализма", констатује Душанић.

Руски реформатори (Гајдар, Чубајс и др.) су, спроводећи овај програм методом „шок терапије“ као резултат добили „шок без терапије“: руска привреда је у

периоду 1991-1996. година преполовила свој БДП! Живећи и радећи у то вријеме у Русији, Душанић се није могао радовати због тачности својих предвиђања. Са супругом Татјаном (у коауторству или појединачно) 1990-их година објавили су (у економским часописима: *Финансије*, *Економска политика*, *Пословни круг*, *Индустрија*...) око стотину текстова посвећених руској транзицији. У Русији су Татјана и Јован Душанић објавили једну од првих књига из економије транзиције (*Економика переходнога периода*), урадили програм за истоимени предмет и на Економском факултету московског Института међународног права и економије изводили наставу из тог предмета.

Душанић ће, међутим, имати „привилегију“ да, вративши се у Србију, буде свједок њене закашњеле транзиције, која се, гледај чуда!, одвија према постулатима *Вашиingtonског консензуса*! Српски „реформатори“ (Ћинђић, Лабус, Динкић, Ђелић, Влаховић...) нијесу уважавали ни добронамјерне савјете нобеловца Стиглица да Србија треба да иде „својим путем“ и да се клони *Вашиingtonског консензуса*, па су, тако, и Душанићеви ставови били игнорисани. Но, он се држао Андрићевог става да ако „криве Дрине“ не можемо исправити „ми никада не смемо престати да их исправљамо“.

Зато он и не посустаје са критикама српске транзиције, као ни са критикама ставова српских економиста неолибералне оријентације, који не одустају од неолибералних догми. Проналази начина да његови критички текстови буду публиковани, он је један од саговорника и у дугометражном документарном филму Бориса Малагурског (*Тежина ланаца 2*) о погубним

последицама постсоцијалстичке транзиције (заједно са неким од у свијету најпознатијих критичара), да објављује критичке колумне у *Политици* (2010-2012), да се на јавним трибинама бори против намјере Владе да прода *Телеком*...

Нема сумње да је Душанић добро схватио савремену кризу западне цивилизације, која је захваћена *емоцијом страха*, за разлику од азијских народа (Кина, Индија), који живе са *емоцијом наде*, како је то показао француски политиколог Доминик Мојси у својој књизи *Геополитика емоција* (2009). С тим у вези је и криза савремене економске науке и њеног мејнстрима – неолиберализма. Ренесансу економске науке Душанић види у њеном враћању својим изворима: моралној филозофији. Историјска путања којом се кретала економска наука била је: морална филозофија-економија-политичка економија-економика. Нема суње да је свака од ових етапа имала своје позитивне доприносе у развоју економске науке, али и негативне.

Међу друштвеним наукама економија се највише математизирала и у својој тежњи ка егзактности, приближила се природим и техничким наукама, а све више удаљавала од друштвених и хуманистичких наука. Умјесто сарадње са тим наукама, она је кренула да своје принципе шири и на неекономске сфере живота: брак, породицу, љубав... спроводећи прави „економски империјализам“. Са те странпутице у којој се нашла, економска наука се мора вратити у корпус друштвених, историјских и хуманистичких наука. Показује се, наиме, да су многе историјске аналогije много релевантније за разумијевање економских понашања, него што су то симулације на елегантним математич-

ким моделима. Људска природа је много сложенија и не може се редукovati на *homo economicus*-a. Човјековим понашањем не управља само „егоистички ген“ (спознат и манифестан), већ и „алтруистички ген“ (недовољно спознат). Сам Адам Смит, на чију се метафору о „невидљивој руци“ тржишни фундаменталисти радо позивају, истицао је да је човјек, првенствено морално биће и да се управља начелом алтруизма. Тек када је посматрао човјека као економско биће, он је констатовао да у тој сфери човјекових активности важи начело егоизма. У духу оваквих разматрања, Душанић истиче значај морала за економију. „Нема дугорочно одрживог стабилног развоја друштва у којем преовладајују закони који нису засновани на моралу.“ (с.31).

* * *

Када се садашња политичка и интелектуална елита Србије (они појединци који су се, стицајем историјских околности или усуда, нашли на мјестима која тим елитама припадају), буде нашла на праведном суду *историје*, шта се може очекивати? Скоро је сасвим извјесно да ће тај Суд потврдити оне оцјене које су већ изrekli прави интелектуалци, којима припада и Јован Б. Душанић. Наиме, показаће се да су данашње квази-елите Србије „недостојне историје наше“ (Милан Ракић), да су захваћене „стокхолмским синдромом“ (М. Данојлић), да им је својствен „дух самопорицања“ (М. Ломпар), да у свом понашању демонстрирају „рајински менталитет“ (Јован Цвијић), да им је врховно божанство Мамон (бог новца)... Наш Јован Б. Душанић, као

Округли сто

мало ко од његових савременика, може да стане иза Ракићевих стихова:

*Јер прошао нисам кроз живота хуку,
Склопљених очију и скритених руку.*

Показао се достојним припадником „критички мислећих интелектуалаца" и економистом који је служио истини, а не угодним положајима и богу Мамону. На тај начин је наставио традицију својих Душанића, који су се више од два вијека борили против турског и аустријског ропства, а за културни просперитет српскога народа „с ону страну Дрине".

Привилегија је бити његов пријатељ!

Јовица Тркуља
редовни професор универзитета
Београд

Јован Б. Душанић
– *дисинденство као судбина* –

Прво, желим да похвалим организатора овог научног скупа који наставља праксу да на овом месту у форми округлог стола организује расправу о научном делу и јавној делатности истакнутих српских интелектуалаца. Те расправе су важне за ширу јавност, за ужу стручну јавност и за самог аутора.

Друго, организатор је и овога пута направио добар избор када је одлучио да предмет расправе на овом скупу буде научно дело и јавни ангажман проф. др Јована Б. Душанића. Реч је о вредном економисти који је своју мисију нашао у посвећености струци, писању и борби за достојанство позива економисте и професора. Резултат тога су његових тридесетак стручних књига из економије.

Душанићеве колеге економисти који су говорили пре мене указали су на његов допринос нашој економској науци. Један од њих га је назвао „првоборцем рата против неолиберализма“.²⁸ Већина је поменула да су његове стручне економске анализе и упозорења били правовремени и велика је штета што су прошли без већег одјека у широј јавности. Поменут је и његов афинитет према историји, посебно историји свог краја о којој пише.²⁹ Ја ћу говорити о остракизму проф. Јована Б. Душанића са Универзита у Бањалуци и из његовог завичаја.

1. Пuteви и странпутице ангажовања српских интелектуалаца

Последњи пут сам на овом месту учествовао у расправи о књигама Слободана Антонића, 24. октобра 2012.³⁰ Том приликом сам изнео једну констатацију и једну класификацију којом ћу почети своје излагање о проф. Јовану Б. Душанићу.

Протекле деценије ће бити забележене као време зла, насиља и превара у југословенској ратној апокалипси и српској трагедији која је обесмислила сваку реч и интелектуални напор. У том драматичном времену српски интелектуалци су се кретали различитим путевима.

²⁸ Небојша Катић, „Јован Душанић – једна необична академска каријера“, реферат за Округли сто поводом научног дела Јована Б. Душанића, стр. 2.

²⁹ Исто, стр. 3.

³⁰ „Књигама на кризу“, округли сто о књигама проф. др Слободана Антонића, који је одржан 24. октобра 2012. године у Београду у организацији Дома културе „Студентски град“.

Први пут је био пут меланхоличног и резигнираног „бацања пера у трње“ и дизања руку од интелектуалног рада и стварања. На том путу нашла се већина наших интелектуалних посленика затечена асиметријом између великих очекивања од тзв. револуције 1989. и суморне реалности која је грубо разоткрила изневерене наде.

Други пут је био пут политичког ангажмана. Немали број српских интелектуалних посленика ушао је у политичку арену и ангажовао се као: 1) *лидери* водећих политичких странака и државе, 2) „*велики везири*“ и интелектуални *вазали* чија је улога да политичким одлукама својих сизерена прибаве научну визу; 3) *кетмани* који се претварају да тобоже верују и прихватају једну политику; 4) *конвертити* који се, радикално мењајући уверења и ставове, прилагођавају сваком политичком тренутку; 5) *камелеони* који немају озбиљна уверења, те лако преоблаче политичку одежду; и 6) *продане душе* и пришипетље разних светских фондова, који су по налогу својих спонзора спремни на све.

Улазећи у политичку арену они су сагорели као научници и истраживачи, а потом компромитовали и потрошили ионако скроман кредит интелигенције у Србији. Тако је формирана политикантска, вазална интелигенција сачињена од бројне армије партијских аналитичара, кабинетских саветника, тзв. експерата, портпарола, али и корумпираних професора универзитета, научних саветника и истраживача, новинара, уредника и других интелектуалних посленика који зарад вишег статуса, разних привилегија, брже политичке или професионалне промоције прихватају поданички однос интелектуалних вазала и кетмана. О њима речито говоре

графити на фасадама појединих факултета: „За све ово су нам криви професори и академици“, „Бравар је био бољи“.

Трећим путем је ишао мали број наших интелектуалаца, сматрајући да је он једино примерен њиховом људском и професионалном ангажману. То је пут теоријског истраживања артикулације драматичних збивања. Одговори ових истраживача имаће значај археолошког белега ископаног из згаришта једне цивилизације, који ће једног дана неки нови археолози откопавати и уграђивати као делове компликованог мозаика нашег времена.

Летимичан поглед на дело и делатност Јована Б. Душанића указују да је он један од ретких српских интелектуалаца који је најупорније и најдоследније ишао овим трећим путем. То потврђују његови многобројни наступи на стручним скуповима и јавни наступи у медијима и посебно тридесетак његових стручних књига које су настајале у великом луку од *Система акумулације југословенске привреде* (1981) до *Економије постмодерне* (2016).³¹

³¹ Јован Б. Душанић и Миодраг Зеџ, *Систем акумулације југословенске привреде*, Научна књига, Београд, 1981; Т. Душанић, И. Душанић, *Економика переходного периода*, Институт међународног права и економики, Москва, 1996; Татјана и Јован Б. Душанић, *Транзиција у Русији*, Економска политика, Београд, 1998; Јован Б. Душанић, *Транзиција – велика шанса али и опасна замка*, Никола Пашић, Београд, 2001; Јован Б. Душанић, *Новац, задужбина Андрејевић*, Београд, 2001; Јован Б. Душанић, *Новац, кредит и банке*, Consseco institut, Сарајево, 2002; Јован Б. Душанић, *Транзиција у Србији – две године после*, Consseco institut, Сарајево, 2003; Јован Б. Душанић, *Пословно банкарство*, Consseco institut, Сарајево, 2003; Јован Б. Душанић, *Монетарна економија и банкарство*, Consseco institut, Сарајево, 2004; Јован Б. Душанић,

Прво издање ове књиге *Економија посмодерне* имао сам задовољство да као уредник објавим као 81. свеску угледне Библиотеке „Политика и друштво“,

Монетарни и тржишни фундаментализам – као алиби за некомпетентност, Геополитика, Београд, 2004; Јован Б. Душанић, *Економска транзиција и глобализација*, Завод за уџбенике и наставна средства, Сарајево, 2005; Јован Б. Душанић, *Банкарско пословање*, Београдска пословна школа, Београд, 2006; Јован Б. Душанић, *Године пропуштених шанси – транзиција у Србији*, Београдска пословна школа, Београд, 2007; Јован Б. Душанић, *Монетарне и јавне финансије*, Београдска пословна школа, Београд, 2007; Јован Б. Душанић, *Washington consensus – кодификовани програм економског неоколонијализма*, Нова Европа, Београд, 2007; Јован Б. Душанић, *Бећарска економија – транзиција у Србији*, Београдска пословна школа, Београд, 2008; Јован Б. Душанић, *Банкарство*, Београдска пословна школа, Београд, 2008; Јован Б. Душанић, *Хиперинфлација – да ли нас историја нечему учи*, Београдска пословна школа, Београд, 2009; Јован Б. Душанић, *Доларска алхемија и казино економија – светска економска криза*, Београдска пословна школа, Београд, 2009; Јован Б. Душанић, *Деструкција економије 1 – Деценија српске транзиције*, Нова српска политичка мисао, Београд, 2010; Јован Б. Душанић, *Деструкција економије 2, – Србија у вртлогу светске кризе*, Нова српска политичка мисао, Београд, 2010; Јован Б. Душанић, *Деструкција економије 3 – како смо „угазили“ у бољи живот*, Нова српска политичка мисао, Београд, 2011; Јован Б. Душанић, *Банкарски менаџмент*, Београдска пословна школа, Београд, 2012; Јован Б. Душанић, *Критика неолиберализма и транзиције*, Медик, Загреб, 2012; Јован Б. Душанић, *У загрљају неолибералне хоботнице*, Институт за економско-правне експертизе, Београд, 2013; Јован Б. Душанић, *Неолиберализам, транзиција и криза*, Београдска пословна школа, Београд, 2013; Јован Б. Душанић, *Неолиберализам – расправе у Академији економских наука, Catena mundi*, Београд, 2015; Јован Б. Душанић, *Економија постмодерне*, Библиотека „Политика и друштво“, Београд, 2014; Економски факултет Универзитета у Бањалуци, 2016.

2014. године.³² Сада је пред нама ново, проширено издање ове књиге под истим насловом *Економија постмодерне, Друго допуњено издање*.³³ Првом издању су додата два дела: „Транзиција у Србији“ стр. 245–440 и трећи део (додатак): „Дисидентство као природно стање“ стр. 443–493.³⁴

Ова књига сведочи о томе да је проф. Душанић увек био спреман да са становишта своје струке одговори на кључна питања времена и да да свој допринос препороду српског народа. У том смислу он је почетком 2014. године прихватио позив да учествује у изради документа о могућим правцима развоја српског народа – *Ка српском становишту*.³⁵ Свој прилог је објавио као додатак у оба издања књиге *Економија постмодерне*.

³² Јован Б. Душанић, *Економија посмодерне*, Библиотека „Политика и друштво“, Београд, 2014, 170 стр. Реч је о Библиотеци коју је основала група демократски настројених професора Правног факултета у Београду 1937. године. Уредници библиотеке били су професори Михаило Илић, Божидар, С. Марковић и Милан Жујовић. Они су успели да до почетка рата 1941. објаве педесет књига истакнутих аутора (Слободана Јовановића, Ђорђа Тасића, Драгољуба Јовановића и др.) у којима су обрађена важна питања друштаног живота на основу начела: истина демократија и интерес српског народа.

³³ Јован Б. Душанић, *Економија посмодерне, Друго допуњено издање*, Економски факултет Универзитета у Бањалуци, Бањалука, 2016, 506 стр.

³⁴ Овај трећи део књиге „Дисидентство као природно стање“ аутор је у неизмењеном облику преузео из своје књиге *Приближили – место у Републици Српској*, друго издање, Београд, 2008, стр. 217–244, те допунио делом који се односи на свештеничко и четничко порекло које су му приликом прогана узимали као отежавајући околност.

³⁵ Група аутора, *Ка српском становишту*, Evro Book, Београд, 2014, 254 стр. (Аутори: Владан Вукосављевић, Зоран Аврамовић,

2. Дисидентство као судбина

Наслов одељка „Дисидентство као природно стање“ је непрецизан. Прво асоцира на Хобсово „природно стање“, а Душанић говори о дисидентству као судбини, усуду. Друго у одељку се говори не само о дисидентству Јована Б. Душанића већ о вишевековном дисидентству породице Душанић. Оно се односи на читаве генерације Душанића које су живећи у „тамном босанском вилајету“ од XVIII века до краја XX биле изложене зулуму. Реч зулум је турског порекла и означава насиље, угњетавање, тиранију, дакле обухватао је и обухвата оно што се зове: *остракизам* у античкој традицији и *дисидентство* у руско-европској традицији.

У овој књизи аутор је показао да су оштрицу остракизма/дисидентства Душанићи из села Прибинић код Теслића доживљавали у континуитету од три века: од Турске, Аустроугарске, преко Независне државе Хрватске и комунистичке Југославије до ратног вихора у Босни и Херцеговини.

Према усменом предању, Душанићи из Прибинића старином потичу из Старе Херцеговине одакле су се, због турских зулума, преселили прво у Подриње, потом у Посавину, а средином XVIII века у Прибинић се досељава поп Горан (рођен на прелому XVII и XVIII века) са делом породице која је преживела крвави сукоб

Слободан Антонић, Алекса Буха, Бојан С. Димитријевић, Јован Б. Душанић, Милош Јовановић, Жељко Будимир, Милош Ковић, Мило Ломпар, Слободан Рељић, Дарко Танасковић, Драган Поповић, Гордана Бјелобрк).

са Турцима (када су убијени Горанов син Ђурађ и унук Лука – младић стасао за женидбу).³⁶

Праунук попа Горана, Гаврило – Гавро је остао запамћен као популарни прота у Прибинићу и национални просветитељ, који се доследно борио за интерес српског народа и његове цркве. Средином XIX века добио је две дозволе (фермана) од тадашњег турског султана Абдул Мецида I за обнављање средњовековних манастирских цркава Липље и Ступље, задужбине краља Драгутина, који је на овим просторима (Усоре и Соли) владао од 1282. до 1316. године.

Доласком Аустроугарске у Босну (1878–1914) настављени су зулуми и прогони Душанића. Гаврилов син, прота Константин Коста (1835–1911) наставио је породичну традицију. Након завршене Бањалучке богословије код Васе Пелагића, посветио се свештеничком позиву. „На темељима разрушеног манастира Липље обновио је цркву и подигао цркву у Прибинићу (где је по народном предању био манастир Ступље).“³⁷ Прота Коста је био „један од истакнутих народних представника који су се крајем XIX и почетком XX века борили (и изборили) код аустроугарских власти за верско-просветну аутономију Срба у Босни и Херцеговини“.³⁸ Будући да се истакао као борац за верско-просветну аутономију Срба у БиХ, аустријске власти му деценијама нису дозвољавале подизање цркве и Српске народне школе у Прибинићу. Дозволу за изградњу цркве добио је (1900) када су аустроугарске власти почеле са изград-

³⁶ Јован Б. Душанић – Липљански, *Прибинић – место у Републици Српској*, друго издање, Београд, 2008, стр. 96-97.

³⁷ Исто.

³⁸ Исто.

њом католичке цркве у Прибинићу за велики број досељеника из других области Хабзбуршке монархије.

Треба посебно истаћи страдање проте (протојереј-ставрофор) Стеван К. Душанића (1866–1957), једног од пет синова проте Константина Косте. Када је Стеван у Бањалуци завршио школовање, његов отац прота (протојереј) Коста је покушао да га упише у Рељевску богословију у Сарајеву, али аустроугарске власти то не дозвољавају него траже да упише Кадетски корпус у Сарајеву. У породичном летопису је записано да је „власт настојала да младе из угледних породица школује за државне службенике који би касније радили у њиховом интересу, а угледне српске породице настојале су да своју децу школују за свештенике или учитеље како би могли да служе своме народу“.³⁹ Као и његов професор Васо Пелагић и прота Коста је изједначавао друштвену улогу свештеника и учитеља и у њима видео народне емисаре у времену када су писмени људи права реткост. „Не желећи да постане швапски официр и служи окупатору“, како пише у породичном летопису, „Стеван се илегално пребацује у Србију где уписује Београдску богословију, а аустроугарске власти га проглашавају војним бегунцем.“⁴⁰

Стеван после завршетка Београдске богословије (по препоруци митрополита Михаила и ректора Фирмилијана) одлази (1896) на даље школовање у Русију, где у Казању (код професора Антонија Храповицког) завршава (1901) Духовну академију и стиче научни степен кандидата богословских наука. У то време он је један од 29 Срба у БиХ са дипломом факултета. Ме-

³⁹ Исто.

⁴⁰ Исто.

ђутим, аустроугарске власти му нису признале стечене дипломе и послале су га на четворогодишње одслужење војног рока (две године редовни рок и две по казни што је пребегао у Србију). Упркос томе, Стеван је наставио породичну традицију борбе за верско-културну аутономију.

Заслужан је за оснивање Митрополијске библиотеке у Сарајеву, изградње Српске народне читаонице и књижнице у Прибинићу, а заслужан је и за изградњу цамије у Прибинићу („која је изграђена већином прилозима народа православне вере из Прибинића, на потицај православног свештеника Стевана К. Душанића“).⁴¹ Пошто се број деце у школи у Прибинићу стално повећавао, прота Стеван организује изградњу школе и у суседном селу Булетићу (које припада парохији Прибинић). Организује мештане из своје парохије у Прибинићу и Булетићу и помаже им да оснују сопствену земљорадничку задругу. У Прибинићу формира Соколско друштво и гради Дом соколске чете, такозвану *Соколану*. На иницијативу проте Стевана мештани Прибинића, у знак поштовања и захвалности, подижу спомен-чесму краљу Петру Првом Ослободиоцу, те споменик солунским борцима из Прибинића.

У Првом светском рату, прота Стеван је интерниран у логор у Араду, а у Другом светском рату у логор Цапраг (код Сиска). Током Другог светског рата изгубио је три сина: пуковника Светолика (1908–1944), адвоката Богољуба (1911–1943), и дипломираног машинског инжењера Драгољуба (1914–1941).

⁴¹ Петар Богуновић, *Из усорског краја и околине*, Просвјета, Сарајево, 1936.

Страдање Душанића је настављено и после Другог светског рата у ФНР Југославији. Нове власти су се поново обрушиле на породицу Душанић. Први на удару је поново био прота Стеван. Уместо да уважавају његову страшну породичну трагедију, позне године и углед који је уживао, оне су га систематски злостављале и прогониле. Судбина проте Стевана је парадигма страдања свештеника у комунистичкој Југославији и приближава се страдању епископа Варнаве (Настића) и других свештеника СПЦ.

Најстаријег сина проте Стевана, Светозара (1907–1990) нове комунистичке власти избацују са посла (професор Прве мушке гимназије у Београду) и лишавају грађанских права (јер је бранио „Гролову децу“ – коју су из гимназије избацивали због политичке делатности њихових родитеља) и он, на позив митрополита Јосифа прелази у Патријаршију, где ће до краја живота радити као управник Музеја СПЦ.⁴²

У јануару 1946. године нове комунистичке власти на кућном прагу убијају Илију В. Душанића, млађег брата Јована Душанића (професоров деда по коме је добио име) и комплетну породицу (од четрдесетак чланова) интернирају у злогласно усташко место Балеговац (касније преименовано у Ново Село) код Оцака у Посавини. Убиство и интернација породице Душанић извршена је без било какве званичне одлуке, а под

⁴² Син Светозара Ст. Душанића, Слободан Душанић (1939–2012) био је редовни професор Филозофског факултета у Београду (и први који је на Универзитету у Београду добио почасно звање – професор емеритус), редовни члан Српске академије наука и уметности и гостујући професор на Универзитету у Лиону (Француска) и Универзитету Илионис (САД).

изговором да ова породица скрива и помаже четнике који се налазе у шумама.

У СФР Југославији (1963–1990) Душанићи су умногоме третирани као грађани „другог реда“. Према њима су власти имале став априорног неповерења као према четничкој породици. Зато за породицу није било изненађење када је један од њихових најбољих синова, доктор економских наука, доцент Економског факултета и један од најомиљенијих професора, Јован Б. Душанић, проглашен за морално-политички неподобног, осуђен као народни непријатељ и 1986. године остракизован са Универзитета.⁴³

По мом суду повест породице Душанић под радним насловом „Дисидентство као судбина“ – драгоцен је за истраживања (историчара, етнолога, демографа, социолога, теолога СПЦ, правника...). Та повест је драгоцен материјал и за књижевнике, филмске ствараоце. Повест породице Душанић чека новог Андрића, Црњанског, Селимовића, нашег Бертолучија, Тарковског, Михалкова – који би је преточили у вредна књижевна и филмска дела.

До тада важно је да ми обавимо свој део посла, са становишта својих струка. Јован Б. Душанић је то урадио књигама *Прибинић – место у Републици Српској*,⁴⁴ *Хроника српског села у Босни*,⁴⁵ *Летопис*

⁴³ Треба поменути и чињеницу о којој Јован Б. Душанић не пише у својој књизи *Економија постмодерне*, да су многи његови рођаци по очевој и мајчиној линији у време рата у Босни 1992–1995. морали да напусте своје домове и оду у прогонство. У то време у кући Јована Б. Душанића у Београду било је 28 избеглица из БиХ, углавном рођака по мајци (Минићи из Посавине).

⁴⁴ Јован Б. Душанић – Липљански, *Прибинић – место у Републици Српској*, Нова Европа, Београд, 2006, 205 стр.

*Српске породице из Босне*⁴⁶ и на страницама књиге *Економија постмодерне*. О повести Душанића писано је мало и успут. Петар Богуновић, помиње Душаниће из Прибинића у својој књизи *Из усорског краја и околине*,⁴⁷ а Бошко Петровић пише о страдању Душанића у Другом светском рату у књизи *Братоубилаштво и парадокси једног тешког времена*.⁴⁸

Ја сам спреман да на основу судских и црквених докумената обрадим „Прогоне и страдања проте Стевана К. Душанића“, чија судбина је парадигма страдања православних свештеника, али и парадигма отпора, доследности и визионарства. Наиме, у архиви СПЦ у Бањалуци сачувано је писмо проте Стевана са његовом последњом жељом. Писмо је написао 19. октобра 1956. у време када су комунистички казамати били препуни робијаша чији је једини грех био што су изrekli лепу реч о Русији и монархији. У протином писму пише: „да се у Бањалуци у знак захвалности српског народа подигне црква – манастир на Бањалучком пољу покрај извора Богославчева врела у име светих славјанских мученика Николаја Другог и његове породице Романов, који 1914. године ступише у рат, те у граду Јекатеринбургу дадоше своје мученичке животе за спас и слободу

⁴⁵ Јован Б. Душанић – Липљански, *Хроника српског села у Босни*, Никола Пашић, Београд, 2007, 357 стр.

⁴⁶ Јован Б. Душанић – Липљански, *Летопис српске породице из Босне*, Никола Пашић, Београд, 2007, 419 стр.

⁴⁷ Петар Богуновић, *Из усорског краја и околине*, Просвјета, Сарајево, 1936. год., 127 стр.

⁴⁸ Бошко Петровић, *Братоубилаштво и парадокси једног тешког времена*, Просвјета, Теслић, 2003. година, 364 стр.

српског народа“.⁴⁹ У то време на Бањалучком пољу је била велика војна тенковска касарна. Већина оних који су прочитали „Последњу жељу“ проте Стевана мислили су да је то „бунцање“ деведесетогодишњег старца, које не треба схватити озбиљно. Међутим, пре десетак дана, званичници Републике Српске и Српске православне цркве обавестили су јавност да ће у Бањалуци, покрај извора Богославчева врела бити подигнута црква у знак захвалности српског народа цару Николају Другом.⁵⁰

2. Морално-политичка неподобност Јована Б. Душанића

Осуда и изгон проф. др Јована Б. Душанића беочуг је у дугом ланцу остракизма најбољих синова породице Душанић из Прибинића. У раном детињству делио је судбину своје породице која је обележена као четничка и националистичка. На почетку универзитетске каријере доживео је да га избаце са Универзитета у Бањалуци из ванакадемских разлога (проглашен десничарем који је против социјализма и самоуправљања). У деценијама при крају његове универзитетске каријера био је изложен пошастима владајућих неолиберала у Србији (проглашен левичарем који је против комунизма и глобализације).

1. – У својој необичној, Катић с правом каже, „болно интересантној и атипичној академској каријери“, проф. Јован Б. Душанић је доживљао да га више

⁴⁹ Прота Стеван Душанић, „Последња жеља“, писмо Преосвећеном архиепископу бањалучко-бихаћком Василију (Костић), од 19. октобра 1956.

⁵⁰ <http://rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=249254>

пута осуде за морално-политичку неподобност и остракизују. Први пут му се то десило на Економском факултету Универзитета у Бањалуци 1985–1986. када је оптужен да *делује са позиција грађанске деснице и српског национализма*, да је *против социјализма и самоуправљања*. Након тога је осуђен и као српски националиста, десничар и потомак свештеничке и четничке породице протеран са Универзитета и из завичаја.

Случај бањалучких универзитетских професора доцента др Јована Б. Душанића и мр Миодрага Зеца започео је 11. децембра 1985. године акцијом Службе државне безбедности у Бањалуци. Тога дана извршени су претреси у њиховим становима и одузети су им пасоши. Након тога, они су заједно са својим колегом асистентом мр Љубомиром Золотићем и још десетак професора и асистената са Универзитета приведени на саслушање у просторије Службе државне безбедности (СДБ). Пошто нису пристали да потпишу унапред припремљене записнике са саслушања у СДБ-у Душанић и Золотић су задржани у притвору од 11. до 14. децембра 1985. године.⁵¹

Служба државне безбедности је сачинила информацију на основу анонимних под сумњивим околностима прикупљених изјава, у којој се тврди да су припадници ове „београдске групе“ пуних седам година „деловали с позиције национализма“, да су „грубо и тенденциозно коментарисали НОБ“ и да су „грубо нападали личност друга Тита и других истакнутих руко-

⁵¹ Јован Б. Душанић, *Економија постмодерне*, Друго допуњено издање, стр. 467–458.

водилица“.⁵² Ова информација је достављена Економском факултету у Бањалуци са предлогом да се преиспита морално-политичка подобност ових наставника.

Овај монтирани политичи процес узбуркао је тада бањалучку и југословенску научну и културну јавност. Реаговали су бројни медији: бањалучки *Глас*,⁵³ београдски *НИН*,⁵⁴ *Младост*,⁵⁵ *Политика*,⁵⁶ *Новости*,⁵⁷ и *Новости* 8,⁵⁸ загребачки *Данас*⁵⁹ и други. У настојању да објасни „случај бањалучких професора“ новинар *НИН-а* Звонко Симић се позвао на луцидну мисао Хане Арент у њеном трактату о антисемитизму: „Ништа не изазива толику завист, ништа толико не провоцира агресивност околине као богатство без власти. Да ли се то односи и на интелектуално богатство? “ – поставио је питање Симић.

⁵² Званично саопштење које је објављено у бањалучким дневним новинама *Глас* 31, маја и 1. јуна 1986. године, а потом пренела скоро сва југословенска штампа са карактеристичним новинским насловима: „Заговарали Велику Србију“, *Политика*, Београд, „Наставници кућног национализма“, *Ослобођење*, Сарајево, „Националисти за катедром“, *Новости*, Београд, итд.

⁵³ Ј. С., „Националисте пред суд, *Глас*, Бања Лука, 25.06.1986, Душан Кецман, „Свједочење и чињенице“, 19–20.07.1976.

⁵⁴ Звонко Симић, „Суд партије“, *НИН*, Београд, 22.6.1986,

⁵⁵ Момчило Петровић, „Догодило се у Бања Гулагу, *Младост*, Београд, 16.6.1986.

⁵⁶ „Душанић и Зец искључени из наставе“, *Политика*, Београд, 08.07.1986.

⁵⁷ А. Козомара, „Студенти против искључења“, *Новости*, Београд, 27.06.1986.

⁵⁸ Светлана Прлина, „Рашомон на Врбасу“, *Новости* 8, Београд, 19.06.1986.

⁵⁹ Јован Бабић, „Гријех или грешка“, *Данас*, Загреб, 01.07.1986.

Огласио се Апелом јавности и Одбор за одбрану слободе мисли и изражавања у којем стоји: „Обраћамо се југословенској јавности и свим људима добре воље и осетљиве савести с молбом и предлогом да најодлучније осуде овакво незаконито кажњавање др Јована Душанића и мр Миодрага Зеца и да предузму све што је у њиховој моћи да се ова двојица универзитетских наставника одмах врате у наставу.“⁶⁰

Упркос очигледним чињеницама да је реч о монтираном политичком процесу и овим протестима, наставници Економског факултета у Бањалуци подлегли су притиску тадашњих власти. Научно-наставно веће овог факултета је јуна 1986. године донело одлуку да се др Јован Б. Душанић и мр Миодраг Зец искључе из наставе. Савет Економског факултета у Бањалуци донео је 7. јула 1986. године одлуку којом су они искључени из научно-наставног процеса.⁶¹

Након ове одлуке Душанић је напустио Бањалуку и прешао у Београд, где је прво радио у привреди („Металсервису“, саветник генералног директора, 1986–1988 и „Змају“, заменик генералног директора, 1988–1991), а затим директор представништва „Змај“ у

⁶⁰ „Апел јавности“, *Одбор за одбрану слободе мисли и изражавања, Саопштења и други документи*, приредио Коста Чавошки, Службени гласник 2009, стр. 116–117. Овај Апел су потписали: Андрија Гамс, Матија Бећковић, Коста Чавошки, Добрица Ћосић, Иван Јанковић, Неца Јованов, Михаило Марковић, Драгослав Михаиловић, Борислав Михаиловић Михиз, Никола Милошевић, Танасије Младеновић, Гојко Николић, Предраг Палавестра, Мића Поповић, Радован Самарџић, Младен Србиновић, Драгослав Срејовић и Љубомир Тадић.

⁶¹ Одлука Савјета Економског факултета у Бањалуци, бр. 05-576, од 09.07.1986.

Москви (1991–1997). У Москви је непосредно пратио процесе економске транзиције у Русији после распада СССР-а.

По свему судећи, ова искуства у привреди и у Русији била су драгоцене за проф. Душанића. Она су му помогла да боље разуме и реалније посматра економску стварност. То је свакако унело нове димензије и обогатило његова истраживања економских процеса у Србији и свету. Универзитетску каријеру проф. Душанић је окончао на Београдској пословној школи – Високој школи струковних студија, где је обављао и дужност шефа катедре за економију (2008–2016).

Априла 1994. године Савјет Економског факултета у Бањалуци донео је одлуку којом је ставио ван снаге одлуку Савјета овог Факултета донесену јула 1986. којом су професори Душанић и Зеџ искључени из наставе. Стављајући ван снаге ову одлуку Савјет Економског факултета је оценио да „ни у вријеме њеног доношења, а и данас, нису постојали разлози за искључење из научно-наставног процеса др Јована Б. Душанића и мр Миодрага Зеца.“

Шест година касније, 5. фебруара 2000. године на прослави 25-годишњице Економског факултета у Бањалуци, декан тог Факултета је у свом поздравном говору нашао за сходно да каже: „Због чињенице да је колектив Економског факултета у вријеме те афере, у прољеће 1986. године, пропустио да енергичније стане у одбрану својих колега, морална је обавеза нас њихових колега који смо из тог времена и данас на Факултету, да им упутимо јавно извињење због тога, с једне стране, те да им се и захвалимо што су и поред непријатности и шиканирања, која су тада доживљавали,

били спремни да понови буду у функцији развоја Факултета онда када је то од њих затражио управо овај Факултет. Збивања тог времена представљају најтамнију страницу у животу овог Факултета: она, као да су наслућивала долазак тежег раздобља; али овог пута не само на Факултету, већ и нашег ширег окружења.⁶²

На тај начин, проф. Душанић и проф. Зеџ су добили моралну сатисфакцију и фактичку рехабилитацију због изгона са Универзитета из идеолошких и политичких разлога.

2. – Током последњих деценија проф. Душанић је поново доживео да га оптужују за морално-политичку неподобност и покушају да стручно дискредитују. Наиме, он се од 1996. године до данас на јавној сцени, често сам у арени, супротстављао пошастима неолиберализма и његовим ригидним витезовима. После октобарског преврата 2000. и доласка на власт ДОС-а, он је у континуитету беспошtedно критиковао неолибералну економску теорију и праксу која доминира међународним економским односима, владајућим економским институцијама и праксом транзиције бивших социјалистичких земаља, укључујући и Србију.⁶³

Моћни, неретко са позиције највише власти, неолиберали су га оквалификовали као „задртог конзервативца и догмату“, који се налази на „крајње левој страни политичког спектра, тамо где се до пре две деценије налазио комунистички покрет, те да је из тих разлога против капитализма и глобализације“. Неретко,

⁶² Из поздравног говора декана проф. др Станка Станића на прослави 25-годишњице Економског факултета у Бањалуци.

⁶³ В. Бојан Димитријевић, Рецензија за књигу *Економија пост-модерне*, у Јован Б. Душанић, *нав. дело*, стр. 496.

када им понестане стручних аргумената они су покушавали да проф. Душанића морално дисквалификују путем идеолошког етикетирања, да га ставе на стуб срама као (нео)комунистичко страшило.

Проф. Душанић је један од ретких економиста у Србији који је доследан у критици наметнутог неолибералног концепта уништавања националних економија суверених држава. Храбро је улазио у стручне полемике са овим „неолибералним младотурцима“ и „еврофанатизима“. Износио је углавном стручне, научно утемељене ставове и судове. Будући да поседује образовање и ширину у схватању економије, он је успео да се стручно и аргументовано супротстави неолибералима и јапијевцима који су по налогу својих иностраних ментора и спонзора разорили српску привреду.

Име професора Душанића запазио сам почетком 2000-их година, када сам прочитао његове одговоре у анкети која је годинама из недеље у недељу излазила у једном београдском недељнику и где су одговоре на питање, где би инвестирали 10.000, 50.000 и 100.000 евра, давали (паралелно) по један предузетник (практичар) и академски економиста (теоретичар).⁶⁴ Тада сам запазио да се он битно разликује од осталих економиста који су јавно експонирани на јавној сцени. За разлику од свих других анкетираних који су углавном одговарали да би улагали у неки бизнис (радња, фарма и слично)

⁶⁴ Одговори проф. Душанића на питање где би инвестирао средства били су: *10.000 евра – уложио сам у синовљеве летње школе енглеског језика у Кембриџу и Оксфорду (уместо аутомобила кога никада нисам имао); 50.000 евра – улажем у синовљеве редовне и постдипломске студије у Бечу и Мадриду (уместо викендице коју никада нисам имао); 100.000 евра – уколико бих имао уложио бих у синовљеве докторске студије у САД.*

који би им омогућио брзу оплодњу уложених средстава, проф. Душанић је предност дао улагању у образовање свога сина – инвестицији која је неизвеснија и резултате даје на дуги рок.

Штавише, Душанићеве анализе и књиге показале су се као „пророчке, јер је он недвосмислено предвидео да ће исход примене неолибералног модела бити неуспешан за земље у транзицији, да ће довести до пораста међународне неједнакости и да ће виртуелна економија ослоњена на хипертрофирану берзанску активност, неограничену емисију долара, неконтролисану либерализацију и дотад невиђену похлепу крупног капитала, довести до светске економске кризе и оголити теоријски доминантни модерни правац неокласичне-неолибералне економске мисли као идеологију богатих и моћних за глобално господарење светом“.⁶⁵

Нажалост, тај погубни економски концепт, безрезервно је прихваћен и примењиван од 2000. године у Србији. Без обзира на његове катастрофалне последице и што је одбачен у већини земаља у транзицији, он још увек ужива подршку значајног дела политичке елите Србије. Зато је важно да се стручна и шири јавност упозна са трагичним последицама тог разарајућег концепта и да препознају економске убице, које су данас преобучене у еврофанатике – српски шовинизам заменили бриселским нацизмом.

Колеге економисти за овим столом су указали на Душанићеву стручну, утемељену и доследну критику неолиберализма. Његов приступ најзначајнијим питањима са којима се данас суочава економска наука (транзиција и криза постсоцијалистичких земаља, гло-

⁶⁵ Бојан Димитријевић, стр. 448.

бална економска криза и неолиберализам као владајућа економска теорија) увек је био „у опозицији према владајућим трендовима у нас и у свету“. ⁶⁶ Поједини га по дубини и свеобухватности критике неолиберализма, по теоријској аргументацији и аналитичко-синтетичкој методологији, по способности предвиђања и визионарства – стављају „раме уз раме са највећим међународним економистима и критичарима неолибералног модела међу којима издвајамо: нобеловце Штиглица, Кругмана, Тобина, Спенса, затим Пикетија, Галбрајта Млађег, Колотка, Чанга, руске академике и друге ауторе.“ ⁶⁷

Међутим, уместо академске расправе и стручног дијалога у којем се сучељавају аргументи... Душанићева критика и упозорења су или игнорисана, или су дочекивана „на нож“. Он је мирно, достојанствено и цивилизовано одговарао на такве критике. По правилу, текстовима у новинама, стручним часописима и књигама. (Колико ми је познато, једино је од српских неолиберала проф. др Љубомир Маџар смогао снаге да призна и ода признање проф. Душанићу за овако коректно академско и цивилизовано држање у бескомпромисним полемикама са њима.) ⁶⁸

⁶⁶ Вујо Вукмирица и Слободан Максимовић, Рецензија за књигу *Економија постмодерне*, у Јован Б. Душанић, нав. дело, стр. 501.

⁶⁷ Бојан Димитријевић, стр. 499.

⁶⁸ Почетком 2016. године проф. др Љубомир Маџар је објавио књигу под насловом *Мој обрачун са њима*, (Алфа БК Универзитет, Београд и Универзитет Доња Горица, Подгорица, 2016) у којој је највећи простор посветио полемици са проф. др Јованом Б. Душанићем. Књигу је професор Маџар поклатио Душанићу са следећом посветом: „Свом политичком неистомишљенику, идеолошком опоненту и трајном полемичару Јовану Душанићу – човеку у вези са којим се људска равна јасно одвојила од полемичке и који ме је

4. Врлине и мане књиге *Економија постмодерне*

1. – На крају универзитетске каријере припремајући књигу за Економски факултет у Бањалуци (граду где је ову каријеру започео), проф. Душанић је одлучио да након два дела стручних расправа, објави на крају књиге додатак „Дисидентство као природно стање“. У њему су садржани документи везани за тзв. Случај бањалучких универзитетских професора 1985–1986.

Мислим да је проф. Душанић добро поступио што је објавио документарну хронику о том случају. Посебна вредност те хронике је богата документациона грађа коју је прикупио. Он наводи званичне (пре свега, универзитетске и партијске) документе и текстове објављене у средствима јавног информисања. Своје кратке напомене и коментаре ставио је као напомене и појашњења у фуснотама.

На тај начин, Душанићев текст у књизи није (само) лични документ, него је аутентично сведочанство о времену у коме смо живели и у којем су многи аутономни критички оријентисани интелектуалци остракизовани. Његово искуство потврђује истину „да бурна времена која живимо на овим просторима не дозвољавају да се клатно историје мало умири и задржи у природном положају него стално иде из једног екстрема у други. Велика већина (из разноразних разлога) воли да је на страни званичне идеологије, па када је клатно на левом екстрему они који их не следе и остају у нормалном стању

толико пута уверио у искрено пријатељство и чојство високо дигнуто изнад наших професионалних размирица. Љубо Маџар“.

за њих су десничари, а касније постају левичари када се клатно званичне идеологије помери у десни екстрем.“⁶⁹

Судбина је проф. Душанићу наменила да се, по правилу, увек налази у мањини. По његовим речима он се на то „потпуно привикао и то ми уопште не смета. То траје од мојих најранијих дана када сам одрастао у породици која је третирана као непријатељска тада владајућем комунистичком режиму, а уз то сам за време комплетног осмогодишњег школовања живео у једној босанској чаршији у којој је осим наше породице и још неколико породица просветних радника живео искључиво муслимански живаљ (са којим је наша породица гајила пријатељске односе и из тог периода носим најлепше успомене).“⁷⁰

Стара изрека каже: „Свако зло има и нешто добро.“ У злом усуду и остракизовању Душанића има и нешто добро. Усуд прогона и дисидентства прекалио их је и учинио спремнима на све недаће и изазове. О томе њихов потомак говори овако: „Ма колико то парадоксално звучало то ми је помогло да се унутрашње осећам потпуно слободним човеком. Веома рано сам у породици научио да не обраћам пажњу на владајуће 'исправне' ставове и да будем слободан од мишљења већине али неслободан од своје савести, те да пре свега размишљам како да ми савест буде чиста, а не како ме доживљава већина људи. Управо ми је слобода од мишљења масе и неслобода од сопствене савести омогућила да се увек осећам слободним човеком, чак и у затвору у који сам доспео 80-их година прошлог столећа.“⁷¹

⁶⁹ Јован Б. Душанић, *Економија постмодерне, Друго допуњено издање*, стр. 444.

⁷⁰ Исто.

⁷¹ Исто, стр. 444–445.

2. – Упркос похвалама које су с разлогом изречене за овим столом о књизи *Економија постмодерне*, ја бих проф. Душанићу упутио и неколико критичких примедби и сугестија.

Није јасно зашто и чему овај трећи део (додатак) „Дисидентство као природно стање“ у књизи која се бави ужестручном темом из области економије? (Једини разлог који се слутити из кратког предговора књиге су можда захтеви издавача Економског факултета у Бањалуци који је понудио аутору да на крају своје универзитетске каријере затвори ту каријеру на месту где ју је започео). Уз то, тај део је неконзистентан: садржи (1) Изгон породице Душанић и (2) Изгон Јована Б. Душанића, који су механички спојени и дати тек у скици: површно, половично, недовољно документовано и заокружено.

Аутор је у трећем делу књиге испољио алкав однос према документима које је прикупио, неке објавио и цитирао. Он се није потрудио да да прецизне податке о изворима и документима које помиње, да омогући будућим истраживачима да непосредније дођу до тих докумената. У фуснотама су коментари аутора а не подаци о документима. (Пример је веома оскудна документација о проти Стевану К. Душанићу, која је, нажалост, неупотребљива за нова истраживања). Овакав однос према документационој грађи и изворима је недопустив, посебно ако је намера аутора да књига буде документ времена, а не лична исповест.

Да сам био уредник или издавач ове књиге, инсистирао бих да проф. Душанић напише посебну књигу под насловом *Дисидентство као судбина* или *Усуд дисидентства* која би садржала први део „Дисидентство

породице Душанић“ и други део „Изгон професора Јована Б. Душанића“. Разуме се све то написано и поткрепљено богатом документацијом и историјским изворима првога реда.

О осталим примедбама на књигу *Економија постмодерне* ћу другом приликом. Ипак, овде ћу поменути једну веома озбиљну примедбу. Документи презентовани у књизи, разна сведочења о случају проф. Јована Б. Душанића, укључујући и ова изречена у нашој расправи за овим округлим столом превиђају једну битну чињеницу. Превиђају да је главни ослонац, подршка проф. Душанићу, у извесном смислу и већи страдалник од њега, била његова супруга Татјана. Она је напустила свој родни град Москву (и прекинула започету успешну каријеру као кандидат економских наука), велику Русију, њену славну традицију и дошла да живи са Јованом у тамном Босанском вилајету, да дели судбину остракизованог професора. У најтежим тренуцима његовог изгона и страдања, она му је била једини ослонац. Родила му је и одгојила сина Арсенија којим се могу поносити не само они него обе његове домовине, и Србија и Русија. Као што је њен супруг следио тегобни пут најбољих али остракизованих српских синова од Вука Караџића, Светозара Марковића, Владимира Јовановића, Васе Пелагића, Петра Кочића, до Слободана Јовановића и Михаила Ђурића – тако је и Татјана Душанић следила пут пожртвованих Рускиња: од жена декабриста, Достојевског, Толстоја, до супруга Пастернака, Мандељштама, Солжењицина и других, које су својом подршком и жртвом учиниле да њихови супрузи, свему упркос, преживе и створе велика дела.

5. Закључак

1. – Проф. др Јован Б. Душанић је делио судбину своје породице која је од 18. века била изложена зулumu/дисидентству. Дакле, дисидентство је за Јована Б. Душанића – усуд, како он каже, „природно стање“ од када он зна за себе. У време издаје и аутокомпромитације интелектуалаца у Србији, проф. Душанић је сачувао аутономну критичку позицију и достојанство позива.

Већина учесника за овим округлим столом као и аутора поменуте књиге *Ка српском становишту* сложила се да је немогуће извршити успешан препород Србије ако истовремено не дође до духовног преображаја нашег народа. Једино тако може да се прекине садашња владавина шунда, кича и неукуса у нашем културном животу; да изађемо из круга затвореног друштва у коме владају примитивци оличени у новокомпонованим богаташима: „бизнисменима“ и инстант-политичарима.

Све што нам се догодило, у великој мери је последица оваквог понашања надобудне, сујетне, поткупљене и медијски промовисане српске интелигенције. Има ли у Србији других интелектуалаца осим оних што се надмено шепуре у нашем јавном животу, сматрајући да је критеријум политичке правоверности и оданости једини релевантан у стицању друштвених признања и награда за интелектуално стваралаштво? Има ли поред армије кетмана, скретача пажње, фабриканата магле и произвођача кича и лажи, истинских зналаца и ваљаних људи?

Има. То су они припадници наше интелигенције који, по правилу, нису имали и немају праву прилику да

кажу шта мисле, јер се од галаме добро плаћених „политички коректних Срба“ и „професионалних Срба“, није могао чути њихов глас. То су они за које Милан Грол користи „просту а садржином велику реч *ваљан човек*, што ће рећи човек који ваља својој породици, ваља општини, земљи, ваља свакој заједници у којој је: човек који гледа на добро заједнице као на своје добро, паштећи се за то добро сматра да 'гледа своја посла'... Од тог осећања узајамности, од дељења добра и зла, како каже народна изрека, почиње осећање ваљаног човека“.⁷²

Српски друштвено-политички и културни препород почеће када овакви припадници наше интелигенције, спутани у својој отаџбини и расути свуда по свету, добију могућност: да изнесу своја мишљења и предлоге о националном и државном интересу; да као научници, уметници и ствараоци понуде стручне и компетентне одговоре на изазове времена; да постану креатори нове државне политике која ће неговати слободан дух, право на супротно мишљење, толеранцију и право људи да се удружују ради остваривања културних и других потреба; да нам отворе путеве изласка из беспућа.

2. – Након свега што је проживео, проф. Душанић корача последњу деоницу свог часног животног пута и живи своје земаљске пензионерске дане, без имало цинизма, горчине и осветољубивости, „са очима изван сваког зла“ и надом да, ипак, није све било узалуд. (Ја имам привилегију и задовољство да му у том

⁷² Милан Грол, *Кроз две деценије Југославије*, Библиотека „Политика и друштво“, Центар за унапређивање правних студија, Београд, 1999, стр. 13–14.

корачању понекад правим друштво у дугим шетњама новобеоградским Савским кејом).

У свом тексту Небојша Катић има занимљиву констатацију о Јовану Б. Душанићу и његовом трауматичном искуству: „Сада, када се све ипак сретно завршило, можда је то трауматично искуство било оно што англосаксонци називају *'a blessing in disguise'*. У Србији би рекли: ко зна зашто је то (било) добро.“⁷³ Руси за то имају веома мудру изреку у којој се, између осталог, сажима искуство њихових дисидената: „*Не было бы счастья, да несчастье помогло*“, („Не би било среће, да несрећа није помогла“).

У Босанској Крајини, Срби имају своју максиму, која је израз њихове тешке повести и болног искуства: „Никада се не зна који је камен – камен спотицања, а који је споменик!“ Са данашње дистанце посматрано, чини ми се да је камен на који се Јован Б. Душанић спотакао 1985. на Бањалучком универзитету, омогућио да кроз деценије мукотрпног рада у струци и часног деловања на јавној сцени – подигне споменик својој струци, породици, завичају и роду.

Тај споменик служи на част њему као аутору, науци којом се бави и часном позиву којем је, по угледу на своје претке – монашки служио и служи.

⁷³ Небојша Катић, стр. 2.

Вук Огњановић
редовни професор универзитета
Београд

Јован Б. Душанић
– предводник нове економске школе мишљења –

Нажалост, нисам био међу 12 позваних говорника, па сам добио, као што сте чули од нашег модератора господина Кнежевића, свега два минута, да вам се обратим после свих говорника, а пре професора Душанића. То значи, нећу моћи да говорим о дјелу професора Душанића. Уосталом, не треба понављати оцјене и промишљања из ових вриједних излагања која смо вечерас чули.

Заправо, остаје ми да унесем мало вјетра и немира у ово вече. Хоћу да предложим, да наше вечерашње говорење о дјелу професора Душанића, добије и свој пуни смисао, синтезу, те своје завршне поруке и препоруке. Хоћу да енергија овог свједочења о његовом дјелу, има и свој акциони ангажман. С тога, у том приступу дакле, у том поводу и тим трагом, имам два озбиљна указивања.

Прије свега, дјело професора Душанића није завршено. Напротив, он ће још дуго у овим својим зрелим годинама, да ствара, да пише, да мисли. И битна је, ис-

крено вјерујем, управо за њега, наша порука о томе, шта ми његови сапутници, саговорници, читаоци и сабесједници, те посебно његови млади пријатељи економисти, очекујемо од даљег стварања професора Душанића.

Професор Душанић је један од најбољих издака наше генерације економиста. Он има риједак потенцијал за критичко промишљање савремених друштвено-економских збивања. Међу првима је био против идеализованог система вриједности и западног и источног неолиберализма и његових униформисаних стандарда. Формиран на начелима Кејнзове економске школе, особено се развијао и критички гледао на животну збиљу око себе. Његове економско-друштвене теме су процес, а не снимак. И постао је предводник и представник једне нове економске школе мишљења и социјалне културе код нас, те шире у земљама Средње и Јужне Европе.

Дакле, ми једноставно очекујемо, да се професор Душанић, ових година, са искуством своје познате стваралачке храбрости, те и са висине плодних стваралачких година, посвети правом и актуелном питању у свијету контроверзне глобализоване економије: питању будућности класичног, односно боље и ближе, транзицијског капитализма. Или можда, сродном пољу и питању те велике теме: колико је могућа, у политички и финансијски потпуно несигурним и опасним временима XXI stoleћа, концепција ослањања на сопствене снаге? Или, како је могуће градити и саградити економски систем са карактером и потенцијалом, у којем је, уз сва ограничења, могуће управљати сопственом судбином?

Округли сто

И друго, ово што смо вечерас овдје чули, доживјели и реализовали, заслужује битан епilog, битан завршни траг и документ. Наиме, будимо озбиљни. Отворимо фронт против сујете присутне већ дуго (скоро три деценије) међу нама економистима на Економским факултетима, у Научним друштвима економиста, у Савезима локалних, регионалних и републичких друштава економиста... Заправо, искрено вјерујем, да није те несрећне околности, не би се могло десити да Српска академија наука и умјетности, данас, 2017. године, има само једног економисту у редовима својих двије стотине и више академика (!?).

Зато предлажем, да се ово наше вечерашње свједочење о дјелу професора Душанића, заврши на истој висини на којој је и остварено. Заправо, иницијативом за отварање одговарајућих процедура, у одговарајућим и одговорним институцијама, за адекватан третман озбиљног и вишеслојног стваралаштва и научног дјела професора Јована Б. Душанића. Иначе, треба инсистирати на томе, да је професор Душанић до сада добио озбиљна признања. Ипак, очигледно не и она која је својим научним радом и дјелом заслужио.

Професор Душанић, и без тог најзвучнијег научног признања, не може ништа изгубити. Али Српска академија наука и умјетности, заиста може.

Јован Б. Душанић
редовни професор универзитета
Београд

РЕЧ НА КРАЈУ СКУПА

Добро чини, људе воли и Богу се моли.

Пре свега желим да вас поздравим и свима се захвалим што сте одвојили своје време и дошли вечерас – као учесници или слушаоци – на овај скуп. Дивим се слушаоцима који су имали стрпљења да нас (без паузе) стрпљиво слушају три и по часа и као знак мале пажње свако од вас ће, по завршетку овог скупа, на поклон добити књигу *Економија постмодерне*.

Радује ме да су позвани учесници прихватили позив да говоре за овим округлим столом, на чему сам им неизмерно благодаран, али и на лепим речима које су изговорили о мени и моме раду – много лепшим него што то и заслужујем. Радио сам само оно што сам сматрао својом људским и професионалним задатком и осећањем дуга према отаџбини и прецима, те обавезе према потомцима.

Посебну захвалност желим да упутим организатору и модератору, колеги Милошу Кнежевићу који ме је позвао и предложио организовање овог округлог стола.

Округли сто

Хвала му на његовој процени да мој досадашњи рад (квантитетом, а посебно квалитетом објављених књига) заслужује један овакав скуп.

Што се тиче броја објављених књига желим да нагласим да је њихов број изнуђен и сигурно би био мањи да су околности биле другачије, те би се избегла понављања текстова. Међутим, то је био једини начин да пробијем блокаде (које су постојале у научним часописима и на научним скуповима – некада грубе, а чешће суптилне) и доспем до јавности са ставовима који су оштро супростављени владајућој економској идеологији. Ни за једну књигу (изузев уџбеника) нисам примио ни један динар (конвертибилну марку или куну) хонорара, него сам уместо тога прихватао већи број ауторских примерака књига које сам поклањао мислећим људима и библиотекама.

Када ме је почетком ове године колега Милош Кнежевић позвао и предложио организовање овог округлог стола, после кратког размишљања, прихватио сам предлог. До сада сам био присутан на неколико округлих столова (од десетак који су овде одржани последњих деценија) било као говорник или слушалац. Мада су ти округли столови били посвећени раду наших истакнутих ствараоца који иза себе имају импозантан опус, чинило ми се да је то учињено прерано јер су сви они, у то време, били још стваралачки веома активни и у својим професијама и даље веома плодно делали.

Предлог колеге Кнежевића сам прихватио, пре свега, због чињенице што се у мом случају може подвући црта испод укупног рада у основној професији – економији. Много година уназад планирао сам да до одласка у пензију заокружим своја планирана истраживања из

економије и то објавим, а да се после тога посветим писању на историјске теме везане за Босну и Херцеговину, односно Републику Српску из које потичем. Стално ми је на уму мудра изрека (мислим Иве Андрића) која каже да смо сви ми дужници свога завичаја, па желим да тај дуг бар делимично одужим.

Како сам планирани посао из економије успео да остварим, почетком 2015. године сам званично обзнао (на скупу у Академији економских наука) да после 65 година живота одлазим у пензију, те престајем са даљим бављењем економијом и активним учешћем на расправама о економији. Датом обећању сам остао доследан и њега ћу се држати и вечерас.

Време после одласка у пензију сам искористио да интензивирам рад на књизи (радни назив: *Босанско-херцеговачки Срби у XIX веку – борба за слободу и уједињење*), на којој сам годинама пре тога повремено радио. Прву верзију књиге сам написао и надам се да ће она бити објављена до краја (2017) године. Последње две године, по одласку у пензију, су године када сам најинтензивније радио у свом животу и у томе највише уживао. Наредних година, ако Бог да, предстоји ми вишегодишњи рад на следећој књизи (под радним насловом *Они су поставили темељ аутономији Срба у Босни и Херцеговини*, а односи се на период краја XIX и почетак XX века) коју имам у плану да напишем, али и ангажовање око изградње руске цркве у Бањалуци.

О овој цркви ћу нешто детаљније рећи због једне поуке које из њеног историјата можемо да извучемо. Многи су ми често постављали питање, а то су се питали и неки од учесника овог округлог стола у разговору са мном (о томе су неко говорили и вечерас): ко-

Округли сто

лико сав наш јавни ангажман, у времену у коме живимо, има смисла и није ли то Сизифов посао? Чврсто верујем да уколико су нам побуде чисте и ако смо убеђени у исправност онога што јавно заступамо и за што се боримо, то треба да чинимо без обзира колико смо у томе усамљени или имамо мали број истомишљеника, те колико све то за што се залажемо и шта предлажемо тренутно изгледа (не)изводљиво. Наша је људска и професионална дужност да урадимо све што је у нашој моћи.

Када сам средином прошле деценије објавио прву књигу из *Завичајне трилогије (Прибинић – место у Републици Српској, Хроника српског села у Босни, Летопис српске породице из Босне)* у њој сам објавио и писмо протојереј-ставрофора Стевана К. Душанића (1866-1957) које је било (19.10.1956) званично упућено Преосвећеном архиепископу бањалучко-бихаћком Василију (Костић). У њему прота Стеван К. Душанић (после школовања у Бањалуци, завршио је Београдску богословију, а потом у Русији и Духовну академију и 1901. године стекао звање кандидата богословских наука) предлаже да се у Бањалуци у знак захвалности српског народа Русији и последњем руском цару „*подигне црква – манастир на Бањалучком пољу покрај извора Богославчева врела у име светих славјанских мученика Николаја Другог и његове породице Романов, који 1914. године ступише у рат, те у граду Јекатеринбургу дадоше своје мученичке животе за спас и слободу српског народа*“.

Епископу бањалучком, господину Јефрему, тада сам поклонио књигу *Прибинић – место у Републици Српској* и указао на ово званично писмо који је упућено Ба-

њалучкој епархији пре пола века, те предложио да се ова идеја актуелизује и у наше време реализује. Предлог за изградњу руске цркве посвећене руском монарху прота Стеван је званично учинио у временима (ригидног комунизма који је непријатељски настројеног према цркви, монархији и Русији) и на локацији (Бањалучко поље, у центру Бањалуке где ће велика тенковска војна касарна бити уклоњена тек после рата из 1990-их година) када је то било потпуно неизводљиво. Поред тога, за проту Стевана (што се види из његовог писма) Николај Други Романов и његова породица су били свети много пре него што је дошло до њихове званичне канонизације – 2000. године.

Његово Преосвештенство, епископ бањалучки господин Јефрем, пре месец дана (април 2017. године када су решена урбанистичка и имовинско-правна питања) је званично обзнанио да ће ускоро почети изградња руске цркве у Бањалуци. Том приликом је изјавио да се 17. јула 2018. године навршава сто година од страдања руске царске породице Романов, те да се нада како ће тада бити освештани темељи храма (на тргу у насељу Алеја центар на Бањалучком пољу у срцу Бањалуке).

На крају, уз још једну захвалност свим присутним, желео бих да изразим посебну благодарност супрузи Татјани (на заједничким писањима и још чешћим спорењима по економској проблематици) и сину Арсенију (који ме је увек подржавао и својом одговорношћу и радом мој рад олакшавао).